

ISSN 2616-7654 (Print)  
ISSN 2617-8427 (Online)

**УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ  
З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА  
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

**2020 Випуск 5**

---

**UKRAINIAN JOURNAL ON LIBRARY  
AND INFORMATION SCIENCE**

## Редакційна колегія

### Головний редактор

*Тетяна Гранчак*, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, Київ, Україна  
вул. Чигоріна, 14, каб. 75  
тел.: +38(050)4141914  
e-mail: granchakt@ukr.net

### Редакційна колегія

*Валентина Бездрабко*, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

*Андрій Білощицький*, доктор технічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

*Майя Войцеховська*, доктор наук в галузі бібліології та інформології, професор, Університет Гданська, Гданськ, Польща

*Генрік Голлендер*, доктор гуманітарних наук, Університет Лазарського, Варшава, Польща

*Олександр Груша*, кандидат історичних наук, доцент, Центральна наукова бібліотека імені Якуба Коласа, Мінськ, Білорусь

*Ірина Давидова*, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

*Євгенія Кулик*, кандидат наук із соціальних комунікацій, Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна

*Ірене Лопатовська*, доктор філософії в галузі інформаційних наук, доцент, Інститут Пратта, Нью-Йорк, США

*Валентина Медведєва*, кандидат педагогічних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

*Роман Мотульський*, доктор педагогічних наук, професор, Національна бібліотека Білорусі, Мінськ, Білорусь

*Тетяна Новальська*, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

*Галіна Салата*, доктор історичних наук, доцент, Київський університет культури, Київ, Україна

*Микола Сенченко*, доктор технічних наук, професор, Книжкова палата України імені Івана Федорова, Київ, Україна

*Олег Сербін*, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

*Алла Соляник*, доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

*Марія Хейг*, доктор філософії в галузі інформаційної науки і технології, доцент, Університет Вісконсін-Мілуокі, Мілуокі, США

*Тетяна Ярошенко*, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна

*Микола Яцевич*, кандидат педагогічних наук, доцент, Білоруський державний університет культури і мистецтв, Мінськ, Білорусь

## Editorial board

### Editor-in-chief

*Tetiana Hranchak*, Dr. Hab. in Social Communications, Senior Researcher, Professor of the Department of Information Technologies of Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine  
Chyhorina str., 14, cab. 75  
tel.: +38(050)4141914  
e-mail: granchakt@ukr.net

### Editorial board

*Valentyna Bezdrabko*, Dr. Hab. in Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

*Andrii Biloshchyt'skyi*, Dr. Hab. in Technical Sciences, Professor, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

*Maja Wojciechowska*, Dr. Hab. in Bibliology and Information Science, Professor, University of Gdansk, Gdansk, Poland

*Henryk Hollender*, Ph.D. in Humanities, University of Lazarsky, Warsaw, Poland

*Oleksandr Hrusha*, Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor, Central Scientific Library named after Yakub Kolas, Minsk, Belarus

*Iryna Davydova*, Dr. Hab. in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

*Yevheniia Kulyk*, Ph.D. in Social Communications, Scientific-Technical Library named after H. I. Denisenko of the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

*Irene Lopatovska*, Ph.D. in Information Sciences, Associate Professor, Pratt Institute, New York, USA

*Valentyna Medvedieva*, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

*Roman Motul'skyi*, Dr. Hab. in Pedagogical Sciences, Professor, National Library of Belarus, Minsk, Belarus

*Tetiana Novalska*, Dr. Hab. in Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

*Halya Salata*, Dr. Hab. in Historical Sciences, Associate Professor, Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine

*Mykola Senchenko*, Dr. Hab. in Technical Sciences, Professor, Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, Kyiv, Ukraine

*Oleh Serbin*, Dr. Hab. in Social Communications, Senior Researcher, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

*Alla Solianyk*, Dr. Hab. in Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

*Maria Haigh*, Ph.D. in Information Science and Technology, Associate Professor, University of Wisconsin-Milwaukee, Milwaukee, USA

*Tetiana Yaroshenko*, Ph.D. in Historical Sciences, Assistant Professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

*Mykola Yatskevych*, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Belarusian State University of Culture and Arts, Minsk, Belarus

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

---

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE  
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

**Український журнал  
з бібліотекознавства  
та інформаційних наук**

Науковий журнал

**Ukrainian Journal on Library  
and Information Science**

Scientific Journal

Засновано у 2018 р.  
Founded in 2018

**Випуск 5  
ISSUE 5**

КИЇВ  
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ  
KYIV  
KNUKIM PUBLISHING  
2020

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до наказу МОН України від від 17.03.2020 року № 409 за спеціальністю 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

*Затверджено до друку та опублікування в мережі інтернет вченою радою  
Київського національного університету культури і мистецтв  
(протокол № 10 від 26.05.2020)*

В і д п о в і д а л ь н и й р е д а к т о р  
*Т. Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій*

Л і т е р а т у р н и й р е д а к т о р  
*К. Спрогіс*

Р е д а к т о р - п е р е к л а д а ч  
англійського тексту  
*В. Діброва*

**УДК 02(477)(06)**

**Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук** / редкол.: Т. Гранчак (головний редактор), В. Бездрабко, А. Білощицький [та ін.] ; відп. ред. Т. Гранчак ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2020. – Вип. 5. – 154 с.

У випуску представлено публікації, в яких висвітлюються актуальні питання, пов'язані з розвитком вітчизняного ринку інформаційних продуктів, використанням бібліометричних індикаторів у визначенні ефективності наукової діяльності, участю бібліотек у здійсненні політики пам'яті, організаційними аспектами розвитку бібліотечної справи в Україні, сприянням бібліотек формуванню культури академічної доброчесності, впровадженням ігрових технологій у бібліотечну і освітню практику, розкриттям маркетингового потенціалу мобільних технологій.

Авторами в аспекті бібліотечної справи приділяється увага проблемам збереження історичної пам'яті і культурної ідентичності, формування цифрової культури, розкривається видова багатоманітність коміксу в Україні, висвітлюється досвід використання ігрових технологій у бібліотечній діяльності, обґрунтовуються організаційні засади функціонування Української бібліотечної асоціації, окреслюються переваги використання в бібліотечній практиці QR-кодів як ефективних маркетингових інструментів і т. ін.

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, магістрантів, усіх, хто досліджує теоретико-прикладні аспекти у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

Адреса редакційної колегії: КНУКіМ, м. Київ, вул. Чигоріна, 14, каб. 75  
тел.: +38(067)1855242, e-mail: [ibas.knukim@gmail.com](mailto:ibas.knukim@gmail.com)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:  
КВ No 23138-12978 Р від 08.02.2018

**ISSN 2616-7654 (Print)**  
**ISSN 2617-8427 (Online)**

© Київський національний університет  
культури і мистецтв, 2020  
© Автори статей, 2020

The Journal is included in the category "B" of the list of scientific professional editions of Ukraine in the field of study: 029 – Information, Library and Archives Management by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 17 March 2020 № 409.

*Approved for publication and publication on the Internet by  
the Academic Council of Kyiv National University of Culture and Arts  
(protocol No. 10 from 26.05.2020)*

**R e s p o n s i b l e e d i t o r**

*T. Hrančak, Dr. Hab. in Social Communications*

**L i t e r a r y e d i t o r**

*K. Sprogis*

**E n g l i s h t e x t e d i t o r**

*V. Dibrova*

**UDC 02(477)(06)**

**Ukrainian Journal on Library and Information Science** / edit.: T. Hrančak (Ed.-in-chief), V. Bezdrabko, A. Biloshchytskyi [and other] ; Resp. ed. T. Hrančak ; Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv : Publishing Center KNUCaA, 2020. – Issue 5. – 154 p.

The collection contains publications, that cover topical issues related to the development of the domestic market of information products, the use of bibliometric indicators in determining the effectiveness of scientific activities, the participation of libraries in the implementation of memory policy, organizational aspects of the development of library business in Ukraine, the support of the formation of culture of academic integrity by libraries, the introduction of gaming technologies in library and educational practice, revealing of the marketing potential of mobile technologies.

The authors pay attention to the problems of preservation of historical memory and cultural identity in the aspect of library business, the formation of digital culture, reveal the specific diversity of comics in Ukraine, highlight the experience of using game technologies in library activities, establish organizational principles of functioning of the Ukrainian Library Association, outline QR codes in library practices as effective marketing tools, etc.

The publication is aimed at a wide range of library and information workers, scientists, university lecturers, postgraduates, postgraduates, undergraduates, all who study theoretical and applied aspects in the field of social communications and information and communication technologies.

Address of editorial board: KNUCaA, Kyiv, Chyhorina str., 14, cab. 75  
tel.: +38(067)1855242, e-mail: [ibas.knukim@gmail.com](mailto:ibas.knukim@gmail.com)

Certificate of state registration of printed mass media:  
KB No 23138-12978 P from 08.02.2018

**ISSN 2616-7654 (Print)**

**ISSN 2617-8427 (Online)**

© Kyiv National University  
of Culture and Arts, 2020  
© Authors of articles, 2020

## ЗМІСТ

## CONTENTS

### ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК

TRENDS IN DEVELOPMENT OF LIBRARIANSHIP AND INFORMATION SCIENCES

- |  |           |  |
|--|-----------|--|
| <i>Тетяна Гранчак</i><br><b>УЧАСТЬ БІБЛІОТЕК<br/>У РЕАЛІЗАЦІЇ<br/>ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ:<br/>ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ</b> | <b>10</b> | <i>Tetiana Hranchak</i><br><b>LIBRARIES PARTICIPATION<br/>IN THE IMPLEMENTATION<br/>OF THE POLITICS OF MEMORY:<br/>THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS</b> |
| <i>Дмитро Белов</i><br><b>ВИДОВА І ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА<br/>КОМІКСУ В УКРАЇНІ</b>   | <b>29</b> | <i>Dmytro Belov</i><br><b>TYPES AND GENRE SPECIFICITY<br/>OF THE COMICS IN UKRAINE</b>   |

### БІБЛІОТЕЧНА ПРАКТИКА: ІНФОРМАЦІЙНІ І СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

LIBRARY PRACTICE: INFORMATIONAL AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS

- |   |           |  |
|---|-----------|--|
| <i>Наталія Завадська,<br/>Марина Ігнатюк</i><br><b>ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ<br/>КОМПЕТЕНТНОСТІ<br/>ЯК ЗАПОРУКА ДОТРИМАННЯ<br/>АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ:<br/>РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ<br/>ВИЩОЇ ОСВІТИ</b> | <b>44</b> | <i>Nataliya Zavadska,<br/>Maryna Ignatiuk</i><br><b>FORMING OF INFORMATION<br/>COMPETENCE<br/>AS A PRECONDITION OF ACADEMIC<br/>INTEGRITY: THE ROLE<br/>OF THE LIBRARY OF HIGHER<br/>EDUCATION INSTITUTION</b> |
| <i>Юрій Горбань,<br/>Олена Скаченко</i><br><b>ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ<br/>ЦИФРОВОГО ІНСТРУМЕНТУ<br/>НАВЧАННЯ КАНООТ!<br/>У ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ<br/>УНІВЕРСИТЕТУ</b>   | <b>66</b> | <i>Yurii Gorban,<br/>Olena Skachenko</i><br><b>EXPERIENCE<br/>OF USE OF KANOOT!<br/>DIGITAL TOOL<br/>IN THE UNIVERSITY<br/>LIBRARY ACTIVITIES</b>  |
| <i>Альона Мотько</i><br><b>СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОЇ<br/>БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ<br/>ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ПРОЕКЦІЯ<br/>ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ<br/>ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ</b>   | <b>80</b> | <i>Alyona Motko</i><br><b>STRUCTURE OF THE UKRAINIAN<br/>LIBRARY ASSOCIATION<br/>AS AN ORGANIZATIONAL PROJECTION<br/>OF PRIORITY DIRECTIONS OF ITS<br/>FUNCTIONING</b>   |

**БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА**  
**LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION**

*Анатолій Гуменчук*  
**СКЛАДОВІ ЦИФРОВОЇ**  
**КУЛЬТУРИ БІБЛІОТЕЧНОГО**  
**ФАХІВЦЯ**

**96**

*Anatolii Humenchuk*  
**COMPONENTS OF THE LIBRARY**  
**SPECIALIST'S**  
**DIGITAL CULTURE**

**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ**  
**INFORMATION TECHNOLOGIES: PRACTICE AND PERSPECTIVES**

*Тетяна Ярошенко,*  
*Олександра Ярошенко*  
**ВИСОКОЦИТОВАНІ ДОКУМЕНТИ**  
**НАУКОВЦІВ УКРАЇНИ**  
**В БАЗАХ ДАНИХ ЦИТУВАНЬ:**  
**КОРЕЛЯЦІЯ БІБЛІОМЕТРИЧНИХ**  
**ІНДИКАТОРІВ**

**108**

*Tetiana Yaroshenko,*  
*Oleksandra Yaroshenko*  
**HIGHLY CITED DOCUMENTS**  
**OF UKRAINIAN SCHOLARS**  
**IN CITATION DATABASES:**  
**CORRELATION OF BIBLIOMETRIC**  
**INDICATORS**

*Вікторія Бондаренко*  
**QR-КОД ЯК ІНСТРУМЕНТ**  
**МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**  
**БІБЛІОТЕКИ**

**127**

*Viktoriya Bondarenko*  
**QR CODE AS A TOOL**  
**OF THE MARKETING LIBRARY**  
**ACTIVITY**

**ПРОФЕСІЙНІ АКЦЕНТИ**  
**PROFESSIONAL ACCENTS**

*Елена Бондаренко*  
**СОВРЕМЕННЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ**  
**КАДРОВ НАУЧНЫХ**  
**БИБЛИОТЕК В СПРАВОЧНО-**  
**БИБЛИОГРАФИЧЕСКОМ**  
**ОБСЛУЖИВАНИИ**

**144**

*Elena Bondarenko*  
**MODERN COMPETENCIES**  
**OF THE SCIENTIFIC LIBRARIES**  
**STAFF IN REFERENCES**  
**AND BIBLIOGRAPHICAL**  
**SERVICES**

**РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ**  
**REVIEWS**

*Тетяна Новальська*  
**ЕВОЛЮЦІЯ**  
**БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ**  
**ТА ІНФОРМАЦІЙНО-**  
**КОМУНІКАТИВНОЇ**  
**ІНФРАСТРУКТУРИ НАУКОВОЇ**  
**БІБЛІОТЕКИ КНУКІМ**

**150**

*Tetiana Novalska*  
**EVOLUTION**  
**OF THE LIBRARY SPACE**  
**AND INFORMATION**  
**AND COMMUNICATION**  
**INFRASTRUCTURE OF THE KNUCAA**  
**SCIENTIFIC LIBRARY**







**ТЕНДЕНЦІЇ  
РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА  
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

**TRENDS IN DEVELOPMENT  
OF LIBRARIANSHIP AND  
INFORMATION SCIENCES**

УДК 02:001.891]:351.853  
DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205727

## УЧАСТЬ БІБЛІОТЕК У РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

*Тетяна Гранчак,*  
провідний науковий співробітник  
відділу з охорони інтелектуальної власності  
Національної бібліотеки України  
імені В. І. Вернадського,  
доктор наук із соціальних комунікацій, професор  
(Київ, Україна)  
e-mail: [granchakt@ukr.net](mailto:granchakt@ukr.net)  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>

Стаття присвячена обґрунтуванню актуальності виокремлення меморіального напрямку бібліотекознавчих досліджень і розвитку бібліотечної діяльності, пов'язаної з реалізацією політики пам'яті, впровадження відповідної навчальної дисципліни у програму підготовки фахівців бібліотечної справи.

Акцентовано посилення наукової уваги до дослідження питань історичної та культурної пам'яті та ідентичності в умовах переходу до інформаційного суспільства, висвітлено організаційне оформлення цього наукового напрямку у вигляді відповідних дослідницьких центрів і Асоціації з досліджень пам'яті. У рамках структурно-функціонального методу та з позицій взаємозв'язку між поняттями «колективна пам'ять», «історична пам'ять», «культурна пам'ять» констатовано участь бібліотек у формуванні і збереженні різних видів суспільної пам'яті через реалізацію таких своїх сутнісних функцій, як меморіальна, кумулятивна, інформаційна та комунікаційна. Обґрунтовано актуальність інтенсифікації меморіальних студій у бібліотекознавстві. Запропоновано перспективні напрями взаємодії Української бібліотечної асоціації з Українським інститутом національної пам'яті з метою комплексного розкриття комеморативного потенціалу бібліотек, більш активного їх залучення до реалізації політики пам'яті.

Висвітлено зарубіжні приклади організації відповідних міждисциплінарних програм і навчальних курсів для підготовки студентів магістеріуму. Запропоновано орієнтовну структуру курсу «Культура, пам'ять, ідентичність» для студентів магістерського рівня підготовки спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», вивчення якого дасть змогу його слухачам аналізувати, визначати, описувати процеси конструювання історичної пам'яті та культурної ідентичності, критично осмислювати відповідні наукові тексти, визначати і давати критичну оцінку підходам до здійснення політики пам'яті і збереження духовної спадщини в Україні та за кордоном, розробляти ефективні підходи до здійснення політики пам'яті в рамках бібліотечної практики.

**Ключові слова:** бібліотека, політика пам'яті, історична пам'ять, культурна пам'ять, колективна пам'ять, ідентичність, бібліотечна діяльність, бібліотечна освіта.

### ВСТУП.

Перехід суспільства до інформаційного етапу розвитку призвів до актуалізації питань, пов'язаних із цивілізаційними засадами суспільного буття, зокрема властивими певній людській спільності культурними особливостями, духовними цінностями та ідеалами, ментальністю, які, власне, визначають унікальність певної спільноти, формують її ідентичність. Саме ідентичність – розуміння себе, своїх потреб, своїх цілей, можливих шляхів досягнення цих цілей – виступає нині на авансцену політичних і суспільних процесів.

Одним із значень поняття «ідентичність», запропонованих у словнику Merriam-Webster (n. d.), є специфічний характер або особистість людини – індивідуальність; відносини, які встановлюються на основі психологічної ідентифікації. Словник Cambridge Dictionary (n. d.) дає схоже визначення ідентичності: ким є людина, або риси людини чи групи, які відрізняють їх від решти, – поширюючи визначення не лише на окремих індивідів, але і на спільноти. Oxford Learner's Dictionaries (n. d.) виокремлює різні види ідентичності, властиві спільнотам, – національну/культурну, етнічну/расову, регіональну і корпоративну, – визначаючи їх як характеристики, почуття чи переконання, які відрізняють людей від інших.

Для України дослідження питань, пов'язаних з ідентичністю (регіональною, культурною, національною тощо), набули особливої актуальності після Революції гідності, яка виявила в країні кризу національної ідентичності. Історичне минуле різних регіонів країни позначилося на формуванні специфічного світогляду населення цих регіонів і відмінностей його самоусвідомлення. Історичне минуле у вигляді уявлень про нього суб'єкта відображено в його історичній пам'яті, яка, за висловлюванням О. Трегуб (2008), здатна «з минулого керувати сучасним і майбутнім» (с. 25). Під «історичною пам'яттю», слідом за Л. Зашкільняком, ми розуміємо здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на його підставі уявлення про історію як таку та своє місце в ній (Зашкільняк, 2006–2007, с. 855). За висновками дослідників, історична пам'ять або уявлення суб'єкта про своє минуле – «реконструйоване минуле», за Д. МакАдамс (McAdams, 1995), або «символічна репрезентація минулщини у контексті викликів сучасності», за Л. Нагорною (2012) – є одним з важливих компонентів, що формує обриси ідентичності, незалежно від того, про яку саме ідентичність ідеться. Історичну пам'ять трактують як «пантеон національної ідентичності» (Герасименко, 2011, с. 120) та «генетичний код нації» (Трегуб, 2008, с. 25). Відповідно на державному рівні актуалізується завдання із здійснення ефективної політики пам'яті, яка може тлумачитись як сукупність визначених мнемонічним актором (за М. Бернардом і Я. Кубіком (Bernhard & Kubik, 2014)), зокрема панівною елітою від імені держави, репрезентацій та інтерпретацій історичного минулого, комеморативних стратегій та практик, орієнтованих на формування бажаного конструкту історичної пам'яті спільноти.

Незважаючи на те, що роль бібліотек у збереженні культурної ідентичності і пам'яті була акцентована Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій (IFLA) ще в 2011 р. (Welburn et al., 2009), дослідження цього питання в бібліотекознавстві не набуло системного характеру. Серед фахових публікацій, присвячених функціонуванню бібліотек як суб'єктів здійснення політики пам'яті і формування колективної ідентичності, привертають увагу роботи С. Данца (Dancs, 2018) і Ф. Ж. Насціменто да Сільвейри (Nascimento da Silveira, 2010), які розглядали можливості формування і збереження бібліотеками як місцями пам'яті культурної ідентичності, М. Родрігес (Rodrigues, 2015), яка акцентувала взаємозв'язок між бібліотечною діяльністю і конструюванням колективної пам'яті, підкреслюючи значення у цьому контексті збереження національної культурної спадщини, М. Хейг (Haigh, 2009), яка предметно дослідила мовні аспекти бібліотечної діяльності в контексті формування національної ідентичності, А. Дегтярьової (Degtiareva, 2015), якою було акцентовано краєзнавчий вимір бібліотечних ідентичнісних практик в умовах поширення

інтернет-технологій, О. Ярамільо та С. Марін-Агудело (Jaramillo & Marin-Agudelo, 2014), які обґрунтували бібліографічну спадщину як компонент загальної культури та історії, висвітлили роль публічних бібліотек у формуванні і збереженні місцевих колекцій та бібліографічної спадщини. У межах вітчизняного бібліотекознавства як джерельну основу національної пам'яті розглядають бібліотеки Л. Дубровіна, А. Киридон і І. Матяш (2017), які у зв'язку з цим виокремлюють документно-інформаційні масиви бібліотек оперативного і меморіального характеру (до останніх віднесено рукописні книги та «документи різного походження, стародруки, рідкісні видання та інші види друку») і роблять висновок про те, що «функцію національної пам'яті, у певному сенсі, виконують усі бібліотечні фонди, а не лише меморіальна частина» (с. 6). Розробкою питань інтегрованості бібліотек у процеси формування і збереження історичної пам'яті та колективної ідентичності займаються Т. Гранчак (2016) та Ю. Половинчак (2019), якими послідовно обґрунтовується активна участь бібліотек у процесах комеморації, функціонування бібліотечних інституцій не лише як сховищ документованої суспільної спадщини, яка є основою «колективного пам'ятання», а і як впливових суб'єктів трансляції і конструювання історичної пам'яті через участь бібліотек у соціокультурному дискурсі.

З огляду на наявність певного теоретичного доробку щодо участі бібліотек у здійсненні політики пам'яті і практичного досвіду такої участі з одного боку, та відсутність уніфікованого фахового бачення підходів до організації такої діяльності бібліотеками – з іншого, ці питання потребують додаткового наукового осмислення.

**Метою** статті є обґрунтування актуальності виокремлення меморіального напрямку бібліотекознавчих досліджень, розвитку бібліотечної діяльності, пов'язаної з реалізацією політики пам'яті і формуванням колективної ідентичності, розробки методологічних засад реалізації такої діяльності, впровадження в програму підготовки фахівців бібліотечної справи відповідного навчального курсу.

Реалізація мети потребувала вирішення таких дослідницьких завдань:

- розкриття з позицій трактування понять «історична пам'ять», «колективна/комунікативна пам'ять», «культурна пам'ять» функціональних засад участі бібліотек у здійсненні політики пам'яті і формування колективної ідентичності;
- обґрунтування активізації міждисциплінарних меморіальних студій на міжнародному рівні;
- з'ясування стану наукового осмислення участі бібліотек у процесах збереження, конструювання, трансляції історичної пам'яті (комунікативної пам'яті, культурної пам'яті) та колективної ідентичності, визначення проблемного поля перспективних досліджень пам'яті у вітчизняному бібліотекознавстві;
- окреслення перспективних напрямів участі бібліотек у реалізації політики пам'яті в Україні;
- обґрунтування потреби відповідного навчального курсу для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та бібліотечних фахівців, що навчаються в рамках підвищення кваліфікації, і розробку його ориєнтованого наповнення.

## **МЕТОДИ І МАТЕРІАЛИ.**

Реалізації мети сприяло використання термінологічного методу і методу інтерпретації понять для розкриття взаємозв'язку між такими поняттями, як істо-

рична пам'ять, комунікативна пам'ять та культурна пам'ять; методів аналітичного ревію для висвітлення наявного наукового доробку, присвяченого розкриттю ролі і участі бібліотек у здійсненні політики пам'яті; аналізу контенту для опрацювання сайтів закладів вищої освіти та дослідницьких структур, що займаються вивченням питань культурної пам'яті та ідентичності; методу індукції, який дав змогу на основі наявного зарубіжного досвіду зробити висновок стосовно актуалізації міждисциплінарних досліджень пам'яті; порівняльного методу, який виявився ефективним для проведення аналізу освітніх курсів і програм, спрямованих на формування у слухачів і студентів розуміння особливостей соціально-комунікаційних відносин, пов'язаних із конструюванням і збереженням історичної пам'яті, комунікативної пам'яті та культурної пам'яті та колективної ідентичності та визначення на підставі отриманих результатів орієнтовного тематичного наповнення навчального курсу для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також фахівців-бібліотекарів, які підвищують свою кваліфікацію.

Джерельну базу дослідження склали тематичні ресурси Асоціації з досліджень пам'яті (The Memory Studies Association), Асоціації усної історії (Oral History Association), Центру досліджень культурної пам'яті Школи перспективних досліджень Лондонського університету (Centre for the Study of Cultural Memory, School of Advanced Study, University of London), Інституту досліджень культури і пам'яті Дослідницького центру Академії наук і мистецтв Словенії (Institute of Culture and Memory Studies, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts), Ініціативи досліджень культурної пам'яті Університету Гента (Cultural Memory Studies Initiative, Ghent University), Мережі досліджень ірландської пам'яті Дублінського університету (Irish Memory Studies Network, Dublin University) та ін., веб-сайти Університетів Брайтона, Трініті Дублін Коледжа Дублінського університету, Дублінського інституту технологій, фахові публікації, присвячені різноаспектному дослідженню питань, пов'язаних із історичною пам'яттю, комунікативною пам'яттю і культурною пам'яттю та роллю бібліотек у їх формуванні і збереженні.

### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.**

Говорячи про соціальну пам'ять, дослідники, поряд із терміном «історична пам'ять» послуговуються, також, такими термінами, як «колективна пам'ять» та «культурна пам'ять».

Авторство поняття «колективної пам'яті» належить М. Хальбваксу, який вважав такий термін точнішим за «історичну пам'ять», яка, на думку вченого, охоплювала лише ту реконструйовану минувшину, що передує осяжному в межах людського життя минулому суб'єкта і обов'язково має бути документально зафіксованою. Колективна пам'ять, за М. Хальбваксом, являє собою соціальний конструкт, який твориться певною спільнотою і не лише відображає, а й інтерпретує з позицій цієї спільноти найзначущі для неї події і явища. Відповідно до можливих інтерпретацій одних і тих самих подій М. Хальбакс говорить про можливість існування різних колективних пам'ятей, натомість історична пам'ять має більш виражений об'єктивний характер (Halbwachs, 1992). З поняттям «історична пам'ять» у трактуванні М. Хальбвакса корелюється запроваджене Я. Ассманом

поняття «культурної пам'яті» як відокремленої від колективної. Для позначення останньої дослідник використовує прикметник «комунікативна». На думку Я. Ассмана, основна відмінність комунікативної (колективної) пам'яті від культурної полягає в більшій осяжності того минулого, яке вона зберігає, – орієнтовно в межах трьох поколінь (власне, це відображає назва – комунікативна, така, що формується шляхом безпосередньої комунікації, «усної історії», трансляції смислів від покоління дідів до покоління онуків). Комунікативна пам'ять наближена до повсякденного життя і відображає те, з чим стикаємося ми самі, або стикалися наші близькі та знайомі (Assmann & Czaplicka, 1995, p. 126–127).

Культурна пам'ять зосереджена на тому минулому, про яке ми не можемо дізнатися шляхом безпосередньої комунікації з учасниками подій, на тих культурних особливостях, які можуть бути реконструйовані / сконструйовані лише через певні тексти, образи, постаті, пам'ятники тощо та через відповідну інституційну комунікацію (святування, читання, вшанування тощо) (Assmann & Czaplicka, 1995, p. 129). Іншими словами, це більш віддалена від нас у часі частина історичної пам'яті. Культурна пам'ять є основою для об'єднання спільноти (спільне минуле) та зміцнення колективної (локальної, регіональної, національної, глобальної) ідентичності, яка охоплює багато поколінь. При цьому функції культурної пам'яті мають виразну соціально-політичну спрямованість, це пам'ять, яка «покликана зцілювати, звинувачувати, виправдовувати. Вона стала головною ідіомою у побудові ідентичності, як індивідуальної, так і колективної, і місцем боротьби, а також ідентифікації» (Antze & Lambek, 2016, p. VII).

Питання пам'яті безпрецедентно увійшли в публічний дискурс. А. Киридон (2017) взагалі говорить про «меморіальний бум» і «першість», яку на 1980-ті рр. проблема пам'яті здобула у суспільному житті та наукових студіях. При цьому залишається дискусійним, що саме має вирішальний вплив: наше сьогодення, під впливом якого відбувається реконструкція пам'яті, чи наше минуле, яке впливає на те, як саме ми оцінюємо сьогодення. Отже, дослідження наших уявлень про минуле, засобів формування цих уявлень, зв'язків між культурою і пам'яттю привертають сьогодні увагу науковців різних галузей знань – істориків, психологів, філософів, культурологів, соціологів, філологів та ін. 3–5 грудня 2016 р. на Міжнародній міждисциплінарній конференції в Амстердамі було створено Асоціацію з досліджень пам'яті (The Memory Studies Association), яка набула юридичного оформлення 26 червня 2017 р. у Нідерландах ("The Memory Studies Association", n. d.). За кордоном дослідженням питань, пов'язаних із проблематикою культурної пам'яті, займаються створені при університетах та академічних установах спеціальні інститути і центри, такі як Центр досліджень культурної пам'яті Школи перспективних досліджень Лондонського університету (Centre for the Study of Cultural Memory, School of Advanced Study, University of London), Інститут досліджень культури і пам'яті Дослідницького центру Академії наук і мистецтв Словенії (Institute of Culture and Memory Studies, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts), Ініціатива досліджень культурної пам'яті Університету Гента (Cultural Memory Studies Initiative, Ghent University), Мережа досліджень ірландської пам'яті Дублінського університету (Irish Memory Studies Network, Dublin University), «Пам'ять на війні. Культурна динаміка в Польщі, Росії та Україні» Кембриджського університету (Memory at War. Cultural Dynamics in Poland, Russia and Ukraine, Cambridge University) та багато ін-



ших. В Україні предметно і комплексно питання історичної пам'яті, національної пам'яті, політики пам'яті досліджуються науковими колективами Українського інституту національної пам'яті, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту всесвітньої історії НАН України, Інституту історії України НАН України, Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Інституту культурології НАМН України та ін.

Бібліотеки як інституції пам'яті, сутнісною функцією яких є меморіальна – збереження створеної людством упродовж існування документованої духовної спадщини, є важливим компонентом соціально-культурної інфраструктури пам'яті, тому актуальним є обґрунтування їх потенціалу, визначення місця і ролі, напрямів і форм діяльності в реалізації політики пам'яті і формуванні та зміцненні національної ідентичності. Примітно, що 2019 р. в Національній бібліотеці імені В. І. Вернадського Ю. Половинчак була захищена докторська дисертація на тему «Бібліотека в системі мережевих інтерактивних практик формування національної ідентичності», в якій, зокрема, з позицій концепції національного нарративу як сукупності ідентичнісних текстів, що формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках, було розглянуто бібліотеку «у єдності діалектичного взаємозв'язку: як складову національного нарративу та як суб'єкт його творення і трансляції» (Половинчак, 2019, с. 16). Останній напрям реалізується через здійснення бібліотекою інформаційної та комунікаційної функцій – інформування користувачів про бібліотечні події і заходи, під час якого відбувається артикуляція важливих із позицій культурної пам'яті смислів, наповнення бібліотечного простору – як реального, так і віртуального – відповідними книжковими пам'ятками та документами (у віртуальному просторі – їх цифровими копіями), які певною мірою «матеріалізують» історичний контекст і стають об'єктами, навколо яких формується пов'язаний із культурною пам'яттю ідентичнісний дискурс, вибудовується стратегічний нарратив.

З іншого боку, через реалізацію кумулятивної і комунікаційної функцій бібліотеки беруть участь у процесі національного «запам'ятовування» (шляхом комплектування і розвитку фондів – формування бібліотечних колекцій, створення власних бібліотечно-інформаційних продуктів, а також через організацію доступу до відповідних бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг) (Гранчак, 2016, с. 8). Цікавим і перспективним у зв'язку з цим є досвід створення бібліотеками колекцій «усних історій», які формуються шляхом створення аудіозаписів інтерв'ю, адже записані у вигляді усних історій спогади є більшим, ніж просто відповіді на поставлені питання – це системні зусилля з фіксації, систематизації, збереження й інтерпретації інформації історичного значення. Це ті смисли, які живлять комунікативну пам'ять спільноти і впливають на обриси її колективної ідентичності. Більше того, збирання і збереження бібліотеками «усних історій» фактично відповідає концепції усного документа, запропонованій Ю. Столяровим (2018).

З огляду на актуальність цього напрямку бібліотечної діяльності, у США було ініційовано проект «Усна історія в епоху цифрових технологій» (2009– 2011), метою якого стало надання найновішої інформації стосовно технологій і кращих практик процесу створення «усних історій». Створення відповідного інтернет-ресурсу (Oral History in the Digital Age (<http://ohda.matrix.msu.edu/>)) стало резуль-

татом співпраці в рамках ініціативи Інституту музейного і бібліотечного сервісу (Institute of Museum and Library Services – IMLS) Цифрового гуманітарного центру Мічиганського державного університету, Матрікс (Michigan State University Digital Humanities Center, Matrix); Американського фольклорного центру Бібліотеки Конгресу (The American Folklife Center, the Library of Congress); Смітсонівського центру фольклору і культурної спадщини (The Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage – CFCH); Американського фольклорного товариства (The American Folklore Society – AFS); Центру усної історії ім. Луї Б. Нанна бібліотек Університету Кентуккі (The Louie B. Nunn Center for Oral History, University of Kentucky Libraries) і Асоціації усної історії (The Oral History Association) ("Oral History in the Digital Age", n. d.).

В Україні серед бібліотечних інституцій успішний досвід записування «усних історій» презентують бібліотеки Вінниччини за керівництва Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва, яка долучилась до виконання «Меморандуму про наміри щодо збору, збереження і популяризації свідчень усної історії», зокрема навчання бібліотечних працівників та студентської молоді з методики проведення усноісторичних досліджень та практичного втілення їх у життя (Морозова, 2016).

Фахівцями Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва спільно з колегами з районних і сільських бібліотек шляхом опитування, яке проводилося напередодні 70-х роковин вшанування пам'яті жертв Голодомору, були зібрані свідчення очевидців Голодомору 1932–1933 рр., які були записані і спочатку зберігалися у спеціальних теках відділу краєзнавства бібліотеки як неопубліковані матеріали, а згодом були архівовані шляхом переведення на електронні носії і представлені на електронному диску «Спогади свідків Голодомору 1932–1933 років» (Морозова, 2016).

Як бачимо, бібліотека виступає не лише в ролі сховища документів, які є основою конструювання культурної пам'яті спільноти, а й, як посередник комунікації, – в ролі інституціонального суб'єкта-учасника творення колективної/комунікативної пам'яті.

У рамках комунікаційної функції бібліотека здатна відігравати роль ініціатора і модератора комеморативного дискурсу, присвяченого знаковим для спільноти історичним подіям і постатям. Наприклад, як у випадку проведення Бібліотекою Конгресу у 2005 р. симпозіуму, присвяченого 30-річчю завершення війни у В'єтнамі в рамках проекту «Історія ветеранів»<sup>1</sup>. У заході взяли участь генерал у відставці Д. Бектон-молодший (J. Veston, Jr.), ветеран В'єтнаму і викладач; Б. Калб (B. Kalb), ветеран-журналіст, автор і засновник щотижневої програми CNN «Надійні джерела»; С. Карнов (S. Karnow), ветеран Другої світової війни, журналіст і автор книги «В'єтнам: історія». Примітно, що учасником і модератором дискусії виступив д-р Д. ван І (D. van Ee) з відділу рукописів Бібліотеки Конгресу, ветеран В'єтнаму і фахівець із військової історії ХХ ст. ("In Country: The Vietnam War", 2005). У практиці вітчизняних бібліотек «нагадування» про ті історичні події і персоналії, які є значущими з позицій формування і збереження національної (регіональної, локальної) ідентичності, традиційно відбувається в рамках соціокультурної ді-

---

<sup>1</sup> Проект «Історія ветеранів» Американського фольклорного центру – це загальнонаціональна волонтерська ініціатива зі збору та збереження усних історій від американських ветеранів війни. Колекція розміщена в Бібліотеці Конгресу.



яльності бібліотек – це проведення зустрічей з авторами і учасниками подій (наприклад, з учасниками АТО, ліквідаторами наслідків Чорнобильської катастрофи і т. ін.), організація «живих бібліотек», «круглих столів» і лекцій відповідної тематики, дискусійних клубів і кінозалів, проведення конкурсів, вікторин, ігор-обговорень тощо.

З метою комплексного розкриття комеморативного потенціалу бібліотек, більш активного і системного їх залучення до реалізації політики пам'яті, 2019 р. Українська бібліотечна асоціація (далі – УБА) уклала Меморандум про співпрацю з Українським інститутом національної пам'яті (далі – УІНП). Перспективними напрямами такої взаємодії є:

1) розробка рекомендацій щодо відповідності соціокультурної діяльності бібліотек державній політиці пам'яті:

– в аспекті смислових акцентів (з яких конструюватиметься концепт культурної пам'яті), починаючи від Трипілля і Київської Русі і до сьогодення, з урахуванням сучасних кордонів усієї України, а не лише локальної специфіки. Визначення і акцентування таких смислів важливе з огляду формування стратегічного нарративу і «зв'язування» історії різних регіонів країни (важливо, щоб, наприклад, у Галичині пам'ятали про історію Слобожанщини, як частину спільної історії, і навпаки. Трагедії або здобутки мешканців одних регіонів мають розділятися мешканцями інших);

– в аспекті риторики (спрямованість на об'єднання, досягнення консенсусу);

– в аспекті методики (підкреслення тягlosti державницьких традицій, регіональної різноманітності в загальній єдності, специфічні підходи до віктимності, глорифікації, персоналізації тощо);

2) залучення бібліотек до реалізації окремих меморіальних проектів (за прикладом Рівненської ОУНБ та Одеської національної наукової бібліотеки) (Гранчак, 2016, с. 11);

3) на регіональному і, особливо, місцевому рівнях формування в бібліотеках цифрових фондів «усної історії» та «банків пам'яті», основою комплектування яких ставали б надані користувачами фото, записані спогади, відео, листівки, листування тощо. Завдання з вироблення загальної методики щодо створення і впорядкування таких документів і стандартів їх описування, включно з етапами визначення тематики, збору, опрацювання і поширення з акцентом на технології і питання інтелектуальної власності (розробка відповідних анкет, методика вибору респондентів, угоди, метадані, правила цитування тощо), може бути вирішеним на рівні національних бібліотек (Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної історичної бібліотеки);

4) залучення бібліотек до популяризації інформації та роз'яснення окремих важливих епізодів з історії України, поширення відповідної друкованої продукції (наприклад, плакатів, закладинок, буклетів тощо – за прикладом тих, що були розроблені в рамках роз'яснення УІНП подій Другої світової війни);

5) розробка відповідних змін до нормативно-правової бази (зокрема, визначення концептуальних засад державної політики пам'яті з уточненням ролі різних інституцій пам'яті включно з бібліотеками);

б) організація навчання бібліотечних працівників фахівцями УНП ефективним методикам фіксації і збереження «усної історії» (з наступним масштабуванням через УБА).

Ефективна реалізація окреслених вище перспективних напрямів залучення бібліотечних інституцій до здійснення політики пам'яті потребує у теоретичній площині бібліотекознавства вирішення завдання з розробки теоретико-методичного забезпечення діяльності бібліотек як учасників реалізації політики пам'яті, що актуалізує виокремлення меморіального напрямку бібліотекознавчих досліджень – вивчення специфіки функціонування бібліотек як учасників реалізації політики пам'яті в умовах різних режимів пам'яті; дослідження бібліотечних комеморативних практик, орієнтованих на формування історичної пам'яті спільноти; видів і форм бібліотечної діяльності, спрямованих на формування навколо бібліотечно-інформаційних ресурсів, передусім меморіальних фондів бібліотек, пам'яттєвих смислів та їх трансляцію, репрезентації та інтерпретації історичного минулого; розробки стандартів, моделей, структури, етичних і правових засад бібліотечно-інформаційної діяльності із збереження і конструювання історичної пам'яті.

Поки що можна говорити про посилення в межах вітчизняного бібліотекознавства наукової уваги до меморіального напрямку бібліотечної діяльності і наукову розробку, часом точкову, окремих пов'язаних із історичною та культурною пам'яттю питань, що проявляється у поступовому виокремленні двох векторів відповідних бібліотекознавчих досліджень.

У рамках першого вектору бібліотека розглядається з позицій значення історико-культурних фондів як сховище документованої культурної спадщини (Л. Дубровіна, В. Попик, Г. Ковальчук, Т. Добко, К. Лобузінна, О. Бодак), «берегиня національної культурної пам'яті» (К. Мовчан, М. Бабіля, І. Камлик, Т. Белякова). Вагомим у цьому контексті є науковий доробок колективів національних бібліотек України – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної історичної бібліотеки України, Одеської національної наукової бібліотеки, – присвячений розкриттю практичної діяльності бібліотек із збереження і вивчення документованої культурної спадщини народу України, забезпечення широкого доступу до історико-культурних фондів бібліотек.

Визначаючи бібліотеки як соціальні інститути пам'яті, носії соціальної інформації, історичної та національної пам'яті, Л. Дубровіна звертає увагу на збереження бібліотеками джерел пам'яті, проведення наукової експертизи, ідентифікації, вивчення походження документів, музейних експонатів та колекцій, історії документальної спадщини (Дубровіна, 2016, с. 232–234).

Наголошуючи на властивій бібліотекам від початку їх виникнення функції пам'яті, «носієм якої були власне об'єкти зберігання – фонди» (Дубровіна, 2016, с. 234), дослідниця підкреслює хибність трактування бібліотек як пасивних інститутів пам'яті і говорить про зміну соціальних функцій бібліотек – їх трансформацію від сховищ знань в активних учасників інформаційного простору. Ідеться про дослідження меморіальних фондів, створення цифрових колекцій і ресурсів, які формують об'єктивний джерельний фундамент історико-культурного простору держави та національної самоідентифікації народу, забезпечують вивчення на-

ціональної пам'яті та її спадкоємність у розвитку духовної культури (Дубровіна, 2016, с. 236). Наголос на «книжкових пам'ятках» в контексті збереження національної культурної спадщини робить, також, Г. Ковальчук (2004; 2010; 2012).

Питанням збереження пам'яток національного та світового значення у бібліотечних фондах як складової світової культурної спадщини і розгляду відповідних напрямів бібліотечної роботи – оцифрування, створення меморіальних колекцій, тематичних інтернет-ресурсів, репозитаріїв присвячені наукові напрацювання таких вітчизняних науковців, як К. Лобузін і О. Бодак (2012), К. Мовчан і М. Бабіля (2017), І. Камлик і Т. Белякова (2015).

Певними відгалуженнями в рамках першого вектору бібліотекознавчих досліджень є науковий доробок у царині бібліотечної біографіки, яка певним чином «уособлює» історію (Попик, 2013; Любець, 2013), а також праці, присвячені предметному розкриттю з позицій збереження культурної спадщини функціонування специфічних структурних підрозділів бібліотек – бібліотечних архівів (Беззовський, 2013) і бібліотечних музеїв (Шемаєв, 2012).

З іншого боку, набуває обрисів вектор бібліотекознавчих досліджень, спрямований на розкриття комеморативного потенціалу інформаційної, комунікаційної і виховної функцій бібліотек у здійсненні ними політики пам'яті. У рамках другого вектору бібліотека розглядається з позицій не стільки фондів та їх вивчення, що, безперечно, є основою бібліотечної діяльності, скільки бібліотечно-інформаційної продукції – бібліотечних ресурсів, колекцій, покажчиків, виставок, презентацій, просвітницьких заходів тощо. У цьому контексті акцентується значення бібліографічної діяльності як такої, що віддзеркалює історичний розвиток народу, нації, починаючи від витоків писемності та друку і до сьогодення, і наголошується на важливості створення бібліотеками повної національної бібліографії (Солоїденко, 2012), крізь призму бібліографічної діяльності висвітлюються окремі історичні періоди вітчизняної минувшини (див. монографічне дослідження Т. Добко, О. Дудніка, присвячене розкриттю висвітлення національно-визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.) у бібліографічних покажчиках (Київ, 2020)), бібліотека розглядається як суб'єкт творення і трансляції національного наративу (Половинчак, 2018; 2019), акцентується соціокультурний дискурс бібліотек як інструмент формування культурної пам'яті та ідентичності (Гранчак, 2015; 2016; Hbranchak, 2018), посилюється увага до культурно-просвітницької діяльності бібліотечних інституцій як такої, що сприяє трансляції значущих в аспекті формування культурної/національної ідентичності смислів (Воскобойнікова-Гузєва, 2016; Караман, 2018).

Свідченням актуалізації проблематики історичної та культурної пам'яті та національно-культурної ідентичності в межах бібліотекознавства стало проведення Національною історичною бібліотекою України Всеукраїнської науково-практичної конференції «Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу» (7 листоп. 2019 р.) (*Участь бібліотек*, 2019).

Увиразнення студій пам'яті у бібліотекознавстві, виокремлення комеморативного напрямку бібліотечної діяльності та активізація участі бібліотек у реалізації політики пам'яті обумовлюють потребу впровадження відповідних міждисциплінарних навчальних курсів для підготовки фахівців – бакалаврів і магістрів –

інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Досвід викладання таких курсів вже успішно апробований за кордоном.

Так, Університет Брайтона (University of Brighton) пропонує магістерський між-дисциплінарний курс «Культурна історія, пам'ять та ідентичність» (Cultural History, Memory and Identity), який включає три напрями: культурна пам'ять; створення історій: публічна історія і спадщина; раса, нація і етнічна приналежність. Курс спрямований на формування критичного розуміння походження, форм і впливів культурних конструктів історії та пам'яті, а також розвиток навичок створення історичних репрезентацій. Програма курсу дає змогу ознайомитись із широким спектром культурних форм і практик, включно з усною історією, життєвими історіями і автобіографіями, драмою і перформансом, архітектурою і штучним середовищем віртуальної реальності, виставками, пам'ятками, письмовою історією, художньою літературою ("Cultural History, Memory and Identity", n. d.).

Інший цікавий приклад – 90-кредитна програма підготовки магістрів філософії в галузі ідентичностей та культур Європи, що пропонується Трініті Дублін Колледжем Дублінського університету. Передбачений програмою обов'язковий компонент включає розгляд таких питань, як ідентичність і міфи, просвіта, інакшість, націєтворення, пан'європейство, мова, релігія, колективна пам'ять, екологія, постмодернізм, технології та інформація. Як зазначається в анотації до курсу, вивчення питань ідентичності дасть студентам критичний інструментарій і реальний досвід для розуміння складних і різноманітних проблем, що виникають під час трансформацій ідентичностей і як наслідки таких трансформацій ("Identities and Cultures of Europe", n. d.).

Зі свого боку, Дублінський інститут технологій розробив навчальний курс «Культурна ідентичність і пам'ять» («Cultural Identity & Memory»), який знайомить слухачів із питаннями, пов'язаними з культурними образами, ідентичністю і пам'яттю, і розвиває в них розуміння формування культурної ідентичності та пам'яті ("CULT1000 Cultural Identity & Memory", n. d.).

З урахуванням наявного зарубіжного досвіду та актуальності пов'язаного із реалізацією політики пам'яті напряму бібліотечної діяльності доцільною є розробка відповідного курсу для навчання і підвищення кваліфікації вітчизняних бібліотечних фахівців. Метою такого курсу має стати формування у студентів розуміння специфіки культурної пам'яті, її конструювання, збереження і трансляції, ролі в цих процесах бібліотечних інституцій, форм і напрямів бібліотечної діяльності, спрямованих на збереження культурної пам'яті та зміцнення національної ідентичності. Реалізації цієї мети сприятиме послідовний розгляд таких орієнтовних тем, як:

– «Колективна і культурна ідентичність: поняття і конструювання», «Соціальна пам'ять: запам'ятовування і забуття»; «Історична свідомість і колективна пам'ять», «Ідентичність і відмінності», «Колективна пам'ять і меморіальна культура», «Війни пам'яті» (блок тем, спрямований на формування термінологічно-поняттєвих засад для вивчення питань, пов'язаних із культурною пам'яттю та ідентичністю);

– «Агенти і посередники: ЗМІ, освіта, інституції пам'яті, уряд», «Пам'ять і цифрові медіа», «Інституції пам'яті. Культурна спадщина і пам'ять: особливості презентації і відповідальність», «Міжкультурна комунікація і культурний обмін»,

«Європейська ідентичність, спадщина і ресурси пам'яті» (блок тем, спрямований на розкриття особливостей інституціональної участі в реалізації політики пам'яті).

В аспекті бібліотечної діяльності особливої уваги потребує розкриття для студентів таких питань, як:

- простір пам'яті: створення в бібліотечному просторі, як реальному, так і віртуальному, певного історичного контексту через представлення відповідних бібліотечних ресурсів;

- ризики і переваги пам'яті і нагадування про історичні травми (від запобігання посиленню агресії до інших до сприяння толерантності і діалогу);

- пам'ять, історія і цифрові медіа: участь бібліотек в інтерактивних ідентичнісних практиках цифрового середовища;

- участь бібліотек у формуванні спільнот навколо культурної пам'яті і залучення молоді; правове регулювання історичних інтерпретацій.

Вивчення матеріалів курсу дасть змогу тим, хто його вивчає, аналізувати, визначати, описувати процеси конструювання культурної пам'яті та ідентичності, критично осмислювати відповідні наукові тексти, визначати і давати критичну оцінку підходам до здійснення політики пам'яті і збереження духовної спадщини в Україні та за кордоном, розробляти ефективні технологічні і методологічні підходи до здійснення політики пам'яті в рамках бібліотечної практики.

## **ВИСНОВКИ.**

Поєднання теоретичного і прикладного аспектів бібліотечної справи, пов'язаних з комеморативними практиками, впровадження відповідного курсу в програму підготовки бібліотечних фахівців сприятиме створенню необхідного методологічного і компетентнісного підґрунтя для активної участі бібліотек у здійсненні політики пам'яті, їх інституційній самореалізації як ефективних посередників між культурними спільнотами і групами та документами, які відображають життя і ідентичність цих культурних спільнот і груп.

Ефективність такої діяльності значною мірою визначатиметься її системним і комплексним характером, залученням до реалізації політики пам'яті бібліотек різних видів, а не лише національних, налагодженням міжінституційної та міжбібліотечної взаємодії у сфері комеморації, відповідним вдосконаленням нормативно-правової бази.

Діяльність бібліотек зі збереження культурної пам'яті може розглядатись у ретроспективному, сучасному і перспективному вимірах, які можуть переходити один в другий залежно від предмету докладання зусиль і їх результату. Так, формування, збереження і дослідження ресурсів культурної пам'яті відповідає ретроспективному виміру комеморативних практик, водночас надання доступу до цих ресурсів, ініціювання бібліотекою їх обговорення завдяки впливу на користувача інтегрують бібліотечну діяльність з реалізації політики пам'яті в сучасний контекст.

З іншого боку, створення бібліотекою «усних історій» відповідає сучасному виміру і комунікативній/колективній пам'яті, адже відбувається в теперішньому часі (в рамках трьох поколінь), залучає до процесу комеморації користувачів і формує історію «знизу», проте збереження «усних історій» у перспективі трансформує їх у ресурси культурної пам'яті.



Важливим аспектом діяльності вітчизняних бібліотек у галузі збереження культурної пам'яті має стати участь у виробленні і просуванні її консенсусного концепту, спрямованого на конструювання і зміцнення спільної для різних регіонів України національної ідентичності, подолання історичних травм і консолідацію нації для вирішення перспективних завдань державотворення.

## СПИСОК ПОСИЛАНЬ

---

- Березовський О. М. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як інституція пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 177–183.
- Воскобойнікова-Гузєва О. Соціокомунікаційна діяльність провідних бібліотек України в новітніх умовах. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 1. С. 12–17.
- Герасименко Л. С. Історична пам'ять в Україні: сучасний стан та виклики майбутнього. *Національна та історична пам'ять*. 2011. Вип. 1. С. 116–134.
- Гранчак Т. Соціокультурний дискурс національних бібліотек України як інструмент формування національної пам'яті. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 6. С. 7–14.
- Гранчак Т. Соціокультурний дискурс російських національних бібліотек як джерело визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 4. С. 14–22.
- Дубровіна Л. А. Бібліотеки в системі інституцій національної пам'яті України та національної культурної спадщини. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2016. Вип. 20. С. 232–251.
- Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 3–10.
- Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2006–2007. Вип. 15. С. 855–862. URL: <https://cutt.ly/8tU0yWG> (дата звернення: 05.01.2020).
- Камлик І., Белякова Т. Бібліотека як берегиня національної культурної пам'яті. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2015. № 2. С. 18–19.
- Караман Т. І. Культурна спадщина України як чинник формування національної самосвідомості молоді (досвід роботи бібліотеки КМІ НМетАУ). *Бібліотека закладу вищої освіти в умовах трансформаційних змін: відкрита наука, відкритий доступ, цифрова педагогіка* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 20–21 верес. 2018 р.). Полтава, 2018. С. 71–74.
- Киридон А. М. Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення. *Український історичний журнал*. 2017. № 4. С. 150–161.
- Ковальчук Г. Діяльність бібліотек зі збереження національної документальної спадщини: проблеми кооперації. *Бібліотечна планета*. 2010. № 3. С. 9–11.
- Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. Київ : НБУВ, 2004. 644 с.
- Ковальчук Г. Чи потрібен Україні Державний реєстр книжкових пам'яток? *Бібліотечний вісник*. 2012. № 6. С. 3–10.
- Лобузін К. В., Бодак О. П. Створення страхового фонду цифрових копій унікальних документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2012. Вип. 15. С. 145–149.

- Любовець Н. Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек: світовий досвід та перспективи створення вітчизняного електронного ресурсу «Українська мемуаристика». *Українська біографістика*. 2013. Вип. 10. С. 417–430.
- Мовчан К. М., Бабіля М. В. Бібліотека – берегиня національної культурної пам'яті. Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 трав. 2017 р.) / голов. ред. Т. Д. Щербан. Мукачево, 2017. С. 100–101.
- Морозова Н. І. Усноісторичні дослідження – важлива складова діяльності бібліотеки. *Усноісторичні дослідження: сучасні тенденції, напрямки та перспективи*: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. 25–26 жовт., м. Вінниця / Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, каф. історії і культури України ф-ту історії, етнології і права ВДПУ ім. М. Коцюбинського, Держ. архів Вінниц. обл., КВНЗ «Вінниц. акад. неперерв. освіти», Обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України, ГО «Асоц. 6-к Вінниччини», ГО «Вінниц. іст. т-во». Вінниця, 2016. 160 с. URL: <https://cutt.ly/GtU0ovn> (дата звернення: 05.01.2020).
- Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с.
- Половинчак Ю. М. Бібліотека в системі мережевих інтерактивних практик формування національної ідентичності : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 22 с.
- Половинчак Ю. Сучасна бібліотека як суб'єкт національного гуманітарного простору. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 9. С. 13–15.
- Попик В. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2013. 520 с.
- Солоіденко Г. І. Роль бібліотек у формуванні духовного потенціалу нації та збереженні культурної спадщини. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали четвертої міжнар. наук.-практ. конф., 25 жовт. 2012 р., Львів. Львів, 2012. С. 186–193.
- Столяров Ю. Устний документ. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2018. № 2. С. 24–35.
- Трегуб О. Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості. *Магістріум. Політичні студії*. 2008. Вип. 31. С. 25–29.
- Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 листоп. 2019 р. / М-во культури, молоді та спорту України, Нац. іст. б-ка України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; заг. ред. О. П. Реєнт, редкол.: А.В.Скорохватова, С.І.Смілянець, О.В.Михайлова, Т.В.Новальська, В.П.Кисельова; ред. Т. С. Кудласевич. Київ, 2019. 349 с.
- Шемаєв С. О. Створення бібліотечних музеїв: завдання та функції. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 37. С. 113–120.
- Antze, P., Lambek, M. (Eds.). *Tense past : Cultural essays in trauma and memory*. New York, NY: Routledge, 2016. 272 p.
- Assmann J., Czaplicka J. *Collective Memory and Cultural Identity*. *New German Critique*. 1995. № 65. P. 125–133.
- Bernhard M. H., Kubik J. (Eds.). *Twenty Years After Communism: The Politics of Memory and Commemoration*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 384 p.
- CULT1000 Cultural Identity & Memory. *Dublin Institute of Technology*. URL: <https://cutt.ly/qtU0hxc> (accessed: 05.01.2020).
- Cultural History, Memory and Identity. *University of Brighton. School of Humanities*. URL: <https://cutt.ly/DtU0kzo> (accessed: 05.01.2020).

- Dancs S. Information Seeking and/or Identity Seeking: Libraries as Sources of Cultural Identity. *Library Management*. 2018. Vol. 39, № 1/2. P. 12–20.
- Degtiareva A. I. Presentation of Library Local History Materials in the Internet as a Way of Preservation and Broadcasting of Them (on the Example of Websites Municipal Libraries of Tomsk Region). *Tomsk State University Journal of Cultural Studies and Art History*. 2015. № 2 (18). P. 102–111.
- Haigh M. Making Ukrainians in the Library: Language, Libraries, and National Identity. *Canadian Journal of Information and Library Science*. 2009. Vol. 33, Is. 3. P. 141–158.
- Halbwachs M. On Collective Memory / edited, translated, and with an introduction by Lewis A. Coser. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 244 p.
- Hrančak T. What Do They Do and What Does It Mean: Identical Practices in the Socio-cultural Discourse of the Library of Congress. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*. 2018. № 1. C. 38–52.
- Identities and Cultures of Europe (M.Phil.). Trinity College Dublin, The University of Dublin. URL: <https://cutt.ly/KtU0zxn> (accessed: 05.01.2020).
- Identity. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://cutt.ly/ItU0cly> (accessed: 5.01.2020).
- Identity. *Merriam-Webster*. URL: <https://cutt.ly/ttU0vfy> (accessed: 5.01.2020).
- Identity. *Oxford Learner's Dictionaries* URL: <https://cutt.ly/Xt0Xze7> (accessed: 5.01.2020).
- In Country: The Vietnam War, 30 Years After. Library of Congress. 2005. URL: <https://www.loc.gov/item/webcast-3696/> (accessed: 06.01.2020).
- Jaramillo O., Marin-Agudelo S. A. Bibliographic heritage in public libraries: local memories and national identities. *Profesional de la Informacion*. 2014. Vol. 23, Is. 4. P. 425–432.
- McAdams D. P. What do we know when we know a person? *Journal of Personality*. 1995. Vol. 63, Is. 3. P. 365–396. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1995.tb00500.x> (accessed: 06.01.2020).
- The Memory Studies Association. URL: <https://cutt.ly/XtU0bBk> (accessed: 05.01.2020).
- Nascimento da Silveira F. J. Library, Memory and Social Identity. *Perspectiva sem Ciencia da Informacao*. 2010. Vol. 15, Is. 3. P. 67–86.
- Oral History in the Digital Age. URL: <https://cutt.ly/7t0X5QD> (accessed: 05.01.2020).
- Rodrigues M. Memory, heritage, national libraries and the construction of collective identity. *Em Questao*. 2015. Vol. 21, Is. 2. P. 243–262.
- Welburn W., Pitchford V., Alire C., Brown M., Downing K. E., Rivera A., Welburn J., Winston M. Memory, Authenticity and Cultural Identity: The Role of Library Programs, Services and Collections in Creating Community. 2009. URL: <https://cutt.ly/ntU0m3f> (accessed: 05.01.2020).

## REFERENCES

---

- Berezovskyi, O. M. (2013). Instytut arkhivoznavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak instytuttsiia pam'iaty [The Institute of Archives of Vernadsky National Library of Ukraine as an institution memory]. *Natsionalna ta istorychna pam'iat*, 8, 177–183 [in Ukrainian].
- Voskoboinikova-Huzieva, O. (2016). Sotsiokomunikatsiina diialnist providnykh bibliotek Ukrainy v novitnikh umovakh [The Socio-Communication Activites of Libraries of Ukraine in Latest Conditions]. *Bibliotechnyi visnyk*, 1, 12–17 [in Ukrainian].
- Herasymenko, L. S. (2011). Istorychna pam'iat v Ukraini: suchasnyi stan ta vyklyky maibutnoho [The historical memory in Ukraine: the present situation and future challenges]. *Natsionalna ta istorychna pam'iat*, 1, 116–134 [in Ukrainian].



- Hranchak, T. (2016). Sotsiokulturnyi dyskurs natsionalnykh bibliotek Ukrainy yak instrument formuvannya natsionalnoi pam'iaty [Socio-Cultural Discourse of National Libraries of Ukraine as a Tool of Formation of National Memory]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 7–14 [in Ukrainian].
- Hranchak, T. (2015). Sotsiokulturnyi dyskurs rosiiskykh natsionalnykh bibliotek yak dzherelo vyznachennia priorytetnykh markeriv natsionalnoi pam'iaty [Socio-Cultural Discourse of the Russia's National Libraries as a Source to Determine the Priority of Modern Russia National Memory Markers]. *Bibliotechnyi visnyk*, 4, 14–22 [in Ukrainian].
- Dubrovina, L. A. (2016). Biblioteki v systemi instytutsii natsionalnoi pam'iaty Ukrainy ta natsionalnoi kulturnoi spadshchyny [Libraries within the System of the Institutions of National Memory of Ukraine and National Cultural Heritage]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 20, 232–251 [in Ukrainian].
- Dubrovina, L., Kyrydon, A., & Matiash, I. (2017). Arkhivy, biblioteki, muzei – dzherelna osnova natsionalnoi pam'iaty, kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Archives, Libraries and Museums – the Sources Base of the National Memory and Cultural Heritage of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk*, 1, 3–10 [in Ukrainian].
- Zashkilniak, L. (2006–2007). Istorychna pam'iat ta istoriohrafia yak doslidnytske pole dlia intelektualnoi istorii [Historical Memory and Historiography as Research Field for Intellectual History]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 15, 855–862. <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/810Zashkilniak.pdf> [in Ukrainian].
- Kamlyk, I., & Bieliakova, T. (2015). Biblioteka yak berehynia natsionalnoi kulturnoi pam'iaty [The Library as a Preserver of National Cultural Memory]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 2, 18–19 [in Ukrainian].
- Karaman, T. I. (2018). Kulturna spadshchyna Ukrainy yak chynnyk formuvannya natsionalnoi samosvidomosti molodi (dosvid roboty biblioteki KMI NMetAU) [The Cultural Heritage of Ukraine as a Factor in the Formation of National Youth Consciousness (Experience of KMI NMetAU Library)]. In *Biblioteka zakladu vyshchoi osvity v umovakh transformatsiinykh zmin: vidkryta nauka, vidkrytyi dostup, tsyfrova pedahohika [Higher Education Library in Transformational Changes: Open Science, Open Access, Digital Pedagogy]*, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 71–74). PNPi imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Kyrydon, A. M. (2017). Studii pam'iaty u suchasni humanitarystytsi: istoriia stanovlennia [Memory Studies in Modern Humanities: Background History]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 150–161 [in Ukrainian].
- Kovalchuk, H. (2010). Diialnist bibliotek zi zberezhennia natsionalnoi dokumentalnoi spadshchyny: problemy kooperatsii [Library Activities for the Conservation of National Documentary Heritage: Problems of Cooperation]. *Bibliotechna planeta*, 3, 9–11 [in Ukrainian].
- Kovalchuk, H. I. (2004). Knyzhkovi pam'iatky (ridkisni ta tsinni knyzhky) v bibliotechnykh fondakh [Rare Books (Rare and Valuable Books) in Library Funds]. NBUV [in Ukrainian].
- Kovalchuk, H. (2012). Chy potrebn Ukraini Derzhavnyi reiestr knyzhkovykh pam'iatok? [Does Ukraine need a State Register of Rare Books?]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 3–10 [in Ukrainian].
- Lobuzina, K. V., & Bodak, O. P. (2012). Stvorennia strakhovoho fondu tsyfrovyykh kopii unikalnykh dokumentiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Creation of an Insurance Fund of Digital Copies of Unique Documents of the Vernadsky National Library of Ukraine]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 15, 145–149 [in Ukrainian].
- Liubovets, N. (2013). Memuary yak skladova elektronnykh resursiv bibliotek: svitovyi dosvid ta perspektyvy stvorennia vitchyznianoho elektronnoho resursu "Ukrainska memuarystyka" [Memoirs as a Component of Electronic Resources in Libraries: World Experience and Prospects for Creating a Domestic Electronic Resource "Ukrainian Memoirs"]. *Biographistica Ukrainica*, 10, 417–430 [in Ukrainian].

- Movchan, K. M., & Babilia, M. V. (2017). Biblioteka – berehynia natsionalnoi kulturnoi pam'iaty [The Library is a Preserver of National Cultural Memory]. In *Suchasni tendentsii rozvytku nauky i osvity v umovakh pohlyblennia yevrointehratsiinykh protsesiv [Modern Tendencies of Development of Science and Education in Conditions of Deepening of European Integration Processes]*, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 100–101). RVV MDU [in Ukrainian].
- Morozova, N. I. (2016). Usnoistorychni doslidzhennia – vazhlyva skladova diialnosti biblioteki [Oral history research is an important component of the library's activities]. In *Usnoistorychni doslidzhennia: suchasni tendentsii, napriamky ta perspektyvy [Oral history research is an important component of library activity]*, Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M. Kotsiubynskoho. <https://cutt.ly/Ft05IR2> [in Ukrainian].
- Nahorna, L. (2012). *Historical memory: theories, discourses, reflections [Historical memory: theories, discourses, reflections]*. IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Polovynchak, Yu. M. (2019). *Biblioteka v systemi merezhevykh interaktyvnykh praktyk formuvannia natsionalnoi identychnosti [Library in the system of online construction of national identity practices]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].
- Polovynchak, Yu. (2018). Suchasna biblioteka yak subiekt natsionalnogo humanitarnoho prostoru [Modern Library as a Subject of National Humanitarian Space]. *Bulletin of the Book Chamber*, 9, 13–15 [in Ukrainian].
- Popyk, V. (2013). *Resursy dovidkovoï biohrafichnoi informatsii: istorychni dosvid formuvannia, suchasni stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Resources for Background Biographical Information: Historical Formation Experience, Current Status, Problems and Prospects for Development]*. [Monograph]. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].
- Soloidenko, H. I. (2012). Rol bibliotek u formuvanni dukhovnogo potentsialu natsii ta zberezheni kulturnoi spadshchyny [The Role of Libraries in Shaping the Spiritual Potential of the Nation and Preserving Cultural Heritage]. In *Suchasni problemy diialnosti biblioteki v umovakh informatsiynoho suspilstva [Modern problems of library activity in the conditions of information society]*, Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (pp. 186–193). Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Stolyarov, Yu. (2018). Ustnyi document [Spoken document]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 2, 24–35 [in Russian].
- Trehub, O. (2008). Istorychna pam'iat yak zasib mobilizatsii natsionalnoi svidomosti [Historical Memory as a Means of Mobilizing National Consciousness]. *Mahistrum. Politychni studii*, 31, 25–29 [in Ukrainian].
- Reient, O. P., Skorokhvatova, A. V., Smilianets, S. I., Mykhailova, O. V., Novalska T. V., Kyselova, V. P., & Kudlasevych T. S. (Eds.). (2019). *Uchast bibliotek u zberezheni kulturnoi spadshchyny ta vidnovlenni istorychnoi pam'iaty narodu [The participation of libraries in preserving cultural heritage and restoring the historical memory of the people]*, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Natsionalna istorychna biblioteka Ukrainy [in Ukrainian].
- Shemaiev, S. O. (2012). Stvorennia bibliotechnykh muzeiv: zavdannia ta funktsii [Creating Library Museums: Tasks and Functions]. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 37, 113–120 [in Ukrainian].
- Antze, P., & Lambek, M. (Eds.). (2016). *Tense past: Cultural essays in trauma and memory*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315022222> [in English].
- Assmann, J., & Czaplicka, J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*, 65, 125–133 [in English].

- Bernhard, M. H., & Kubik, J. (Eds). (2014). *Twenty Years After Communism: The Politics of Memory and Commemoration*. Oxford University Press [in English].
- Dublin Institute of Technology. (n. d.). CULT1000 Cultural Identity & Memory. Retrieved January 5, 2020, from <https://cutt.ly/Syealcs> [in English].
- University of Brighton. School of Humanities. (n. d.). Cultural History, Memory and Identity. Retrieved January 5, 2020, from <https://cutt.ly/Dt05WBo> [in English].
- Dancs, S. (2018). Information Seeking and/or Identity Seeking: Libraries as Sources of Cultural Identity. *Library Management*, 39 (1/2), 12–20. <https://doi.org/10.1108/LM-03-2017-0034> [in English].
- Degtiareva, A. I. (2015). Presentation of Library Local History Materials in the Internet as a Way of Preservation and Broadcasting of Them (on the Example of Websites Municipal Libraries of Tomsk Region). *Tomsk State University Journal of Cultural Studies and Art History*, 2(18), 102–111. <https://doi.org/10.17223/22220836/18/14> [in English].
- Haigh, M. (2009). Making Ukrainians in the Library: Language, Libraries, and National Identity. *Canadian Journal of Information and Library Science*, 33(3), 141–158 [in English].
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. University of Chicago Press [in English].
- Hranchak, T. (2018). What Do They Do and What Does It Mean: Identical Practices in the Socio-cultural Discourse of the Library of Congress. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 1, 38–52 [in English].
- Trinity College Dublin, The University of Dublin. (n. d.). Identities and Cultures of Europe (M. Phil.). Retrieved January 5, 2020, from <https://cutt.ly/3t05ph7> [in English].
- Cambridge Dictionary. (n. d.). Identity. In [Dictionary.cambridge.org](https://dictionary.cambridge.org). Retrieved January 5, 2020, from <https://cutt.ly/wyqbqhg> [in English].
- Merriam-Webster. (n. d.). Identity. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved January 5, 2020, from <https://cutt.ly/It05csi> [in English].
- Oxford Learner's Dictionaries. (n. d.). Identity. In [Oxfordlearnersdictionaries.com](https://oxfordlearnersdictionaries.com). Retrieved January 5, 2020, from <https://cutt.ly/Xt0Xze7> [in English].
- Library of Congress. (2005). In Country: The Vietnam War, 30 Years After. <https://www.loc.gov/item/webcast-3696/> [in English].
- Jaramillo, O., & Marin-Agudelo, S. A. (2014). Bibliographic heritage in public libraries: local memories and national identities. *Profesional de la Informacion*, 23(4), 425–432 [in English].
- McAdams, D. P. (1995). What do we know when we know a person? *Journal of Personality*, 63(3), 365–396. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1995.tb00500.x> [in English].
- The Memory Studies Association. (n. d.). Retrieved January 5, 2020, from <https://cutt.ly/VyqvVeq> [in English].
- Nascimento da Silveira, F. J. (2010). Library, Memory and Social Identity. *Perspectiva sem Ciencia da Informacao*, 15(3), 67–86 [in English].
- Oral History in the Digital Age. (n. d.). Retrieved January 5, 2020, from <https://cutt.ly/7t0X5QD> [in English].
- Rodrigues, M. (2015). Memory, heritage, national libraries and the construction of collective identity. *Em Questao*, 21(2), 243–262 [in English].
- Welburn, W., Pitchford, V., Alire C., Brown, M., Downing, K. E., Rivera, A., Welburn, J., & Winston, M. (2009). Memory, Authenticity and Cultural Identity: The Role of Library Programs, Services and Collections in Creating Community. <https://cutt.ly/Kt051Og> [in English].

UDC 002:001.891]:351.853

**Tetiana Hranchak,**

*Senior Research Fellows of the Department for  
the Intellectual Property Protection at the National  
Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky,  
Dr. Hab. in Social Communications, Professor  
(Kyiv, Ukraine)*

*e-mail: granchakt@ukr.net*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>*

### **LIBRARIES PARTICIPATION IN THE IMPLEMENTATION OF THE POLITICS OF MEMORY: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS**

The article is devoted to the substantiation of the urgency of separation of the memorial direction in library research and development of library activity, connected with realization of the memory policy, the introduction of the appropriate course in the program of training of future specialists of library business.

Emphasis is focused on increasing of scientific attention to the study of historical memory, especially culture memory and identity in the context of the transition to the information society, highlighting the organizational design of this research area in the form of appropriate research centres and the Memory Studies Association. Within the framework of the structural-functional method and from the standpoint of the connection between the concepts of “collective memory”, “historical memory”, “cultural memory”, there has been stated libraries participation in the formation and preservation different kinds of social memory through the realization of such essential functions of libraries as memorial, cumulative, informational and communicative. The relevance of the intensification of research into the memory studies within the framework of librarianship is substantiated. Prospective directions of interaction between the Ukrainian Library Association and the Ukrainian Institute of National Memory are offered with the aim of comprehensively uncovering commemorative potential of libraries and their more active involvement in the implementation of memory policy.

The foreign experience of organizing relevant interdisciplinary programs and training courses for the preparation of master’s students has been revealed. The orientational structure of the course “Culture, memory, identity” for students of master’s level of specialty 029 “Information, library and archives” is offered, the study of which will allow students to analyze, identify, describe the processes of constructing of historical memory and cultural identity, critically to comprehend relevant scientific texts, to identify and critically evaluate approaches to the implementation of memory policies and preservation of spiritual heritage in Ukraine and abroad, to develop effective approaches to memory policy within the library practices.

**Keywords:** library, politics of memory, historical memory, cultural memory, collective memory, identity, library activity, library education.

УДК 82-91:741.5]:7.08(477)  
DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205728

## ВИДОВА І ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА КОМІКСУ В УКРАЇНІ

*Дмитро Белов,*  
*аспірант кафедри інформаційних технологій*  
*Київського національного університету*  
*культури і мистецтв*  
*(Київ, Україна)*  
*e-mail: liverpool1892dallas2011@gmail.com*  
*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7257-1879>*

Стаття присвячена висвітленню основних тенденцій розвитку коміксу в Україні з позицій його видової і жанрової специфіки. Виявлено зростання популярності коміксу як інформаційного продукту на вітчизняному книговидавничому ринку. На підставі аналізу статистичних даних доведено тенденцію до зростання як кількості найменувань вітчизняних коміксів, так і кількості видавництв, котрі спеціалізуються на комікс-продукції. Обґрунтовано перспективи коміксу як інструменту залучення до читання в умовах інформатизованого суспільства.

Здійснено спробу класифікації коміксів в Україні за форматом, жанрами і оригінальністю (перекладені, адаптації класичних і сучасних українських літературних творів, оригінальні). Виявлено розвиток вітчизняного ринку коміксів у бік дорожчої і більш якісної продукції – виробництва графічних романів. Розкрито особливості різних видів вітчизняних коміксів, акцентовано вплив на популярність історико-героїчних видів коміксів суспільно-політичних процесів, зокрема подій Революції гідності і війни на Сході України, розглянуто спробу створення вітчизняного пантеону супергероїв. Акцентовано виховну і просвітницьку функції коміксу в Україні, модернізацію та інтеграцію засобами коміксів у сучасний соціальний контекст важливих із погляду національної ідентичності смислів. На тлі зростання популярності і розвитку жанру фантастичного коміксу та широкої представленості на книговидавничому ринку історико-героїчних коміксів констатовано занепад гумористичного коміксу в Україні.

Обґрунтовано такі форми та засоби популяризації коміксів і поширення комікс-культури в Україні, як фестивалі, блоги, тематичні вечори, презентації, спеціальні інтернет-ресурси. Визначено, що потужним засобом популяризації коміксів є кінематограф.

**Ключові слова:** комікс, сингл, історичний комікс, перекладений комікс, адаптація, масові заходи, фестиваль, блог, комікс-культура.

### ВСТУП.

Перехід суспільства до інформатизованого етапу розвитку супроводжується стрімким зростанням обсягів продукованої інформації і трансформацією форм передавання інформації і смислів. З одного боку, інформаційні технології визначають зміну носіїв інформації, з іншого – триває пошук оптимальних для сприйняття форм передачі інформаційних повідомлень. Відповідно до різних даних, від 35 до 90 % користувачів інформації є візуалами, тобто найкраще сприймають візуалізовану інформацію, від 70 до 90 % інформації, яка надходить до мозку людини, отримується через зір, сприйняття такої інформації відбувається в 60 тис. разів швидше, ніж вербальної, а пам'ятання триває довше (Costa & Kallick, 2008, p. 153; Gilakjani, 2012; Olivares, 2013; "Why Visual Teaching", 2020).

Враховуючи ефективність сприйняття людиною візуальної інформації, законним є посилення уваги до тих інформаційних продуктів, які надають доступ



до інформації, представленої у візуальному форматі. Одним із таких продуктів є комікс, основний зміст якого передається за допомогою зображень.

Комікс в Україні – явище відносно нове, проте за останнє десятиліття демонструє тенденцію до зміцнення позицій на книговидавничому ринку країни. Про комікс пишуть, його вивчають, він посідає своє місце на полицях книгарень та бібліотек. На сьогодні комікс привертає увагу вітчизняних науковців як феномен масової комунікації і засіб транслявання смислів (Почепцов, 2012; Троян, 2018; Хлестова, 2017), продукт інформаційної культури (Белов, 2018), ефективний інструмент навчання (Богдан, 2015; Вострякова, 2013; Лавренова, 2018; Юрженко, 2015), з позицій історичної ретроспективи та впровадження новітніх технологій (Космацька, 2012; Кузнецова, 2016), розкриття національних особливостей (Айдачич, 2014; Гудошник, 2017).

Водночас недостатньо дослідженим залишається розвиток коміксу як інформаційного продукту в Україні в сучасних умовах. Відповідно, **метою** публікації є висвітлення основних тенденцій розвитку коміксу в Україні з позицій його виховної і жанрової специфіки.

#### **МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ.**

Для досягнення поставленої мети було використано статистичний метод, застосування якого дало змогу зробити висновки стосовно динаміки розвитку коміксу в Україні, метод класифікації, який дав змогу систематизувати комікси за обсягами і форматами видання, оригінальністю та жанрами, метод аналізу документів, який було застосовано безпосередньо для аналізу окремих коміксів.

Джерельну базу дослідження склали фахові публікації та матеріали ЗМІ за темою дослідження, зокрема рецензії, інтерв'ю з авторами і виробниками коміксів, профільні ресурси (Vertigo.com.ua, Читомо, Uncomics.com, офіційні веб-сайти видавництва коміксів), українські комікси, а також дані соціологічного дослідження щодо стану ринку та читацьких вподобань українців на 2018 р. Ukrainian Reading and Publishing Data 2018, організованого цифровим видавництвом Gutenbergz, культурно-видавничим проектом «Читомо» та Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова у партнерстві з Українським інститутом книги, ГО «Український Літературний Центр», Nielsen Book Research, Лондонським книжковим ярмарком, Франкфуртським книжковим ярмарком, Міжнародною асоціацією видавців.

#### **ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ.**

За даними Я. Мішенова (2020), керівника вітчизняного видавництва Vovkulaka, кількість виданих у 2019 р. в Україні коміксів становить 162 видання. Для порівняння: у 2018 р. таких видань було 69, тож зростання 2019 р. склало 135 %, у 2018 р. порівняно з 2017 р. зростання склало 64 %.

Такі цифри засвідчують потенціал ринку коміксів в Україні, адже йдеться не лише про збільшення загальної цифри видань, але й про прискорення майже вдвічі темпів зростання. Однак говорити про те, що комікс став в Україні продуктом масової культури, поки що зарано. Тоді як у світі (США, Франція, Японія, Німеччина) явище коміксу є повністю масовим та орієнтується на всі верстви населення, в тому числі і на малоосвічені, в Україні його, переважно, слід сприймати як

арт-хаус. Це обумовлюється не стільки змістом коміксу та вартістю такої продукції, скільки тим, що комікс виходить за рамки традиційного в Україні сприйняття літератури. За словами одного з відомих письменників-коміксистів І. Баранька, «наш народ знає кіно і літературу, але наш народ не знає коміксів. У Франції та Бельгії комікс – серйозний жанр. У будь-якому книжковому магазині величезні стелажі коміксів. Дорослій інтелігентній людині зовсім не соромно читати bande dessinée, тому що вони дійсно розумні і цікаві. У нас жанру немає як такого, а значить, за нього ніхто не готовий платити» (Гавришова, 2015).

При цьому варто враховувати загальну ситуацію із читанням, яка наявна сьогодні в Україні: за даними «Читомо» 2018 р., читання посідає лише п'яте місце порівняно з переглядом телевізійних передач (58 % респондентів дивляться телевізор щодня), читанням ЗМІ (у тому числі інтернет-ЗМІ) іспілкуванням у соціальних мережах (відповідно 31 % і 30 % роблять ще щодня) та слуханням радіо (22 %). Про щоденне читання заявило лише 11 % опитаних, 17 % читають кілька разів на тиждень, 20 % – кілька разів на місяць, 21 % – декілька разів на рік, 31 % відповіли, що не читають книжки взагалі. Показово, також, що 60 % українців за останній рік не відвідали жодної бібліотеки чи книгарні. Респонденти, які ніколи не читають (не слухають) ні друкованих, ні електронних чи аудіо книжок, найчастіше пояснюють це відсутністю потреби чи бажання. Лише 11 % з-поміж них як причину називають цінову недоступність книжок, 7 % – відсутність хороших, цікавих, якісних і корисних книжок ("Читання в Україні", 2018). Враховуючи такі дані, можна стверджувати, що, як мінімум, у 30 % українців не сформована звичка читання, що свідчить про певні проблеми із читанням у дитинстві. Разом із тим дитинство, а саме шкільний вік, є часом, коли дитина чи не щоденно звертається до книжок, принаймні, у вигляді навчальної літератури. Утім, побудова шкільної програми, особливо молодших і середніх класів, не виконує завдання з формування любові до читання, натомість перевантаженість програми з української та світової літератури творами зі складною соціально-побутовою або історичною тематикою, написаними з використанням застарілих та маловживаних слів або незрозумілих метафор, не говорячи про середній рівень викладання, створює ризики формування у дітей пов'язаного з необхідністю читання негативного стереотипу і відторгнення дитиною читання в перспективі.

Натомість у світі спостерігається інша тенденція – практикуються спрощені форми переказу складних художніх творів (наприклад, давньогрецьких міфів), що перетворює читання не лише для дітей, а й для дорослих, з певного випробування сил на захопливу розвагу. Відтак, у країнах Сходу та Америці закладається підґрунтя для того, щоб комікс як нібито спрощена форма передачі інформації залишався затребуваним інформаційним продуктом людини впродовж всього її життя. При цьому комікс зберігає за собою властиву класичній серйозній літературі функцію соціалізації та виховання.

В Україні, як власне і на теренах колишнього Радянського Союзу, на тлі загальної невтішної ситуації з читанням додатковими чинниками, які ускладнюють розвиток коміксу, є відносно висока ціна на таку продукцію, а також її автономність – відсутність зв'язку з кінематографом, рекламою і т. ін. Якщо порівнювати зі Сполученими Штатами, то там потужним засобом популяризації графічних історій є кінематограф. Примітно, що у 2019 р. стався справжній «культурний про-

рив» в історії коміксу, коли одну з його екранізацій («Чорна пантера») номінували на премію «Оскар» у категорії «Найкращий фільм року». Популярність американських фільмів, створених за мотивами коміксів, сприяла зростанню популярності американських коміксів у різних країнах. В Україні ж поки що відсутній зв'язок між кінематографом і коміксами, хоча така співпраця з огляду на позитивний зарубіжний досвід виглядає перспективною. Винятком є спроба екранізації бельгійського коміксу на українську тематику І. Баранька «Максим Оса»<sup>1</sup>, виданого в різних країнах Європи, проте роботу над фільмом призупинено.

Іншою проблемою, яка стоїть на заваді популяризації коміксів, є їх доволі висока ціна. Середня вартість коміксів (як українського авторства, так і перекладених) варіюється в рамках 200–250 грн, при обсязі, переважно, не більше 120 сторінок.

А втім комікс як інформаційний продукт зміцнює свої позиції на українському книговидавничому ринку. Його можна знайти в різних книгарнях, торгових центрах, які мають книжкові відділи, бібліотеках тощо. Щороку виходить у світ дедалі більше як перекладених, так і вітчизняних графічних романів.

За різновидами комікси чи не в кожній країні мають свою специфіку і можуть відрізнитись як кольорами, так і папером, або стилем написання тощо. Наприклад, О. Максименко акцентує увагу на німих коміксах, де «не обов'язково присутній текст, а сюжет виражений графічно й не потребує словесного супроводу», та фотокоміксах, де «замість рисунка сюжет передають у вигляді фото. Персонажами таких творів можуть виступати відомі актори, іграшки або найвідоміші інтернет-меми» (Максименко, 2012).

В. Соковніна звертає увагу на такі різновиди коміксу, як журнальний комікс (періодичне видання серії коміксів у форматі журналу чи газети) та web-комікс (такий, що спершу публікується в інтернет-блогах, на сайтах авторів або спеціальних ресурсах) (Соковніна, 2016).

К. Калітіна в сучасних інтернет-умовах розглядає як зразок коміксу мем: «мем відомий як “медіа-вірус” – ідея, слово, фраза, персонаж, картинка, котрий передається від однієї людини до іншої вербально, не вербально через Глобальну інформаційну мережу. Соціологи вважають мем “вірусом розуму”, тому що він з'являється швидко і захоплює собою засоби масової комунікації» (Калітіна, 2013).

Зазвичай, за обсягами і форматами видання виокремлюють такі види видань коміксів:

- сингл (Single issues) – окремі випуски, журнали, які в середньому мають близько тридцяти сторінок тексту («Двері Агари» Н. Бистрової; «Пангея» Е. Вольфа, А. Афоніної, Є. Ягудіна);
- графічний роман (Graphic Novel) – видання більшої за форматом, ніж сингл, зазвичай завершеної історії. Такі комікси видаються у форматі книги, переважно, у твердій обкладинці (адаптація А. Вабиком і М. Сурмою роману «Ворошиловград» С. Жадана; М. Тимошенком і К. Горішним історичної повісті «Герой поневолі» І. Франка);

---

<sup>1</sup> Комікс «Максим Оса» – бельгійський графічний роман про пригоди козака Максима Осу, створений українським, французьким та американським письменником-коміксистом Ігорем Бараньком. Вперше вийшов двома томами у 2008–2009 роках французькою мовою у бельгійському видавництві Éditions Joker. За час свого існування комікс був виданий французькою, російською, польською та українською мовами.



– збірка / збірка коміксів (Collected Edition) – колекційне видання зазвичай опублікованих раніше об'єднаних єдиною темою окремих випусків, зібраних у форматі книги («Metal Gear Solid» Е. Вуда і К. Оприска; «Саркофаг» А. Данковича);

– трейд / ТПБ (ТРВ або Trade Paperback) – це довгі комікси або збірки коміксів у м'якій обкладинці (SC або Softcover), переважно від 150 до 250 сторінок (хоча можливі видання і від 500 до 1000 сторінок) на кшталт прозових антологій («Максим Оса» І. Баранька);

– хард / хардкавер (НС або Hardcover / НВ або Hardback) – будь-яке видання коміксів у твердій обкладинці («Воля» В. Бугайова, О. Філіповича, Д. Фадеева; «Княжа Воля» Д. Фадеева, В. Бугайова, М. Богдановського).

У 2019-му році лише чверть коміксів були видані синглами (3/4 – у книжковому форматі). На протигагу у 2018-му році – серед українських комікс-видань у форматі сингла був кожен третій (2/3 – у книжковому форматі відповідно). Отже, вітчизняний ринок коміксів розвивається в бік дорожчої і більш якісної продукції. На думку Я. Мішенова, оскільки дуже мало видань в Україні може витримати перевидання одного і того ж твору в різних форматах, цей поступовий перехід від малого дешевого сингла до дорожчого ТРВ чи навіть видання в твердій палітурці є прямою ознакою розвитку ринку (Мішенов, 2020).

Аналіз наявних класифікацій коміксів дає змогу зробити висновок про те, що за оригінальністю в Україні можна виділити чотири види коміксів:

– **перекладені** (зарубіжні комікси, перекладені українською мовою);

– **адаптація класичних українських літературних творів** (Івана Франка, Лесі Українки та ін.);

– **модерні адаптації** (комікси – адаптації літературних творів сучасних українських авторів);

– **оригінальні українські** (оригінальні комікси українських авторів та/або видані в Україні та/або українською мовою).

Розглянемо особливості кожного із визначених видів.

**Перекладені комікси** посідають першу сходинку серед усіх тих, які купують в Україні. Така ситуація цілком прогнозована, з огляду на популяризацію зарубіжних коміксів засобами кінематографа. Як засвідчує статистика, щороку кількість перекладених коміксів збільшується більш ніж на 100 %. Власне кажучи, перекладений комікс посідає 65 % від усієї кількості коміксів, що представлена на українському видавничому ринку (Мішенов, 2020).

Найбільшою популярністю серед українців користуються «Хранителі» А. Мура, Д. Гіббонса і Д. Хіггінса, «Капітан Америка» Д. Саймона і Д. Кірбі, «Бетмен» Б. Кейна і Б. Фінгера, «Супермен» Д. Сігела і Д. Шустера та «Людина-павук» С. Лі і С. Дітко. Останній автор українського походження, який був причетним і до створення образів коміксів про «залізну людину», «Доктора Стренджа» і «Фантастичну четвірку».

В Україні великими видавництвами, котрі перекладають комікси з англійської та французької мов, є «Ірбіс комікси», «Рідна мова» та Vovkulaka.

**Адаптація класичних українських літературних творів.**

В умовах зниження інтересу до читання такі комікси стають альтернативним шляхом трансляції відображеної в художньому слові духовної спадщини українського народу. Формат коміксу спрощує сприйняття класики вітчизняної літера-

тури, прибираючи надмірну з погляду сучасної молоді деталізацію, але зберігаючи основні смислові акценти. Ознайомлення із твором у форматі коміксу дає змогу уникнути необхідності прочитання розлогих описів самих героїв, їх оточення, середовища тощо (адже вони візуалізовані) і зосередитись на сюжеті, який сприймається у такому випадку більш динамічно. Спрощуючи вербальні описи, такий комікс, разом із тим, не позбавляє читача можливості фантазувати та розвивати уяву, розмірковуючи саме над змістом.

Однією з найпопулярніших серед читачів адаптацій класичних творів є «Герой поневоли» за однойменною історичною повістю Івана Франка. Це історія про революцію 1948 р. і події у Львові, який був столицею Галичини. За відгуками літературних критиків, саме цей комікс демонструє високі стандарти того, як саме потрібно адаптувати класику. Адже в ньому вдало поєднані як малюнки, так і текст, який складають прямі цитати із твору Франка.

Адаптацією класичних творів найбільше займається видавництво Грані-Т, яке з метою полегшення виконання учнями шкільної програми з української літератури підготувало серію «Класні комікси». За кілька років було адаптовано та видано різні класичні твори української літератури від «Енеїди» І. Котляревського та «Хазяїна» І. Нечуя-Левицького і до «Захара Беркута» І. Франка та «Мини Мазайла» М. Куліша.

### ***Модерні адаптації.***

Нині сучасну українську літературу не часто беруться адаптувати. Складність процесу адаптації до формату коміксу творів великих літературних жанрів вимагає їх впізнаваності, яка визначатиме успіх майбутніх продажів. Іншими словами, початковий твір має бути популярним, зі сформованим попитом. Тоді комікс-адаптація твору автоматично привертатиме увагу і знайде свою аудиторію. Таких випадків в Україні є лише кілька, найяскравіший з них – коміксова адаптація найкращої української книжки 21 століття, за версією ВВС, «Ворошиловград» С. Жадана. Створений комікс є чорно-білим і має понад 300 сторінок. За словами літературних критиків, цей експеримент виявився успішним, подарувавши читачам нові вектори розвитку подій, цікаві алюзії та метафори, котрі важко було розгледіти власне у класичній версії роману.

### ***Оригінальні українські комікси.***

Поширення комікс-культури в Україні і збільшення кількості коміксів призвело, по-перше, до зменшення частки українських коміксів у загальній кількості, а по-друге – до зростання кількості української продукції в індустрії коміксів. Так, за даними Я. Мішенова, якщо в 2018-му році кожен четвертий виданий комікс був від українського автора, то у 2019-му вже кожен п'ятий. Водночас, спостерігається збільшення українських творів на 70 %, тобто у 2019-му році побачили світ понад 30 коміксів від українських авторів (Мішенов, 2020).

Сучасний український комікс відрізняється жанровою і форматною багатоманітністю. Щороку на книжкових полицях з'являється понад сорок нових графічних романів абсолютно різної тематики: від соціально-побутових тем до наукової фантастики. І якщо ще у 2014 р. видати книгу коміксів можна було, переважно, за власний рахунок або завдяки спільнокошту, то сьогодні видавництва самі беруться їх публікувати, виплачуючи авторам гонорари.

Зростання популярності сучасного оригінального українського коміксу припадає на час після 2014 р., що пояснюється посиленням патріотичних настроїв на тлі війни на Сході України, і вже станом на 2017 р. на полицях багатьох книжкових крамниць країни з'явилися графічні романи на тему визвольної боротьби, АТО тощо. На той час їхня частка становила близько 45 % усіх коміксів, які видавались українською (Мишенов, 2020). За останні кілька років ця тенденція демонструє зниження, проте сучасний оригінальний комікс досі перебуває в топі продажів на вітчизняному ринку.

Найбільш популярними зразками цього виду українських коміксів є, насамперед роботи Андрія Данковича «Війна Богів», трилогія «Козаки на орбіті» та «Саркофаг». Усі вони створені в жанрі наукової фантастики із вкрапленнями українських традицій та колориту. А. Данкович є справжнім новатором в області графічних романів, який створив унікальний стиль написання, «дав життя» вельми екстраординарним персонажам, розвинув нестандартні сюжетні лінії, в яких органічно поєднуються, наприклад, історії відомого європейського ді-джея, українського козака та засновника AMAZON. Також до найкращих з упевненістю можна віднести «Серед овець» Олександра Корешкова. У цьому графічному романі автор змальовує світ диктатури та тиранії зсередини. Весь світ населяють вівці, а ними, у свою чергу, керують та володіють, як товаром, пси, свині та барани. Автор майстерно доносить думку про те, що тирані існують не самі по собі, а на тлі суспільства, яке втрачає здатність до опору. «Серед овець» О. Корешкова став помітним явищем в індустрії коміксів, він був успішно апробований на ринку США та здобув декілька престижних нагород.

Також варто згадати такі графічні романи сучасників, як «Чуб: Зоряна байка про козака Чубенка» Олександра Ком'яхова, «Звятига. Савур-могила» Дениса Фадеева – перший комікс про війну на Донбасі, в якому зображено хронологію подій серпня 2014 року, «Хроніки Аптауна» Михайла Піменова, Річарда Муні і Джорджа Константопулоса – розповідь про боротьбу проти корупції в одному з вигаданих міст, яке нагадає українське, тощо.

Аналіз фахової літератури та наявного ринку коміксів в Україні дає змогу виокремити серед українських коміксів за жанрами такі:

- пригодницько-історичний;
- супергероїка;
- фентезі, наукова фантастика;
- комікс для дітей;
- гумористичний;
- сучасний роман;
- кримінальний;
- освітній.

Сюжет історичних коміксів вибудовується на подіях і локаціях минулого, проте не обов'язково точно відображає історичні події. Це може бути інтегрована в певний історичний контекст фентезійна історія, в якій буде присутня магія і чаклунство, або альтернативна історія, або біографічна розповідь, або, справді документальний сюжет, присвячений певним подіям.

Українські історичні комікси, переважно, спрямовуються на представлення у графічній формі визвольної боротьби українського народу, побуту і традицій,

характеру українців та їхнього незламного духу. Ці комікси пройняті патріотизмом, проте без надмірного пафосу, передусім автори звертають увагу на характери персонажів і сюжет, намагаються якомога точніше передати внутрішні конфлікти та мотиви героїв.

Одним із найяскравіших зразків історичного графічного роману є трилогія Максима Прасолова, Олексія Чебикіна та Олега Колова «Дагопак», яка розповідає історію про козаків-характерників Запорізької Січі. В цьому графічному романі використаний стиль, запозичений із західних коміксів, а також найкращі традиції з японської манги. За сюжетом першої книги, троє козаків відправляються до Туреччини, аби визволити своїх побратимів із полону. За словами авторів першочерговою місією їхнього коміксу було показати українські традиції, міфи та дати можливість кожному читачу знайти героя в собі ("Козаки і мольфар", 2016).

Козацькі мотиви, також, присутні у коміксі Дениса Фадєєва «Звитяга. Савур-могила». В цьому графічному романі було поєднано сучасну тематику війни на Сході України з історичними подіями, що розгорталися в українському степу – на умовному кордоні, який відокремлював вільний світ від зазіхань ординських поневолювачів.

У коміксі обігрується історія про те, як легендарний отаман Іван Сірко визволяв із турецького полону українських людей, проте ті вирішили повернутись назад до султана. В результаті Сірко стратив їх, промовляючи слова про те, що не може бути у людей ні двох богів, ні двох Батьківщин. Ця історія перегукується із подіями сучасності, а саме з АТО. Цікавою деталлю цього коміксу є те, що сучасна частина в ньому написана російською мовою, а доба Сірка – українською, тим самим автор демонструє, що в питаннях визвольних війн не існує мовних суперечок, є лише одна спільна мета – визволити українські землі та знищити ворога під корінь.

Ще одним вже класичним зразком українського історичного коміксу є «Максим Оса» Ігоря Баранька, в якому йдеться про неймовірні пригоди козака Максима Оси.

Особливістю українських історичних коміксів на разі є те, що їх, переважно, можна віднести до героїчних коміксів, головні персонажі яких є супергероями, які мають особливі здібності або навички і виконують певну героїчну місію. «Український супергерой успадкував від світових класиків-побратимів – героїв DC і Marvel – найкращі риси характеру. Вони ніколи не зрадять Україну, готові боротися з ворогом до смерті, мають надлюдські властивості: хтось – неймовірний розум і дар бачити майбутнє, інші – влучність і фізичну силу. Звичайно ж, захисні костюми та дехто, у кращих традиціях, маску, щоб приховати своє справжнє обличчя і, відповідно, ім'я. Не важливо, хто саме бореться зі злом – проявити героїзм може (читай – повинен) кожен» (Лубчак, 2018).

Наприклад, головні герої графічної новели «Охоронці країни» Кий, Щек, Хорив і Либідь стають на захист Батьківщини після нападу на країну північного сусіда. Їх прототипами стали реальні воїни, що борються на Донбасі. За словами співавтора коміксу І. Рогового, в кожного героя цього присвяченого війні на Донбасі і звільненню Криму інформаційного продукту є свої надздібності, які допомагають боротися зі злом. Мета коміксу полягає в донесенні до молоді й підлітків інформації про події, що відбуваються на Сході України, і тих, хто захищає країну ("Перший в Україні комікс", 2019).

З історичними подіями недалекого минулого перегукується сюжет серії коміксів «Українські супергерої», головні персонажі якого – Кобзар, Кроп, Віра та Кіборг, які завжди боронять справедливість, мають здійснити небезпечну мандрівку в напівзруйнований аеропорт, де на разі оселилося зло, і врятувати жайворонка, який принесе світло в Україну.

Примітно, що імена українських супергероїв мають чітку відсилку до історії і значущих для українців символів – маркерів української ідентичності, що особливо важливо з огляду на глобалізаційні впливи. Ці важливі з погляду ідентичності смисли засобами коміксів модернізуються і інтегруються в сучасний контекст. Відповідно, можна говорити про яскраво виражену виховну функцію таких коміксів, спрямовану на виховання патріотичних почуттів і гордості за свою країну, розуміння особистої причетності до спільної національної історії і відповідальності за майбутнє держави. Зростання кількості українських історико-героїчних коміксів зі справжніми сучасними супергероями, які стоять на захисті України, – це відповідь на суспільний запит останніх років після Євромайдану та початку війни на Сході країни.

За підсумками 2019 р., супергероїчні комікси добрали кілька відсотків і становлять 38 % найменувань (проти 36 % у 2018 р.). Незначне зростання демонструють, також, комікси в жанрі фантастики та фентезі (21 % в переліку проти 20 % у 2018 р.). Натомість дитячі комікси дещо послабили свої позиції і становлять 19 % (проти 20 % у 2018 р.) (Мішенів, 2020).

Порівнюючи жанрову представленість українського коміксу, привертає увагу низький відсоток гумористичних коміксів, які мають тривалі традиції в Україні. Відповідно до коментарів Я. Мішеніва (2020), експерти на разі не знаходять пояснення цьому феномену, відзначаючи лише «жахаючий занепад гумористичного коміксу в Україні». За словами керівника видавництва Vovkulaka, «відсутність гумору навіть, а скоріше і “same”, в складні часи приводить до занепаду духу. Це дуже тривожна тенденція. Незрозуміло, чому українські видавці, особливо на фоні таких успішних проєктів, як “Троє проти Зла” та “Голуб Геннадій” (як би хто до них не ставився), не поспішають видавати смішні, позитивні, кумедні і провокативні речі для дорослого читача, – це залишається загадкою».

Що ж до поширення культури читання коміксів у цілому, то на разі в Україні лише формується ставлення до коміксу як до серйозного формату літератури, стійких традицій читання і сприйняття коміксів у вітчизняної аудиторії читачів не вироблено. Діти і підлітки, які демонструють найбільш лояльне ставлення до коміксів, не можуть бути адресною аудиторією для, наприклад, сучасного графічного роману. Вітчизняна комікс-аудиторія має вирости в усіх сенсах – як у кількісному, так і у віковому вимірах.

Поки що подальшому просуванню коміксів в Україні сприяє використання комплексу спеціальних заходів та інструментів задля його популяризації, серед яких:

– *Фестивалі*. В Києві вже стало традицією проведення так званих Комік-конів, на які запрошуються зіркові гості із закордону. Кількість відвідувачів таких фестивалів постійно зростає – від 3 тис. у 2017 р. до 10 тис. у 2019 р. А якщо врахувати, що ціна квитка на такі заходи зросла чи не вдвічі, то можна вважати це справжнім успіхом у сфері соціального та культурного визнання в Україні. Такі фестивалі не лише знайомлять із новинками індустрії коміксів, а й стають плат-



формами для змагання косплеєрів – учасників перформансу, який полягає у відображенні в режимі реального часу певних відомих персонажів чи ідей за допомогою костюма та характерних аксесуарів.

– *Блоги*. Блогерство розвинене в Україні саме по собі. І все частіше на відомих інтернет-ресурсах з'являються огляди різноманітних коміксів, де блогери розміщують огляди новинок коміксів, демонструють якість паперу, малюнків, звертають увагу на переваги та недоліки, порівнюють вартість різних видань і ціну за примірник.

– *Тематичні вечори*. Існують в Україні клуби за інтересами, де різні поціновувачі коміксів збираються, часто в тематичних костюмах, і обговорюють свої улюблені твори, обмінюються ними тощо.

– *Презентації*. Видавництва все частіше вдаються до всеукраїнських промо-турів з авторами коміксів, під час яких можна дізнатися про сам комікс, підписати книгу, запитати у автора, як виникла ідея написання, наскільки складно малювати комікси і таке інше.

– *Інтернет-ресурси*. Існує кілька спеціалізованих інтернет сайтів, котрі спеціалізуються на висвітленні новин зі світу коміксів і навіть роблять різноманітні підбірки ([vertigo.com.ua](http://vertigo.com.ua), [uncomics.com](http://uncomics.com), [chytomo.com](http://chytomo.com)).

## **ВИСНОВКИ.**

Отже, сьогодні можна констатувати процес формування в Україні комікс-культури, що проявляється не лише у зростанні інтересу до коміксів як різновиду інформаційного продукту, а й у розвитку жанрової та видової багатоманітності вітчизняних коміксів, підвищенні їх якості, формуванні вираженої національної специфіки. Щороку видавництва, які беруться видавати графічні романи, стає все більше, а фестивалі, присвячені мальованим героям, збирають все більшу аудиторію. І хоча україномовний комікс потребує більшої уваги з боку суспільства, все ж поступово починає посідати своє місце в сучасному медійному просторі. Найбільш популярними в Україні сьогодні є перекладені комікси, що є логічним з огляду на розвинену комікс-культуру за кордоном, зокрема у США, чиї комікси є одними з найбільш затребуваних в Україні. Щодо оригінальних українських коміксів, то одним із найбільш розвинених жанрів є український історичний комікс, який, зазвичай, спрямовується на представлення у графічній формі визвольної боротьби українського народу, що обумовлює переважання козацької тематики та сучасної війни на Сході України. Специфікою українських історичних коміксів є їх конструювання навколо супергероїв і належність до виду героїчних коміксів. Вітчизняні автори переймають найкращий досвід зарубіжних коміксів, і, адаптуючи його до вітчизняної специфіки, створюють у підсумку оригінальний та самобутній продукт. Можна впевнено сказати, що комікс в Україні багатогранний і спрямований на різні верстви населення: як діти, так і дорослі можуть знайти для себе щось цікаве та актуальне. Безсумнівно, комікс на українському ринку за останнє десятиліття став повноцінним якісним продуктом і продовжує зміцнювати свої позиції.

## СПИСОК ПОСИЛАНЬ

---

- Айдачич Д. Комікс у прозі сербського постмодернізму. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2014. Вип. 24. С. 234–239.
- Белов Д. Комікс як продукт інформаційної культури. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 83–103.
- Богдан Ю. Б. Використання аутентичних коміксів у навчанні німецькій мові. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія «Філологічні науки»*. 2015. Кн. 2. С. 99–10.
- Вострякова Н. В. Використання коміксу у навчально-виховному процесі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 13(1). С. 226–233.
- Гавришова А. Українські комікси. Розмова з художником коміксів Ігорем Бараньком. *Goethe-Institut*. 2015. URL: <https://cutt.ly/Lyif3cE> (дата звернення: 07.01.2020).
- Гудошник О. В. Комікс в українському комунікаційному просторі. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації»*. 2017. Вип. 17. С. 19–24.
- Калитина К. В. Использование комиксов в образовательных технологиях как важного инструмента для передачи знаний. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2013. Т. 3. С. 2256–2260. URL: <http://e-koncept.ru/2013/53454.htm> (дата обращения: 12.01.2020).
- Козаки і мольфар. *Наше слово*. 2016. № 52. Рец. на кн.: Daogopak Księga 3: Tajemnica karpackiego Molfara, Maksym Prasołow, Oleg Kołow, Oleksij Czebykin, Wyd. Nebeskey, Kijów, 2016, 64 s. URL: <https://www.nasze-slowo.pl/kozaki-i-molfar/> (дата звернення: 10.01.2020).
- Космацька Н. В. Нарис з історії виникнення і становлення жанру коміксу. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2012. Вип. 19. С. 141–147.
- Кузнецова М. О. Специфіка вербальної складової веб-коміксів як полікодових утворень у сучасному англomовному кіберпросторі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 63. С. 114–117.
- Лавренова М. В. Шляхи використання коміксів в освітньому процесі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2018. Вип. 2. С. 143–146.
- Лубчак В. Хто вони – українські супергерої. З чим пов'язаний «бум» на вихід коміксів у нашій країні? *OPINION.UA*. 2018. 7 травня. URL: <https://cutt.ly/gtP7AEs> (дата звернення: 10.01.2020).
- Максименко О. Мальовані історії: в Україні комікс активно розвивається, але рідко потрапляє на очі широкій публіці. *Тиждень*. 2012. 24 липня. URL: <https://tyzhden.ua/Culture/55301> (дата звернення: 12.01.2020).
- Мішенів Я. Комікси в Україні: підсумки 2019 року. *Vertigo.com.ua*. 2020. URL: <https://cutt.ly/ZtP7FDH/> (дата звернення: 07.01.2020).
- Перший в Україні комікс, присвячений воїнам АТО, презентували в Дніпрі. *Цензор.net*. 2019. 5 червня. URL: <https://censor.net.ua/ua/p3130742> (дата звернення: 10.01.2020).
- Почепцов Г. Комікси як засіб транслявання соціальних смислів. *Media Sapiens*. 26 лютого 2012 URL: <https://cutt.ly/ytP7JNo> (дата звернення: 10.01.2020).
- Соковнина В. В. Языковая игра в постмодернистском комиксе (на материале финского политического комикса «Кекконен»). *Уральский филологический вестник. Серия: Язык. Система. Личность: Лингвистика креатива*. 2016. № 1. С. 243–250. URL: <https://cutt.ly/UtP7ZVL> (дата обращения: 12.01.2020).
- Троян Т. Г. Формування комікс-культури: переваги, функції, значення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 7(1). С. 22–26.

- Хлестова С. В. Комікс як засіб масової комунікації: типологічні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2017. Вип. 11. С. 13–17.
- Читання в Україні. Ukrainian Reading and Publishing Data 2018. *Читомо*. 2018. URL: <https://cutt.ly/JtP79rU> (дата звернення: 07.01.2020).
- Юрженко В. В. Досвід використання навчальних коміксів в технологічних освітніх системах найбільш розвинутих країн світу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 124. С. 303–306.
- Costa A. L., Kallick B. (Eds.) *Learning and Leading with Habits of Mind: 16 Essential Characteristics for Success*. VA : ASCD, 2008. 424 p.
- Gilakjani A. P. Visual, Auditory, Kinaesthetic Learning Styles and Their Impacts on English Language Teaching. *Journal of Studies in Education*. 2012. Vol. 2, No. 1. P. 104–113.
- Olivares E. We are 90 % visual beings. *Blog*. 11 January, 2013. URL: <https://cutt.ly/QtP5qky> (date of access: 07.01.2020).
- Why Visual Teaching? *Visual Teaching Alliance for the Gifted & Talented*. 2020. URL: <http://visualteachingalliance.com/> (date of access: 07.01.2020).

## REFERENCE

---

- Aidachych, D. (2014). Komiks u prozi serbskoho postmodernizmu [A comic book in the prose of Serbian postmodernism]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur, 24: Pamiati akademika Leonida Bulakhovskoho*, 234–239 [in Ukrainian].
- Belov, D. (2018). Komiks yak produkt informatsiinoi kultury [Comics as a product of information culture]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 49, 83–103 [in Ukrainian].
- Bohdan, Yu. B. (2015). Vykorystannia autentychnykh komiksiv u navchanni nimetskii movi [The use of authentic comics in teaching German]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia]*. Serii "Filolohichni nauky", 2, 99–10 [in Ukrainian].
- Vostriakova, N. V. (2013). Vykorystannia komiksu u navchalno-vykhovnomu protsesi [The use of comics in the educational process]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 13(1), 226–233 [in Ukrainian].
- Havryshova, A. (2015). Ukrainski komiksy. Rozмова z khudozhnykom komiksiv Ihorem Barankom [Ukrainian comics. Talk to comic book artist Igor Baranko]. *Goethe-Institut*. <https://cutt.ly/Lyif3cE> [in Ukrainian].
- Hudoshnyk, O. V. (2017). Komiks v ukrainskomu komunikatsiynomu prostori [Comic book in the Ukrainian communication space]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii "Sotsialni komunikatsii"*, 17, 19–24 [in Ukrainian].
- Kalitina, K. V. (2013). Ispolzovanie komiksov v obrazovatelnykh tehnologiyah kak vazhnogo instrumenta dlya peredachi znaniy [The use of comics in educational technologies as an important tool for the transfer of knowledge]. *Nauchno-metodicheskiy elektronnyy zhurnal "Kontsept"*, 3, 2256–2260. <http://e-koncept.ru/2013/53454.htm> [in Russian].
- Kozaky i molfar [Cossacks and molphar]. (2016). Retsenziia na Daogopak Księga 3: Tajemnica karpackieg oMolfara, Maksym Prasołow, Oleg Kołow, Oleksij Czebykin, Wyd. Nebeskey, Kijów, 2016, 64 s. *Nashe slovo*, 52. <https://www.nasze-slowo.pl/kozaki-i-molfar/> [in Ukrainian].
- Kosmatska, N. V. (2012). Narys z istorii vynyknennia i stanovlennia zhanru komiksu [Essay on the history of origin and formation of the comic book genre.]. *Visnyk of the Lviv University. Series Foreign Languages*, 19, 141–147 [in Ukrainian].



- Kuznetsova, M. O. (2016). Spetsyfika verbalnoi skladovoi veb-komiksiv yak polikodovykh utvoren u suchasnomu anhlomovnomu kiberprostorii [Specificity of the verbal component of web comics as polycodic formations in modern English cyberspace]. *Scientific Proceedings of the National University of "Ostroh Academy". "Philology" Series*, 63, 114–117 [in Ukrainian].
- Lavrenova, M. V. (2018). Shliakhy vykorystannia komiksiv v osvitnomu protsesi [Ways of using comics in the educational process]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University Series "Pedagogy and Psychology"*, 2, 143–146 [in Ukrainian].
- Lubchak, V. (2018, May 7). *Khto vony – ukrainski superheroi. Z chym poviazanyi «bum» na vykhid komiksiv u nashii kraini? [Who they are – Ukrainian superheroes. What is the reason for the comic books boom in our country?]*. OPINION.UA. <https://cutt.ly/gtP7AEs> [in Ukrainian].
- Maksymenko, O. (2012, July 24). *Malovani istorii: v Ukraini komiks aktyvno rozvyvaietsia, ale ridko potrapliaie na ochi shyrokii publitsi [Hand-drawn stories: in Ukraine the comic book is actively developing, but rarely gets the attention of the general public]*. Tyzhden. <https://tyzhden.ua/Culture/55301> [in Ukrainian].
- Mishenov, Ya. (2020). *Komiksy v Ukraini: pidsumky 2019 roku [Comics in Ukraine: Results of 2019]*. Vertigo.com.ua. <https://vertigo.com.ua/comics-in-ukraine-2019/> [in Ukrainian].
- Pershyi v Ukraini komiks, prysviachenyi voiam ATO, prezentuvaly v Dnipri [Ukraine's first comic book dedicated to ATO warriors was presented in Dnipro]*. (2019, June 5). Tsenzor.net. <https://censor.net.ua/ua/p3130742> [in Ukrainian].
- Pocheptsov, G. (2012, February 26). *Komiksy yak zasib transliuvannia sotsialnykh smysliv [Comics as a means of social meanings' broadcast]*. Media Sapiens. <https://cutt.ly/ytP7JNo> [in Ukrainian].
- Sokovnina, V. V. (2016). Yazykovaya igra v postmodernistskom komikse (na materiale finskogo politicheskogo komiksa "Kekkonen") [Language play in the postmodern comic book (based on the material of the Finnish political comic book "Kekkonen")]. *Uralskiy filologicheskii vestnik. Seriya: Yazyk. Sistema. Lichnost: lingvistika kreativa*, 1, 243–250. <https://cutt.ly/UtP7ZVL> [in Russian].
- Troian, T. H. (2018). Formuvannia komiks-kultury: perevahy, funktsii, znachennia [Formation of comic culture: advantages, functions, values]. *International scientific journal*, 7(1), 22–26 [in Ukrainian].
- Khlestova, S. V. (2017). Komiks yak zasib masovoi komunikatsii: typolohichni osoblyvosti [Comics as a means of mass communication: typological features]. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Social Communications"*, 11, 13–17 [in Ukrainian].
- Chytannia v Ukraini [Reading in Ukraine]*. Ukrainian Reading and Publishing Data 2018. (2018). *Chytomo*. Retrieved from <https://cutt.ly/tP79rU> [in Ukrainian].
- Yurzhenko, V. V. (2015). Dosvid vykorystannia navchalnykh komiksiv v tekhnolohichnykh osvitnykh systemakh naibilsh rozvynutykh krain svitu [Experience of using educational comics in technological educational systems of the most developed countries of the world]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky*, 124, 303–306 [in Ukrainian].
- Costa, A. L., & Kallick, B. (Eds.). (2008). *Learning and Leading with Habits of Mind: 16 Essential Characteristics for Success*. ASCD [in English].
- Gilakjani, A. P. (2012). Visual, Auditory, Kinaesthetic Learning Styles and Their Impacts on English Language Teaching. *Journal of Studies in Education*, 2(1), 104–113 [in English].
- Olivares, E. (2013, January 11). *We are 90% visualbeings*. Blog. <https://ernestoolivares.com/we-are-90-visuals-beings/> [in English].
- Why Visual Teaching?* (2020). *Visual Teaching Alliance for the Gifted & Talented*. Retrieved from <http://visualteachingalliance.com/> [in English].

UDC 82-91:741.5]:7.08(477)

**Dmytro Belov,**

*Postgraduate Student of the Information  
Technologies Department at Kyiv National University  
of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)  
e-mail: liverpool1892dallas2011@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7257-1879>*

## **TYPES AND GENRE SPECIFICITY OF THE COMICS IN UKRAINE**

The article is devoted to the coverage of the main trends in the comics' development in Ukraine from the standpoint of its types and genre specificity. The increase of comic books popularity as an information product on the domestic book publishing market has been revealed. Based on the analysis of statistical data, the tendency to increase both the number of names of domestic comics and the number of publishers specializing in comics' products has been shown. The perspectives of comics as a tool for engaging in reading in an informative society have been substantiated.

An attempt to classify comics in Ukraine by format, genres and originality (translated, adaptations of classic and contemporary Ukrainian literary works, original ones) has been made. The development of the domestic comic book market towards more expensive and better products – production of graphic novels has been revealed. The peculiarities of different types of domestic comics are revealed, the influence on the popularity of historical and heroic types of comic books of social and political processes, in particular the events of the Revolution of Dignity and War in the East of Ukraine, has been emphasized, the attempt to create a national pantheon of superheroes has been reviewed. The educational functions of comics in Ukraine, modernization and integration of comics by means of modern social contexts that are important in terms of national identity have been underlined. Against the backdrop of the growing popularity and the fantasy comic book genre development and widespread presence on the book market of historical and heroic comics, the decline of the humorous comic book in Ukraine has been noted.

Such forms and means of comic book promotion and dissemination of comics' culture in Ukraine as festivals, blogs, thematic evenings, presentations, special Internet resources have been substantiated. It has been determined that cinema is a powerful means of promoting comics.

**Keywords:** comic book, single, historical comic book, translation comic book, adaptation, mass events, festival, blog, comic book culture.

**БІБЛІОТЕЧНА ПРАКТИКА:  
ІНФОРМАЦІЙНІ  
І СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

**LIBRARY PRACTICE:  
INFORMATIONAL AND  
SOCIO-CULTURAL ASPECTS**

УДК 027.7:025.4.03]:[001.811:177.9  
DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205729

## **ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**Наталія Завадська,**  
заступник директора бібліотеки  
Поліського національного університету,  
кандидат філологічних наук  
(Житомир, Україна)  
e-mail: zavadaska1313@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0772-6942>

**Марина Ігнатюк,**  
директор бібліотеки  
Поліського національного університету  
(Житомир, Україна)  
e-mail: marina.ignatyuk@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9872-0844>

У статті аналізується взаємозалежність між формуванням інформаційної компетентності студентів та підвищенням рівня культури академічної доброчесності в освітньому середовищі. Актуалізовано важливість формування інформаційної компетентності студентів не лише для навчання, а й професійного становлення, самовдосконалення та вирішення життєвих завдань в особистій сфері. Мінливість та динамічність світу інформаційних технологій, суворі вимоги ринку праці та очікування роботодавців диктують потребу оволодіння майбутніми фахівцями універсальними знаннями, уміннями, навичками й особистими якостями, як-от, професійна мобільність, адаптивність, здатність оперативно здобувати нові знання, упевнена орієнтація у веб-середовищі та інформаційному просторі, що й передбачає комплексне формування інформаційної компетентності. Акцентовано наслідки недооцінювання формування інформаційної культури студентів на загальнонаціональному рівні (як для освіти й наукової комунікації зокрема, так і для успішного становлення інформаційного суспільства загалом). Підкреслено необхідність упровадження інформаційної культури інтегровано з основами академічного письма у навчальний процес як обов'язкової дисципліни. Проаналізовано фактори сприяння формуванню доброчесного освітнього середовища та укорінення у ньому базових цінностей академічної доброчесності. Обґрунтовано необхідність зміщення акцентів із боротьби із плагіатом у студентських роботах на розробку заходів щодо запобігання цьому явищу та підвищення інформаційної та академічної культури студентів. Розкрито роль та можливості бібліотеки ЗВО у створенні інформаційного простору, у якому дотримання норм академічної доброчесності є безперечною цінністю. Розглянуто новітні інтерактивні форми роботи бібліотеки та способи презентації освітнього контенту із урахуванням особливостей «кліпового мислення» сучасного покоління, як-от, гейміфікація, імітаційні та інтерактивні ігри, веб-квести, відео-лекції тощо.

**Ключові слова:** інформаційна компетентність, інформаційна грамотність, інформаційне суспільство, бібліотека закладу вищої освіти, академічна доброчесність, академічна етика, плагіат, інтерактивні форми роботи.

## **ВСТУП.**

У сучасному світі високих технологій, в еру становлення та розвитку інформаційного суспільства, навіть дитина у перші роки життя спроможна засвоїти алгоритм дій для користування сучасними гаджетами. Попри цей феномен, студенти закладів вищої освіти володіють досить обмеженим комплексом умінь та навичок орієнтування в розгалужених інформаційних потоках. Уміння критично осмислювати отриману інформацію, відмежовувати достовірні факти й наукові дані від необ'єктивних і псевдонаукових; структурувати отриману інформацію, виокремлюючи головне; формулювати релевантний пошуковий запит – ось комплекс компетентностей, який потрібен абітурієнтам ще до вступу у заклад вищої освіти, у якому згодом вони лише удосконалюватимуть свої здібності та здобуватимуть нові знання. Однак у процесі навчання виявляється, що у студентів постійно виникають труднощі з опрацюванням інформації для вирішення поставлених навчальних завдань. Найбільш проблемним є етап перетворення інформації, що передбачає критичне осмислення даних та їх порівняння, а також творчий етап, що вимагає створення власного інтелектуального продукту.

Недостатній рівень інформаційної культури та базових вмінь і навичок коректної роботи з інформацією часто призводить до порушення студентами норм академічної доброчесності, що набуває ознак системності та масштабності і становить загрозу формування суспільства, лояльного до вчинення плагіату. Фатальність наслідку недооцінювання важливості інформаційної культури та грамотності у тому, що у результаті доводиться спрямовувати усі зусилля на боротьбу із плагіатом у студентських роботах, замість того, щоб навчати студентів дотримуватися академічної доброчесності та уникати плагіату. Це проблема національного масштабу, яка потребує негайного вирішення. Створення середовища, сприятливого для дотримання академічної доброчесності та нетерпимого до проявів плагіату, у загальнонаціональному контексті – завдання усіх наукових та освітніх закладів країни.

Мета пропонованої статті полягає в актуалізації важливості формування інформаційної компетентності студентів як цілісної системи, окресленні її діалектичного зв'язку із дотриманням академічної доброчесності, розкритті ролі та можливостей бібліотеки закладу вищої освіти (далі – ЗВО) у формуванні інформаційної компетентності користувачів та створенні середовища, сприятливого для утвердження фундаментальних цінностей академічної доброчесності. Основу методології дослідження становлять оглядово-аналітичний, системний, критичний та конструктивний методи.

Аналіз опублікованих упродовж останніх років праць, присвячених дослідженню інформаційної компетентності, свідчить про зацікавленість науковців насамперед питаннями розвитку та підвищення рівня інформаційної компетентності викладачів, а також залежності якості освітнього процесу від рівня сформованості цієї компетентності. Зокрема, у численних публікаціях розглянуто такі аспекти: важливість інформаційної компетентності як основи процесу інформатизації освіти та структурного компонента формування професійно-педагогічної складової педагога (Цьома, 2019), інформаційно-комунікаційна компетентність викладача ЗВО в організації сучасного навчального процесу в умовах його цифровізації (Дибкова, 2019), актуалізація необхідності підвищення інформацій-

но-комунікаційної компетентності науково-педагогічних працівників як однієї з ключових (Морзе & Буйницька, 2017), інформаційно-комунікаційна компетентність як компонент професійної компетентності педагога в умовах інформатизації системи освіти (Кузьменко & Подліняєва, 2017), особливості процесу формування інформаційної компетентності як складової педагогічного менеджменту (Козир, 2016), інформаційна компетентність викладача та її складові у контексті створення інформаційного простору для самостійної роботи студентів (Нелепова, 2016) та ін. Натомість аспектам формування інформаційної компетентності учнів та студентів як суб'єктів навчального процесу приділено значно менше уваги дослідників. Насамперед актуалізуються такі питання, як особливості розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності учасників навчального процесу (Ovcharuk & Soroko, 2016), оцінювання та моніторинг інформаційно-комунікаційної компетентності школярів у контексті аналізу зарубіжного досвіду (Сороко, 2015), проблеми формування інформаційної компетентності сучасного учня (Чернуха & Козир, 2015), аналіз структурних компонентів інформаційної компетентності та визначення критеріїв рівня її сформованості (В. І. Клочко & О. В. Клочко, 2018) та ін.

Останнім часом актуальною темою є дотримання академічної доброчесності та протидія академічному плагіату. У сфері дослідження цієї тематики наразі з'ясовано проблеми та соціальні загрози, пов'язані з реалізацією принципів академічної доброчесності у вітчизняному освітньо-науковому середовищі, та розроблено пропозиції щодо боротьби з порушеннями академічної доброчесності (Колесніков, 2019), обґрунтовано необхідність формування доброчесних культурних практик та їх поширення задля підвищення ефективності наукової діяльності та протидії плагіату (Гранчак & Сошинська, 2019), проаналізовано сутність академічної доброчесності як політико-правової та морально-етичної проблеми (Ожеван, 2018), наведено перелік ознак, притаманних академічній доброчесності, та з'ясовано особливості нормативного регулювання академічної чесності як однієї зі складових системи забезпечення якості освіти (Тицька, 2018) та ін. Проблемі укорінення принципів академічної доброчесності в науковому середовищі та актуалізації важливості наукової етики для успішної кар'єри науковця присвячена колективна монографія «Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених» (2017). Особливості формування академічної культури в українському освітньому просторі та аналіз можливостей протидії девіантній суспільній практиці вчинення плагіату стали предметом дослідження у виданні «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету» (2016). Адаптований для молодшої та середньої школи «Довідник з академічної доброчесності для школярів» (2016), у якому розтлумачено важливість академічної доброчесності, сутність поняття «плагіат» та правила оформлення робіт задля його уникнення. Потужну інформаційну підтримку розвитку доброчесного академічного середовища в Україні та укорінення у національний ґрунт фундаментальних принципів академічної доброчесності надає «Проект сприяння академічній доброчесності в Україні» (SAIUP), що передбачає активне залучення МОН України задля трансформації національної системи освіти. Метою проєкту є створення нової академічної культури, засадничими елементами якої є довіра, чесність, прозорість, реальні навчання та наукова робота (SAIUP, n. d.).



Про усвідомлення важливості долучення бібліотеки до формування академічної доброчесності у навчальному закладі свідчить розробка експертами Української бібліотечної асоціації програми підвищення кваліфікації бібліотекарів «Академічна доброчесність та бібліотеки» (2018).

У публікаціях, що стосуються ролі бібліотек навчальних закладів у формуванні інформаційної компетентності студентів, актуалізовано насамперед такі аспекти, як: практичний досвід формування інформаційної культури користувачів у бібліотеці закладу вищої освіти (Грипич & Буравкова, 2019); трансформація бібліотечної діяльності відповідно до вимог сучасності в умовах формування інформаційного суспільства (Гранчак, 2019); використання інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності (Медведева, 2019); роль бібліотек у розвитку інформаційної та мережевої медіа культури (Kulyk, 2018); участь бібліотеки у формуванні інформаційного простору та в інформаційному забезпеченні освітнього й наукового процесів (Жуков та ін., 2017); взаємозв'язок інформаційної культури учасників інформаційно-освітнього процесу у середовищі закладу вищої освіти та бібліотеки зокрема (Іванійчук, 2016) та ін. Водночас роль бібліотеки у формуванні інформаційної компетентності зокрема та інформаційної культури загалом у контексті впровадження принципів академічної доброчесності та етики в освітньо-науковому середовищі навчального закладу висвітлена недостатньо, як і питання діалектичного взаємозв'язку між формуванням інформаційної компетентності та дотриманням академічної доброчесності учасниками освітнього процесу.

### **ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ.**

Одним із пріоритетів сучасної системи освіти є реалізація компетентнісного підходу до навчання. Запровадження компетентнісного підходу сприяє підвищенню якості освіти та її модернізації, забезпеченню відповідності професійних та особистих якостей майбутніх фахівців очікуванням роботодавців, подоланню відірваності навчання від життя, забезпеченню зорієнтованості на ефективне застосування компетентностей у професійній діяльності, подальшому навчанні й самоосвіті, вирішенні життєвих завдань тощо. Ідея компетентнісного підходу є ефективним способом вирішення протиріч у розвитку освіти та суспільства, у якому людина постає перед необхідністю повсякчас демонструвати свою компетентність у сфері професійної діяльності та набувати нових знань упродовж життя (Боднарук, 2017). Потенціал застосування компетентнісної парадигми в освіті передбачає формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців, що є основою підвищення рівня соціальної успішності особистості, конкурентоспроможності на ринку праці, саморозвитку, самовираження й самореалізації та відповідальності за результати власної діяльності (Сидорчук, 2015, с. 26). Отже, основним результатом компетентнісного підходу має стати набуття суб'єктами освітнього процесу компетентностей, необхідних для життя, успішної соціалізації, ефективної професійної діяльності та самореалізації.

Поняття «компетентність» у системі вищої освіти визначається як здатність особи до навчання, провадження професійної діяльності й успішної соціалізації, що формується на базі динамічного поєднання знань, умінь і навичок, поглядів,

цінностей, способів мислення тощо ("Про вищу освіту", 2014). Однією з ключових визначено компетентність, що пов'язана з розвитком інформаційного суспільства та інформаційно-комунікаційних технологій. Дефініція поняття «інформаційна компетентність» (часто означається як «інформаційно-комунікаційна компетентність») на рівні національного законодавства трактується з певними значенневими відтінками. Так, у Державному стандарті базової і повної загальної освіти (2011) використовується поняття «інформаційно-комунікаційна компетентність», яке трактується як використання інформаційно-комунікаційних технологій та відповідних засобів для виконання особистісних і суспільно важливих завдань. У тлумаченні поняття «інформаційна компетентність» у Державному стандарті початкової освіти (2018) основна увага зосереджена на акцентуванні цифрової грамотності для розвитку та спілкування, а також на кібербезпеці. Тоді як у Загальних критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти (2008) у визначенні поняття «інформаційна компетентність» акцентована насамперед інформаційна складова: йдеться про вміння відбору, аналізу, оцінювання та систематизації інформації, використання джерел інформації та оволодіння новітніми інформаційними технологіями для особистого розвитку. Це поняття також використовується у значно ширшому трактуванні. У Концепції нової української школи (2016) інформаційна компетентність включає також цифрову складову і трактується як упевнене та водночас критичне використання інформаційно-комунікаційних технологій для роботи з інформацією (пошуком, обробкою, обміном) як на суспільному рівні, так і в особистому спілкуванні, а також включає інформаційну та медіа-грамотність, навички безпечної роботи з базами даних та ресурсами мережі інтернет, розуміння етики використання інформації, основи програмування тощо.

Серед науковців також немає одностайності у трактуванні такого багатоаспектного поняття, як інформаційна компетентність, яке до того ж часто ототожнюють із інформаційно-комунікаційною компетентністю. Проблема дефініції полягає у відсутності чіткого розмежування цих двох понять. Аналізуючи особливості інтерпретації науковцями поняття «інформаційно-комунікаційна компетентність», О. Овчарук та Н. Сороко відзначають варіативність конотацій цього поняття, яка зазвичай зводиться до надання дослідниками власних значенневих відтінків вже описаному та закріпленому у національних документах поняттю (Ovcharuk & Soroko, 2016, с. 2). Зокрема, деякі дослідники розглядають інформаційну компетентність крізь призму використання інформаційно-комунікаційних технологій, інші – у контексті особливостей роботи з інформацією та використання інформаційно-пошукових систем (Когут, 2018, с. 252). Дискусійність підходів до визначення поняття «інформаційна компетентність» ускладнює його тлумачення, що залежить від контексту застосування терміна. Однак узагальнення усіх суперечностей щодо трактування інформаційно-комунікаційної компетентності свідчить про розуміння дослідниками цього поняття як доведеної здатності особистості працювати, відшуковуючи за допомогою різноманітних засобів через різні медіаресурси інформацію для комунікації, розв'язання проблем, здобуття нових знань та генерування рішень (Гуржій & Овчарук, 2013, с. 42).

Отже, попри неоднозначність трактування науковцями багатоаспектного поняття «інформаційна компетентність», загалом дефініція цього терміна з тими чи

іншими доповненнями базується на розумінні, що інформаційна компетентність є насамперед комплексом знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень, цінностей та особистих якостей, які спрямовані на ефективне та раціональне використання інформаційно-комунікаційних і комп'ютерних технологій, пошук, аналіз та критичне осмислення інформації, опанування раціональних прийомів роботи з різними видами та джерелами інформації для виконання різноманітних завдань в усіх сферах життя й упевненого орієнтування в інформаційному просторі.

Акцентуємо, що у визначенні напрямів формування інформаційної компетентності учасників освітнього процесу важливо концентруватися не лише на набутті відповідних знань, умінь та навичок, а й насамперед на розвитку інформаційної свідомості, відповідного способу мислення (критичність, логічність, аргументованість, перевірка фактів тощо), формуванні цілісної картини інформаційного світу, в якому студент вправно орієнтується, дотримується етичних принципів та з повагою ставиться до результатів чужої праці. У процесі формування інформаційної компетентності має відбуватися також інтеріоризація студентами цінностей та пріоритетів академічної доброчесності. Зокрема, Міжнародний центр академічної доброчесності виокремлює шість таких фундаментальних цінностей: чесність (*honesty*), довіру (*trust*), справедливість (*fairness*), повагу (*respect*), відповідальність (*responsibility*) та сміливість (*courage*), на базі яких формуються принципи доброчесної поведінки ("Fundamental Values of Academic Integrity", n. d.).

У сучасному динамічному та мінливому світі інформаційних технологій ринок праці диктує жорсткі вимоги до представників різних професій, які, окрім необхідних професійних компетенцій, повинні володіти універсальними вміннями та навичками: вмінням оперативно здобувати знання та адаптуватися до постійних змін і реформ, здатністю працювати в умовах постійного вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій, долати конфліктні ситуації, конструктивно сприймати виклики часу та відповідно реагувати на них (Гуржій & Овчарук, 2013, с. 39). Здобуття цих універсальних знань, умінь та особистісних якостей, необхідних для фахівців різних галузей професійної діяльності, передбачає формування інформаційної компетентності.

У Національній доктрині розвитку освіти (2002) та Законі України «Про вищу освіту» (2014) пріоритетним напрямом модернізації освіти визначено інформатизацію освітнього процесу та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для підготовки здобувачів освіти до життя та діяльності у динамічному світі інформаційного суспільства. Однак все ще залишається актуальною проблема розуміння важливості комплексного і системного, а не ситуативного формування інформаційної компетентності здобувачів вищої освіти. Одним із важливих кроків на шляху до забезпечення систематичного, цілеспрямованого формування інформаційної компетентності студентів вважаємо упровадження в освітній процес навчальної дисципліни «Інформаційна культура» як обов'язкової для усіх спеціальностей, починаючи з перших курсів навчання. Зазначимо, що протягом тривалого часу спостерігалось нівелювання важливості такого кроку на рівні діяльності одного з найвищих органів виконавчої влади. Ще у 2001 році Указом Президента України від 06.12.2001 р. №1193/2001 на Міністерство освіти і науки було покладено зобов'язання сформувати типові навчальні програми із дисципліни «Інформаційна

культура» для середніх і вищих навчальних закладів ("Про рішення Ради", 2001). Однак зобов'язання так і не було виконано. Хоча ще у 1994–1995 роках відбувався активний процес підготовки Міністерством освіти і науки упровадження навчальної дисципліни «Основи інформаційної грамотності» у систему вищої освіти для різних спеціальностей бакалаврського рівня: спочатку як вибіркової дисципліни, а потенційно – з перспективою включення до переліку обов'язкових дисциплін, тоді ж було розроблено навчальну програму й навчальний посібник з цієї дисципліни, а також пакет програм «Інформаційна культура фахівця» (Шелестова, 2019). Десятки років заклади вищої освіти не надавали значення цій дисципліні. Наразі спостерігається активне впровадження курсів, присвячених формуванню у студентів інформаційної культури, назви яких варіюються: «Основи інформаційної культури», «Культура розумової праці», «Медійна та інформаційна грамотність» та ін. (Шелестова, 2019, с. 175). Однак не в усіх навчальних закладах запроваджується подібна ініціатива. До того ж така навчальна дисципліна не є обов'язковою, а часто пропонується як факультативна, вивчення якої зазвичай не передбачає жодної форми підсумкового контролю, наприклад, заліку. Це одразу демотивує студентів (знецінює отримання відповідних знань), сигналізуючи про відсутність необхідності відвідувати заняття з такої дисципліни. Адже наразі у вітчизняній системі освіти усе ще превалує «девіантна» мотивація студентів здобувати знання лише заради оцінок та отримання диплома.

З іншого боку, доволі часто знецінення набуття інформаційних компетенцій студентами відбувається на рівні ставлення до інформаційної культури науково-педагогічних працівників навчальних закладів. В університетських спільнотах побутує думка, що здобуття необхідних знань та навичок щодо пошуку й осмисленого відбору наукової інформації та написання робіт відповідно до навчальних завдань відбувається автоматично у процесі вивчення студентами профільних дисциплін та завдяки роботі з навчальною літературою. Справді, відповідні компетенції мають формуватися у процесі вивчення кожної навчальної дисципліни, проте цьому аспекту потрібно свідомо приділяти увагу при розробці того чи іншого курсу. Важливо сформувати у студентів не поодинокі ситуативні вміння роботи з інформацією, а систематизований комплекс необхідних інформаційних знань, вмінь, навичок, цінностей та поглядів – інформаційну компетентність. Як показує практика, щоб опанувати, наприклад, навички академічного письма та роботи з науковою інформацією задля кінцевого результату створення власного інтелектуального (творчого) продукту відповідно до вимог, використання як зразка наукової чи навчальної літератури є недостатнім. Першим серйозним викликом для здобувачів вищої освіти стає написання курсової роботи чи, тим паче наукової статті. Більшість студентів не в змозі впоратися навіть із написанням реферату. Очевидною є потреба у формуванні комплексу знань, умінь та навичок роботи з інформацією.

Важливо також розуміти, що освіта, головним завданням якої є винятково репродуктивність навчання – накопичення студентами знань зі спеціальності, є абсолютно безперспективною. Адже особливістю інформаційного суспільства, в епоху становлення якого ми живемо, є перманентна мінливість, а отже, майбутній фахівець має бути підготовленим до ситуацій, у яких отримані ним знання можуть бути вже застарілими та неефективними. Тому першочергове завдання

освіти – навчити вчитися, раціонально й ефективно працювати з інформацією та застосовувати набуті компетентності у житті для вирішення тих чи інших завдань. Як зазначає О. Скубашевська (2010), внаслідок якісних трансформацій інформаційного середовища відбуваються зміни у сфері освіти, зокрема, й у її ключовій парадигмі: викладач перестав бути єдиним джерелом професійних знань для студента через доступність інших джерел інформації, а отже, змінилася й функція викладача, який насамперед повинен навчити студента правильному орієнтуванню в інформаційному просторі (с. 12). Важливо наголосити, що ефективність навчання та подальшого професійного становлення залежить від мотивації студентів, які повинні розуміти, для чого їм пропонувані компетентції, як і в яких ситуаціях їх можна застосувати та чи можна взагалі, чи знадобляться вони у житті. На ці питання студенти мають отримати чіткі відповіді. Такий підхід створює для студента цінність знань, отриманих при вивченні тієї чи іншої дисципліни.

Інформаційна компетентність є багатофункціональною і важливою не лише для успішного навчання студентів чи професійної діяльності майбутніх фахівців, а й для вирішення і розв'язання завдань та проблем у повсякденному житті, сфера якого повсякчас ігнорується. У формуванні інформаційної компетентності акцент має бути насамперед на розвитку здатності студентів практично використовувати набуті інформаційні компетентції, успішно застосовувати отриманий досвід, різноманітні прийоми та техніки в усіх сферах життя і діяльності. Зазначимо, що володіння інформаційною компетентністю передбачає не лише вміння користуватися комп'ютерною технікою та іншими технічними засобами. Це насамперед здатність впевнено почуватися у безмежному, динамічному, постійно змінному світі інформації та володіти такими якостями, як мобільність, універсальність, адаптивність, здатність швидко оновлювати власні знання й генерувати нові ідеї, конструктивно вирішувати конфлікти та продуктивно працювати в команді. Саме ці якості забезпечують конкурентоспроможність майбутнього фахівця на ринку праці, комфортне існування в інформаційному суспільстві, успішну самореалізацію та підвищення рівня життя як особистості зокрема, так і суспільства загалом. Інформаційна компетентність передбачає також вміння здобувати й опрацьовувати інформацію для безперервного самовдосконалення, саморозвитку, підвищення рівня професіоналізму, оволодіння новими потрібними знаннями, зокрема й навичками роботи з новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями, які постійно оновлюються і модернізуються, та новими способами діяльності.

### **ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ.**

Від рівня інформаційної компетентності залежить рівень академічної культури студентства. Інформаційна компетентність зокрема й інформаційна культура загалом є передумовою розвитку та водночас засобом формування етичної свідомості, відповідного способу мислення та моделі доброчесної поведінки учасників освітнього процесу, що передбачають сповідування принципів академічної доброчесності та ставлення з повагою до результатів чужої праці. В освітньому середовищі дотримання етичних норм у використанні інформаційних джерел та під час виконання письмових навчальних робіт наразі залишається гострою освітньою проблемою.



Варто зауважити, що нині потреба дотримання академічної доброчесності та популяризації фундаментальних цінностей цієї чесноти в освітньому та академічному середовищах чітко усвідомлена на державному рівні. В Україні активно проводиться робота з підтримки академічної доброчесності та протидії плагіату. Зокрема, Міністерство освіти та науки поширює серед освітніх закладів та наукових установ рекомендації щодо дотримання академічної доброчесності: Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення у наукових роботах (2018) у листі МОН від 15.08.2018 р. № 1/11-8681, Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності у листі МОН від 23.10.2018 р. № 1/9-650 (2018), Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності (2019), затверджені рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 29.10.2019 р. та ін.

У новому Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020), прийнятому 16 січня 2020 року, у розділі VI, де йдеться про забезпечення якості освіти, з'явився пункт про дотримання академічної доброчесності та види відповідальності за її порушення. Це важливе доповнення, що свідчить про обов'язкове дотримання кожним учасником освітнього процесу академічної доброчесності та проведення з цією метою відповідних заходів на усіх рівнях освіти. Зауважимо, що відповідно до Державного стандарту початкової освіти (2018) учень іще на першому рівні здобуття повної загальної середньої освіти повинен навчитися дотриманню етичних норм інформаційної взаємодії та правил безпечної й етичної діяльності в інформаційному суспільстві. Однак після здобуття повної загальної середньої освіти більшість випускників не володіють подібними компетенціями. Комбінація «copy-paste» в інформаційному світогляді потенційного студента стає універсальним, до того ж єдиною можливим способом виконання навчального завдання чи написання будь-якої, навіть наукової, роботи. Така модель вирішення навчальних завдань переноситься і в середовище вищої освіти. Аналізуючи причини плагіату, О. Стрямець (2017) відзначає формування ще зі шкільної парти звички безпринципного використання чужих робіт з мережі інтернет задля отримання позитивної оцінки, така звичка разом із відсутністю покарання за подібні дії визначається автором як причини формування лояльної до плагіату ментальності українців (с. 67). За даними загальнонаціонального опитування студентів, проведеного у 2014–2015 роках у рамках проекту «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку» (2015), до плагіату вдавалися 90 % респондентів. Проведене на базі кількох університетів протягом 2015–2016 років опитування «Рецепція плагіату» виявило, що плагіат вчиняли 88 % студентів (Рижко, 2016). Ці дані свідчать про масштабність і системність проблеми академічного шахрайства в освітньому середовищі та відсутність у студентів академічної культури. Тож потреба трансформації суспільної свідомості є очевидною.

Акцентуємо, що вчинення плагіату може бути як свідомим актом, так і неусвідомленою дією через відсутність обізнаності з поняттям плагіату та сформованою звичкою використання компілятивного методу виконання навчальних завдань, який студент вважає загальноприйнятним та абсолютно легальним. Характерно, що доволі часто студенти, маючи лише загальне уявлення про плагіат,



не розуміють особливостей поняття «академічний плагіат». Окрім того, вони не вміють належним чином оформлювати цитування та посилання або ж нехтують цими правилами, не усвідомлюючи важливості їх дотримання та загрози наслідків порушення академічної доброчесності. Подібні порушення демонструють численні звіти перевірки робіт студентів на наявність академічного плагіату за допомогою відповідних програм та сервісів. У контексті вирішення цієї проблеми важливу роль відіграє формування інформаційної компетентності та обізнаності студентів як чинника створення доброчесного освітнього середовища і дотримання принципів академічної доброчесності. Ефективним кроком у цьому напрямі вважаємо засвоєння студентами основ інформаційної культури у поєднанні з навчанням основам академічного письма. Насамперед варто чітко донести до студентів інформацію про те, які дії можуть розцінюватися як плагіат, показати способи уникнення хибних кроків та створити позитивну мотивацію дотримання академічної доброчесності не лише у період навчання, а й у професійній діяльності у подальшому житті. Потрібно зруйнувати стереотипну думку студентів про те, що виконати навчальне завдання чи письмову роботу, не вдаючись до плагіату, неможливо. Окрім того, важливо створити необхідні умови для розкриття дослідницького потенціалу студентів, активізації пізнавального інтересу та мотивації до використання творчого підходу для вирішення навчальних завдань. Такий підхід сприятиме підвищенню якості освіти та рівня академічної культури.

За підтримки Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP) та Міністерства освіти і науки України Н. Шліхтою та І. Шліхтою було розроблено методичні рекомендації та базову програму курсу «Основи академічного письма», яку можна адаптувати відповідно до конкретних вимог університетів (Н. Шліхта & І. Шліхта, 2016). Як зазначають автори, метою розробленого курсу є подолання стереотипного сприйняття академічної доброчесності як абстракції та формування усвідомлення студентами практичної спрямованості поняття, а також розуміння, що отримані у процесі опанування основами академічного письма навички та вміння створення текстів та презентації власних думок як в усній, так і в письмовій формі є основою забезпечення успіху у будь-якій сфері (Н. Шліхта & І. Шліхта, 2016, с. 6–7). У вище зазначеному формулюванні завдання курсу визначено в цілому важливість опанування студентами основ академічного письма, що, окрім формування навичок написання якісних наукових робіт, їх оформлення відповідно до вимог та дотримання академічної доброчесності, має універсальне практичне значення для студентів усіх спеціальностей як у сфері навчання, так і в майбутньому професійному та особистому житті. Адже написання та підготовка наукових робіт відповідно до вимог та правил виховує дисциплінованість, організованість, усвідомлення важливості дотримання дедлайну, допомагає формувати навички управління часом, розвивати критичне мислення, вміння аргументовано доводити свою позицію, переконувати, робити висновки, логічно, точно й чітко будувати висловлювання тощо (Н. Шліхта, 2020).

Отже, на нашу думку, підвищенню рівня академічної культури українського студентства та зміцненню академічної доброчесності в освітньому середовищі (викоріненню академічного шахрайства) сприяє здійснення відповідних заходів з урахуванням таких факторів: формування інформаційної компетентності зокрема та інформаційної культури загалом на кожному рівні освіти; забезпечення

позитивної мотивації до навчання (коли, наприклад, знання гарантують успішне працевлаштування майбутніх фахівців); створення загальнонаціонального тренду дотримання принципів академічної доброчесності та етики; систематична перевірка робіт на наявність академічного плагіату; обов'язковість покарань (дисциплінарні заходи) за порушення академічної доброчесності.

### **РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ ДОБРОЧЕСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА КОМФОРТНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ.**

У Рекомендаціях для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності (2018) пропонуються такі інструменти впровадження академічної чесності в освітньо-наукову діяльність: інформаційно-консультативний супровід учасників освітнього процесу щодо питань дотримання академічної доброчесності (створення тематичних інформаційних ресурсів на власному сайті; розробка роздаткового інформаційного матеріалу, як-от, буклети, постери тощо); створення відеороликів, інфографіки; онлайн-курси, вебінари, семінари, лекції, тренінги за відповідною тематикою. Подібні заходи проводяться бібліотеками навчальних закладів, які зазвичай беруть безпосередню участь у створенні доброчесного освітнього середовища та популяризації принципів академічної чесності. Загалом бібліотека закладу вищої освіти має бути не лише підґрунтям освітньої діяльності та наукових досліджень, а й інформаційною базою забезпечення дотримання академічної доброчесності та етики в університетському середовищі.

Доволі часто у навчальних закладах саме бібліотеки здійснюють розробку та впровадження процедури перевірки робіт учасників освітнього процесу на наявність академічного плагіату за допомогою відповідного програмного забезпечення та координують цей процес. Таким чином бібліотека бере безпосередню участь у здійсненні функції контролю дотримання академічної доброчесності. Однак варто акцентувати, що проведення превентивних заходів із дотримання академічної доброчесності є значно ефективнішим, ніж боротьба із вірусним явищем плагіату. У цій сфері саме бібліотека може виявитися найбільш ефективним інструментом, що має потужний потенціал. Зауважимо, що на шляху підвищення рівня інформаційної та академічної культури студентів найбільшою складністю є втрата бібліотекою авторитету як джерела інформації та знань. Свідченням цієї проблеми є суттєве скорочення кількості користувачів, які для виконання навчальних завдань та письмових робіт користуються фондами бібліотеки чи її ресурсами. Однак у протистоянні з мережею інтернет бібліотека все ж має суттєву перевагу. Прихована загроза використання інтернет-джерел криється в тому, що на різноманітних базах рефератів і подібних сумнівних ресурсах, дуже популярних серед студентів, розміщені тексти без жодного посилання на автора. У споживача такої інформації поступово складається хибне враження відсутності власника тексту, що нібито дає право беззастережно його присвоїти, що й формує звичку вдаватися до плагіату. Окрім того, мережа інтернет – це нескінченний потік інформації, яка не завжди є достовірною, актуальною чи науковою. Не володіючи необхідними інформаційними компетенціями, дуже легко заблукати в інформаційних лабіринтах та втрапити на хибний шлях, що часто і трапляється зі студентами та молодими науковцями. Перевага бібліотеки у протистоянні з ме-

режею інтернет у тому, що вона може навчити користувачів ефективно та раціонально працювати з інформацією. У цій площині бібліотека має створити цінність інших знань – стати дороговказом, орієнтиром, що скеровує на правильний шлях до самостійного отримання справді вартісних результатів, показує алгоритми та методи пошуку інформації, її критичного осмислення, аналізу, структурування та систематизації, а також можливості створення нових ідей на основі переосмисленої інформації. Бібліотека повинна створити імідж авторитетного структурного підрозділу навчального закладу, якому довіряють, до якого звертаються за допомогою та професійною консультацією. До того ж світ невпинно трансформується, оновлюються технології, стандарти та засоби праці, змінюються й інформаційні потреби та очікування користувачів, тому бібліотека має бути мобільною, швидко адаптуватися та оперативно реагувати на зміни і виклики сучасного світу.

У формуванні інформаційної компетентності студентів, яка має тісний зв'язок із компетенціями, що стосуються академічної доброчесності, ключові завдання діяльності бібліотеки вбачаємо у сприянні формуванню та удосконаленню здатності студентів ефективно здійснювати пошук інформації з використанням різних інформаційних джерел та баз даних; критично осмислювати інформацію, оцінювати її достовірність, актуальність та релевантність, систематизувати інформацію та створювати на її основі нові ідеї та знання; вміння оформлювати запозичені з інших джерел думки, ідеї, відомості відповідно до вимог оформлення цитування та посилань; вміння користуватися засобами інформаційно-комунікаційних технологій та орієнтуватися у веб-середовищі. Насамперед потрібно зосередитися на створенні бібліотекою передумов для усвідомлення студентами життєвої необхідності самоосвіти упродовж всього життя та практичної цінності отриманих знань, умінь та навичок як для навчання, так і для вирішення завдань у професійній діяльності й особистому житті. Наразі актуальним завданням бібліотек є перетворення власного інформаційного потенціалу на знаннєвий ресурс користувачів в умовах переорієнтації бібліотечного обслуговування з діалогічної моделі комунікації на полілогічну, у якій бібліотекар виступає як модератор комунікаційного процесу (Гранчак, 2019, с. 25).

Для активізації пізнавального інтересу студентів та мотивації до творчого і нестандартного вирішення завдань необхідно застосовувати цікаві, новітні, інтерактивні форми роботи. Абсолютно очевидно, що сухий виклад теорії, наприклад, з основ академічного письма, є абсолютно неефективним для засвоєння знань та формування позитивної мотивації до навчання й самоосвіти. Альтернативою таким громіздким лекціям може стати, наприклад, комплекс коротких, але змістовних відео-уроків із використанням інфографіки, що відображає основні поняття та положення відповідної теми. Акцентуємо, що у плануванні та розробці форм діяльності та заходів із формування інформаційної та академічної культури важливо враховувати особливості сприйняття студентів – сучасного покоління, яке виросло у цифровому світі. Йдеться про так зване «кліпове мислення», короткотривалість концентрації уваги та орієнтацію на візуальну презентацію освітнього контенту. Ефективним для навчання є застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема й мобільних додатків освітнього спрямування, що є перспективними та зручними технологіями не лише для використання під час аудиторних занять, а й для здобуття нових знань у процесі

самоосвіти та самовдосконалення у найрізноманітніших сферах діяльності особистості (Бондаренко, 2018).

Ефективним засобом формування інформаційної компетентності студентів та навичок дотримання академічної доброчесності є використання різноманітних ігрових технологій, зокрема й комп'ютерних та онлайн-ігор. Подібний засіб навчання є досить популярним у діяльності бібліотек за кордоном. Зокрема, особливості «гейміфікації» діяльності бібліотеки як ефективного інструменту формування компетенцій з інформаційної грамотності та дотримання академічної доброчесності в системі вищої освіти висвітлено у публікації «Бібліотека у грі: навчання інформаційної грамотності та запобігання плагіату» (Горбань & Скаченко, 2019). Серед інших інтерактивних форм роботи бібліотеки виокремимо мультимедійні презентації з обов'язковим обговоренням матеріалу, бібліотечні ігри практичного спрямування (застосування на практиці в ігровій формі набутих компетенцій з інформаційної грамотності), веб-квести (наприклад, завуальований в ігровій формі пошук інформації у різноманітних базах даних), імітаційні ігри у рецензентів або експертів (наприклад, аналіз та робота над типовими помилками, допущеними у наукових роботах, аналіз звітів антиплагіатної перевірки робіт тощо), гра «бібліотечний консультант» (взаємне консультування студентів із питань, що стосуються інформаційної культури та академічної доброчесності, завдяки чому закріплюються знання та поглиблюється розуміння певної теми), бібліографічна мозаїка (укладання бібліографії відповідно до вимог у ігровій формі), бібліомікс (бібліографічний огляд необхідних для підготовки до написання роботи джерел, що включає документи різних видів: статті, дисертації, монографії, електронні джерела) тощо. Бібліотека також має здійснювати власне інформаційну функцію, систематично сповіщаючи учасників освітнього процесу про різноманітні інформаційні ресурси, бази даних як національного, так і міжнародного рівнів, тематичні вебінари та онлайн-курси, розроблені як бібліотекарями, так і авторитетними фахівцями з інших галузей.

Отже, якщо бібліотека у сучасному інформаційному світі з його потужними можливостями через об'єктивні обставини не може запропонувати цінності джерела знань, вона має створити іншу інформаційну цінність своїх послуг. У неосвяжному глибоководному океані інформації бібліотека має запропонувати невмілому плавцеві рятівне коло, вказати орієнтири та навчити його плавати, до того ж зробити це творчо й нетривіально.

## **ВИСНОВКИ.**

Взаємозумовленість розвитку інформаційної культури та культури академічної доброчесності дає змогу завдяки формуванню інформаційної компетентності студентів витворювати таку світоглядну картину інформаційного світу та комунікації учасників освітнього процесу, у якій навіть думка про вчинення плагіату є неприпустимою, а чесність та відповідальність за результати власної діяльності стають основоположними принципами та моделлю поведінки у будь-яких ситуаціях. Тож зусилля усіх наукових та освітніх закладів і державних установ повинні бути спрямовані на створення загальнонаціонального тренду дотримання академічної доброчесності та поваги до результатів власної і чужої інтелектуальної і творчої діяльності. У цьому контексті варто акцентувати зміщення акцентів

із боротьби з вірусним явищем плагіату, що набуває масштабу суспільної загрози, на дієвість запобігання його найменшим проявам завдяки підвищенню інформаційної грамотності студентів та обізнаності зі стратегіями уникнення плагіату й основними поняттями та принципами дотримання академічної доброчесності.

Наразі украї важливо привернути увагу до необхідності формування інформаційної компетентності студентів, як однієї із ключових компетентностей, важливих не лише для навчання та вивчення будь-яких дисциплін, а й для прийняття оптимальних рішень та успішного вирішення проблем як у професійній діяльності, так і в особистій сфері, врешті, для підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців на ринку праці та успішної самореалізації у будь-яких сферах. Частково цю проблему можна вирішити шляхом уведення у навчальний процес як обов'язкової навчальної дисципліни «Інформаційна культура» (що включатиме також основи академічного письма), навчальний потенціал якої нині недооцінюється. Широкі можливості та перспективи у цьому напрямі діяльності відкриваються перед бібліотеками закладів вищої освіти. За допомогою використання сучасних інформаційних технологій та новітніх інтерактивних форм роботи з урахуванням особливостей мислення та сприйняття сучасного інформаційного покоління студентів бібліотека здатна не лише реалізовувати поставлені навчальні завдання, а й створювати умови для отримання студентами успішного досвіду практичного застосування набутих компетентностей, формувати позитивну мотивацію студентів до навчання, розвивати їхню здатність до творчого вирішення завдань і відкривати нові грані та можливості самоосвіти й самовдосконалення.

Перспективи подальших досліджень актуалізованого питання вбачаємо у розробці нових ефективних форм та методів роботи бібліотек закладів вищої освіти з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для успішного та результативного формування інформаційної культури студентів та створення доброчесного освітнього середовища.

## СПИСОК ПОСИЛАНЬ

---

- Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : колект. монографія / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
- Академічна доброчесність та бібліотеки: програма підвищення кваліфікації працівників бібліотек / Укр. бібл. асоц., Голов. тренінг. центр для бібліотекарів ; розроб.: Воскобойнікова-Гузєва О. В., Загуменна В. В., Кулик Є. В., Пашкова В. С., Сербін О. О., Сошинська Я. Є., Шевченко І. О. Київ : УБА, 2018. 40 с.
- Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку : матеріали для ознайомлення з результатами проекту № 49169. 2015. URL: <https://cutt.ly/VyP1156> (дата звернення: 25.04.2020).
- Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнар. благод. фонд «Міжнар. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. 234 с.
- Боднарук І. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців як педагогічна проблема сучасної вищої школи. *Вісник Національної академії Державної прикордон-*



- ної служби України. 2017. Вип. 3. URL: file:///C:/Users/STESHE~1/AppData/Local/Temp/Vnadped\_2017\_3\_4.pdf (дата звернення: 25.04.2020).
- Бондаренко В. Мобільні застосунки як інструмент самоосвіти в середовищі покоління Z. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2018. № 1. С. 86–98.
- Горбань Ю., Скаченко О. Бібліотека у грі: навчання інформаційної грамотності та запобігання плагіату. *Бібліотечний вісник*. 2019. № 5. С. 26–33.
- Гранчак Т. Орієнтири розвитку бібліотек у середовищі покоління Z. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2019. Вип. 3. С. 20–35. URL: <https://cutt.ly/LyP184K> (дата звернення: 25.04.2020).
- Гранчак Т., Сошинська Я. Академічний плагіат в Україні в умовах культурного транзиту. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2019. № 15. С. 107–127.
- Грипич С., Буравкова Л. Формування інформаційної культури користувачів як важлива складова діяльності бібліотеки закладу вищої освіти. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2019. № 1. С. 33–40.
- Гуржій А. М., Овчарук О. В. Дискусійні аспекти інформаційно-комунікаційної компетентності: міжнародні підходи та українські перспективи. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. Вип. 15. С. 38–43.
- Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1392. URL: <https://cutt.ly/пуP16qO> (дата звернення: 25.04.2020).
- Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#n8> (дата звернення: 25.04.2020).
- Дибкова Л. М. Інформаційно-комунікаційна компетентність викладача закладу вищої освіти в умовах цифровізації освітнього процесу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2019. № 1. С. 91–100.
- Довідник з академічної доброчесності для школярів / уклад. М. В. Григор'єва, О. І. Крикова, С. Г. Певко ; за заг. ред. О. О. Гужви. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 64 с.
- Жуков І. А., Іванкевич О. В., Вахнован В. Ю. Шляхи створення єдиного інформаційного простору студентів та науковців за допомогою сучасних інформаційних технологій у Національному авіаційному університеті. *Проблеми інформатизації та управління*. 2017. Т. 1/2 (57/58). С. 31–37.
- Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти : затв. наказом МОН України від 05 трав. 2008 р. № 371. URL: <https://cutt.ly/byPzwJJ> (дата звернення: 25.04.2020).
- Іванійчук Т. Ю. Інформаційна грамотність користувача бібліотечних послуг та компетентності бібліотечних працівників: взаємозв'язки та взаємовплив. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 227–240.
- Клочко В. І., Клочко О. В. Дослідження структури складових інформаційної компетентності із застосуванням методу групування багатовимірних спостережень. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 52. URL: <https://cutt.ly/NyPzrjC> (дата звернення: 25.04.2020).
- Когут І. Інформаційна компетентність як структурний компонент професійно-педагогічної комунікативної компетентності педагога в сучасному освітньому просторі. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3/4. С. 246–258.
- Козир М. В. Формування інформаційної компетентності викладача як складова педагогічного менеджменту. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 2. С. 165–171. URL: <https://cutt.ly/ууPзууТ> (дата звернення: 25.04.2020).



- Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 122–128.
- Кузьменко В. В., Подліняєва О. О. Інформаційно-комунікаційна компетентність як складова загальної професійної компетентності педагога. *Педагогічний альманах*. 2017. Вип. 36. С. 110–116.
- Медведєва В. Мультимедійні інформаційні технології в інформаційно-бібліотечному середовищі. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 2. С. 29–31.
- Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності : лист МОН від 23.10.2018 р. № 1/9-650. 2018. URL: <https://cutt.ly/myPzfAF> (дата звернення: 25.04.2020).
- Морзе Н. В., Буйницька О. П. Підвищення рівня інформаційно-комунікаційної компетентності науково-педагогічних працівників – ключова вимога якості освітнього процесу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 59, вип. 3. С. 189–200.
- Національна доктрина розвитку освіти : затв. Указом Президента України від 12 квіт. 2002 р. № 347/2002. URL: <https://cutt.ly/LyPzh8w> (дата звернення: 25.04.2020).
- Нелєпова А. В. Інформаційна компетентність викладача в управлінні самостійною роботою студентів під час організації інформаційного середовища. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2016. Вип. 53. С. 201–213.
- Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://cutt.ly/TyPzlgP> (дата звернення: 25.04.2020).
- Ожеван М. А. Академічна доброчесність як політико-правова та морально-етична проблема. *Стратегічна панорама*. 2018. № 2. С. 94–104.
- Про вищу освіту : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37/38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 25.04.2020).
- Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січ. 2020 р. № 463-IX. URL: <https://cutt.ly/5yPzxVI> (дата звернення: 25.04.2020).
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 р. «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 6 груд. 2001 р. № 1193/2001. URL: <https://cutt.ly/ХyPzbEX> (дата звернення: 25.04.2020).
- Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності : затв. Рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 29 жовт. 2019 р. Протокол № 11. URL: <https://cutt.ly/myPzQzk> (дата звернення: 25.04.2020).
- Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення у наукових роботах : лист МОН від 15.08.2018 р. № 1/11-8681. URL: <https://cutt.ly/VyPzW08> (дата звернення: 25.04.2020).
- Рижко О. М. Плагіат: складники розуміння. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2016. № 3. С. 40–48. URL: <https://cutt.ly/MyPzR6U> (дата звернення: 25.04.2020).
- Сидорчук Н. Г. Компетентнісний підхід як ключова парадигма удосконалення підготовки професійних кадрів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2015. Вип. 2. С. 26–30.
- Скубашевська А. С. Філософія інноваційного розвитку освіти в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ, 2010. 31 с.
- Сороко Н. В. Оцінювання інформаційно-комунікаційної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів (досвід Латвії, Литви та Естонії). *Наукові записки. Серія:*

- Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2015. Вип. 7, ч. 3. С. 93–100.
- Стрянець О. Плагіат: проблеми виявлення та засоби попередження. *Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених* : колект. монографія / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро, 2017. С. 66–79.
- Тицька Я. О. Академічна доброчесність як елемент системи забезпечення якості освіти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 34. С. 4–7.
- Цьома Н. Інформаційна компетентність як один із компонентів формування професійно-педагогічної складової педагога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 7. С. 317–324.
- Чернуха Н. М., Козир М. В. Інформаційна компетентність – обов'язковий актив сучасного школяра. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2015. № 23. С. 38–42.
- Шелестова А. М. Інформаційна культура як навчальна дисципліна: історія становлення та сучасний стан. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2019. Вип. 56. С. 167–182.
- Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма : метод. рек. та програма курсу. Київ, 2016. 61 с.
- Шліхта Н. Мистецтво академічного письма: практичні поради : вебінар. URL: з <https://cutt.ly/iuPzUjo> (дата звернення: 25.04.2020).
- Fundamental Values of Academic Integrity. International Centre for Academic Integrity : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/SyPzIcp> (дата звернення: 25.04.2020).
- Kulyk Ye. The Development of Network and Media Culture in Youth Library Facilities. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*. 2018. № 1. С. 53–62 [in English].
- Ovcharuk O., Soroko N. Information and Communication Competency Development in Education System: Modern Studies and Prospects. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 51, вип. 1. С. 1–7.
- SAIUP: проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні : веб-сайт. URL: <https://saiup.org.ua> (дата звернення: 25.04.2020).

## REFERENCES

---

- Artiukhov, A., Bezus, R., Vasylieva, T., Dehtiarova, I., Yepifanova, Yu., Krashchenko, Yu., Kozyriev, V., Koldovskyi, A., Kurbatov, S. Serohina, T., Sorokina, N., Sidliarenko, A., Striamets, O., & Tolstanova, H. (2017). *Akademichna dobrochesnist: problemy dotrymannia ta priorytety poshyrennia sered molodykh vchenykh [Academic Integrity: Compliance Issues and Dissemination Priorities Among Young Scholars]* [Monograph]. Dnipropetrovsk Regional Institute for Public Administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine [in Ukrainian].
- Voskoboinikova-Huzieva, O. V., Zahumenna, V. V., Kulyk, Ye. V., Pashkova, V. S., Serbin, O. O., Soshynska, Ya. Ye., & Shevchenko, I. O. (2018). *Akademichna dobrochesnist ta biblioteku: prohrama pidvyshchennia kvalifikatsii pratsivnykiv bibliotek [Academic Integrity and Libraries: Librarians' Professional Development Program]*. Ukrainian Library Association [in Ukrainian].
- Akademichna kultura ukrainskoho studentstva: osnovni chynnyky formuvannia ta rozvytku : materialy dlia oznaiomlennia z rezultatamy proektu № 49169 [Academic Culture of Ukrainian Students:*

- Main Factors of Formation and Development: Materials for Acquaintance with Project Results № 49169*. (2015). Retrieved April 25, 2020, from <https://cutt.ly/ByP1156> [in Ukrainian].
- Finikov, T. V., & Artiukhov, A. Ye. (Eds.). (2016). *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu [Academic Honesty as a Basis for Sustainable Development of the University]*. Takson [in Ukrainian].
- Bodnaruk, I. (2017). Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv yak pedahohichna problema suchasnoi vyshchoi shkoly [Formation of Professional Competence of Future Specialists as a Pedagogical Problem of Modern Higher Education]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, 3. file:///C:/Users/STESHE~1/AppData/Local/Temp/Vnadped\_2017\_3\_4.pdf [in Ukrainian].
- Bondarenko, V. (2018). Mobilni zastosunky yak instrument samoosvity v seredovyshchi pokolinnia Z [Mobile Applications as a Tool for Self-Education in Generation Z Environment]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 1, 86–98 [in Ukrainian].
- Horban, Yu., & Skachenko, O. (2019). Biblioteka u hri: navchannya informatsiinoi hramotnosti ta zapobihanniu plahiatu [Library in Game: Information Literacy Training and Plagiarism Prevention]. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, 26–33 [in Ukrainian].
- Hranchak, T. (2019). Orientyry rozvytku bibliotek u seredovyshchi pokolinnia Z [Landmarks for Developing Libraries in Generation Z Environment]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 3, 20–35. <https://cutt.ly/LyP184K> [in Ukrainian].
- Hranchak, T., & Soshynska, Ya. (2019). Akademichnyi plahiat v Ukraini v umovakh kulturnoho tranzytu [Academic Plagiarism in Ukraine in the Conditions of Cultural Transit]. *Interdisciplinary studies of complex system*, 15, 107–127. <https://doi.org/10.31392/iscs.2019.15.107> [in Ukrainian].
- Hrypych, S., & Buravkova, L. (2019). Formuvannya informatsiinoi kultury korystuvachiv yak vazhlyva skladova diialnosti biblioteki zakladu vyshchoi osvity [Formation of Information Culture of Users as an Important Component of the Library of Higher Education Institution]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 1, 33–40 [in Ukrainian].
- Hurzhi, A. M., & Ovcharuk, O. V. (2013). Dyskusiini aspekty informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti: mizhnarodni pidkhody ta ukraïnski perspektyvy [Discussion Aspects of Information and Communication Competence: International Approaches and Ukrainian Perspectives]. *Informational technologies in education*, 15, 38–43 [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011). *Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [State Standard of Basic and Complete General Secondary Education]*. Decree № 1392, 2011, November 23. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). *Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity [State Standard of Primary Education]*. Decree № 87, 2018, February 21. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#n8> [in Ukrainian].
- Dybko, L. M. (2019). Informatsiino-komunikatsiina kompetentnist vykladacha zakladu vyshchoi osvity v umovakh tsyfrovizatsii osvitnoho protsesu [Information and Communication Competence of a Teacher of Higher Education Institution in the Conditions of Digitalization of the Educational Process]. *Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Pedagogy*, 1, 91–100 [in Ukrainian].
- Hryhor'ieva, M. V., Krykova, O. I., & Pievko, S. H. (2016). *Dovidnyk z akademichnoyi dobrochesnosti dlya shkolyariv [Handbook of Academic Integrity for Schoolchildren]*. V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
- Zhukov, I. A, Ivankevych, O. V., & Vakhnovan, V. Yu. (2017). Shliakhy stvorennia yedynoho informatsiinoho prostoru studentiv ta naukovtsiv za dopomohoiu suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii u Natsionalnomu aviatsiinomu universyteti [Ways of Creation a Single Information Space for Students and Scientists Using Modern

- Information Technology at the National Aviation University]. *Problems of Informatization and Management*, 1/2(57/58), 31–37 [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2008). *Zahalni kryterii otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv u systemi zahalnoi serednoi osvity [General Criteria for Evaluating Students' Academic Achievement in General Secondary Education]*. Decree № 371, 2008, May 5. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0371290-08> [in Ukrainian].
- Ivaniichuk, T. Yu. (2016). Informatsiina hramotnist korystuvacha bibliotechnykh posluh ta kompetentnosti bibliotechnykh pratsivnykiv: vzaiemozv'iazky ta vzaiemovplyv [Information Literacy of Library Users and Competencies of Librarians: Relationships and Interactions]. *Aktualni problemy polityky*, 58, 227–240 [in Ukrainian].
- Klochko, V. I., & Klochko, O. V. (2018). Doslidzhennia struktury skladovykh informatsiinoi kompetentnosti iz zastosuvanniam metodu hrupuvannia bahatovymirnykh sposterezhen [Research of the Structure of Components of Information Competence Using the Method of Grouping Multidimensional Observations]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, 52. <https://cutt.ly/NyPzrjC> [in Ukrainian].
- Kohut, I. (2018). Informatsiina kompetentnist yak strukturnyi komponent profesiino-pedahohichnoi komunikatyvnoi kompetentnosti pedahoha v suchasnomu osvitnomu prostori [Information Competence as a Structural Component of a Teacher's Professional-Pedagogical Communicative Competence in a Modern Educational Space]. *Educological discourse*, 3/4, 246–258 [in Ukrainian].
- Kozyr, M. V. (2016). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti vykladacha yak skladova pedahohichnoho menedzhmentu [Formation of Information Competence of a Teacher as a Component of Pedagogical Management]. *Educological discourse*, 2, 165–171. <https://cutt.ly/yyPzyyT> [in Ukrainian].
- Kolesnikov, A. (2019). Akademichna dobrochesnist v ukrainskomu osvitno-naukovomu prostori: problemy ta sotsialni zahrozy [Academic Integrity in the Ukrainian Educational and Scientific Space: Problems and Social Threats]. *Regional aspects of productive forces development of Ukraine*, 24, 122–128 [in Ukrainian].
- Kuzmenko, V. V., & Podliniaieva, O. O. (2017). Informatsiino-komunikatsiina kompetentnist yak skladova zahalnoi profesiinoi kompetentnosti pedahoha [Information and Communication Competence as a Component of the General Professional Competence of a Teacher]. *Pedahohichniy almanakh*, 36, 110–116 [in Ukrainian].
- Medvedieva, V. (2019). Multymediini informatsiini tekhnolohii v informatsiino-bibliotechnomu seredovyshchi [Multimedia Information Technologies in the Information and Library Environment]. *Bulletin of the Book Chamber*, 2, 29–31 [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018). *Metodychni rekomendatsii dlia zakladiv vyshchoi osvity z pidtrymky pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti [Guidelines for Higher Education Institutions in Support of the Principles of Academic Integrity]*. Letter № 1/9-650, 2018, November 23. <https://cutt.ly/myPzfAF> [in Ukrainian].
- Morze, N. V., & Buinytska, O. P. (2017). Pidvyshchennia rinvia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti naukovopedahohichnykh pratsivnykiv – kliuchova vymoha yakosti osvitnoho protsesu [Improving the Level of Information and Communication Competence of Research and Teaching Staff as a Key Requirement of the Quality of the Educational Process]. *Information Technologies and Learning Tool*, 59 (3), 189–200 [in Ukrainian].
- Prezydent of Ukraine. (2002). *Natsionalna doktryna rozvytku osvity [National Doctrine of Educational Development]*. Decree № 347, 2002, April 12. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian].
- Nieliepova, A. V. (2016). Informatsiina kompetentnist vykladacha v upravlinni samostiinoiu robotoiu studentiv pid chas orhanizatsii informatsiinoho seredovyshcha [Information Competence of a Teacher in the Management of Independent Work of Students During

- the Organization of the Information Environment]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 53, 201–213 [in Ukrainian].
- Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian School: Conceptual Principles of Secondary School Reform]. (2016). <https://cutt.ly/TyPzlgP> [in Ukrainian].
- Ozhevan, M. A. (2018). Akademichna dobrochesnist yak polityko-pravova ta moralno-etychna problema [Academic integrity as a political-legal and moral-ethical problem]. *Strategic Panorama*, 2, 94–104 [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Pro vyshchu osvitu [About Higher Education]. Law of Ukraine, № 1556-VII, 2014, Juli 1. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 37/38, Art. 2004. <https://cutt.ly/nyPzvxd> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About Complete General Secondary Education]. Law of Ukraine, № 463-IX, 2020, January 16. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> [in Ukrainian].
- Prezydent of Ukraine. (2001). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 31zhovtnia 2001 r. "Pro zakhody shchodo vdoskonalennia derzhavnoi informatsiinoi polityky ta zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy" [About the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 31 October. 2001 "About Measures to Improve the State Information Policy and Ensure Information Security of Ukraine"]. Decree № 1193, 2001, Dezember 6. <https://cutt.ly/XyPzbEX> [in Ukrainian].
- Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. (2019). Rekomendatsii dlia zakladiv vyshchoi osvity shchodo rozrobky ta vprovadzhennia universytetskoï systemy zabezpechennia akademichnoi dobrochesnosti [Recommendations for Higher Education Institutions as for Development and Implementation of a University System of Academic Integrity]. Protocol № 11, 2019, October 29. <https://cutt.ly/myPzQzk> [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018). Rekomendatsii shchodo zapobihannia akademichnomu plahiatu ta yoho vyavlennia u naukovykh robotakh [Recommendations for the Prevention of Academic Plagiarism and Its Detection in Scientific Works]. Letter № 1/11-8681, 2018, August 15. <https://cutt.ly/VyPzW08> [in Ukrainian].
- Ryzhko, O. M. (2016). Plahiat: skladnyky rozuminnia [Plagiarism: Components of Understanding]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia: Sotsialni komunikatsii*, 3, 40–48. <https://cutt.ly/MyPzR6U> [in Ukrainian].
- Sydorchuk, N. H. (2015). Kompetentnisnyi pidkhid yak kliuchova paradyhma udoskonalennia pidhotovky profesiinykh kadriv [Competency Approach as a Key Paradigm for Improving Professional Training of Personal]. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*, 2, 26–30 [in Ukrainian].
- Skubashevska, A. S. (2010). *Filosofiiia innovatsiinoho rozvytku osvity v umovakh stanovlennia informatsiinoho suspilstva v Ukraini [Philosophy of Innovative Development of Education in the Conditions of Formation of Information Society in Ukraine]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv [in Ukrainian].
- Soroko, N. V. (2015). Otsiniuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (dosvid Latvii, Lytvyy ta Estonii) [Assessment of information and communication competence of students of secondary schools (experience of Latvia, Lithuania and Estonia)]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity*, 7(3), 93–100 [in Ukrainian].
- Striamets, O. (2017). Plahiat: problemy vyavlennia ta zasoby poperedzhennia [Plagiarism: Detection Problems and Prevention]. In N. H. Sorokina, A. Ye. Artiukhov, & I. O. Dehtiarova (Eds.), *Akademichna dobrochesnist: problemy dotrymannia ta priorytety poshyrennia sered molodykh vchenykh [Monograph]* (pp. 66–79). DRIDU NADU [in Ukrainian].



- Tytska, Ya. O. (2018). Akademichna dobrochesnist yak element systemy zabezpechennia yakosti osvity [Academic Integrity as an Element of the Education Quality Assurance System]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, 34, 4–7 [in Ukrainian].
- Tsoma, N. (2019). Informatsiina kompetentnist yak odyin iz komponentiv formuvannia profesiino-pedahohichnoi skladovoi pedahoha [Information Competence as one of the Components of the Forming the Professional and Pedagogical Component of a Teacher]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7, 317–324 [in Ukrainian].
- Chernukha, N. M., & Kozyr, M. V. (2015). Informatsiina kompetentnist – obov'iazkovyi aktyv suchasnoho shkoliara [Information Competence as a Compulsory Asset of the Modern Pupil]. *Pedagogična osvita: teoriâ i praktika. Psihologiâ, pedagogika*, 23, 38–42 [in Ukrainian].
- Shelestova, A. M. (2019). Informatsiina kultura yak navchalna dystsyplina: istoriia stanovlennia ta suchasnyi stan [Information Culture as a Discipline: History of Formation and Current State]. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 56, 167–182 [in Ukrainian].
- Shlikhta, N., & Shlikhta, I. (2016). *Osnovy akademichnoho pysma : metodychni rekomendatsii ta prohrama kursu [Basics of Academic Writing: Guidelines and Course Program]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Shlikhta, N. (2020, April 4). *Mystetstvo akademichnoho pysma: praktychni porady [The Art of Academic Writing: Practical Tips]* : webinar. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=TYtYgZDEVpE&t=5436s> [in Ukrainian].
- Fundamental Values of Academic Integrity*. (n. d.). International Centre for Academic Integrity. Retrieved April, 25, 2020, from <https://cutt.ly/SyPzIcp> [in English].
- Kulyk, Ye. (2018). The Development of Network and Media Culture in Youth Library Facilities. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 1, 53–62 [in English].
- Ovcharuk, O., & Soroko, N. (2016). Information and Communication Competency Development in Education System: Modern Studies and Prospects. *Information Technologies and Learning Tools*, 51(1), 1–7 [in English].
- SAIUP: *proekt spryannia akademichnii dobrochesnosti v Ukraini [SAIUP: a Project to Promote Academic Integrity in Ukraine]*. (n. d.). Retrieved April 25, 2020, from <https://saiup.org.ua> [in Ukrainian].



UDC 027.7:025.4.03]:[001.811:177.9

**Nataliya Zavadska,**  
*Deputy Director of the Library  
of Polissia National University,  
PhD in Philology (Zhytomyr, Ukraine)  
e-mail: zavadska1313@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0772-6942>*

**Maryna Ignatiuk,**  
*Director of the Library  
of Polissia National University  
(Zhytomyr, Ukraine)  
e-mail: marina.ignatyuk@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9872-0844>*

### **FORMING OF INFORMATION COMPETENCE AS A PRECONDITION OF ACADEMIC INTEGRITY: THE ROLE OF THE LIBRARY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION**

The article analyzes the interdependence between the formation of students' information competence and the enhancement of the culture of academic integrity in the educational environment. It is important to form students' information competence not only for education but also for professional formation, self-improvement and solving of life problems in the personal sphere has been actualized. The changeability and dynamism of the information technology world, the rigorous demands of the labor market and the expectations of employers dictate the need to master by future specialists with universal knowledge, skills, personal qualities, such as professional mobility, adaptability, ability to quickly acquire new knowledge, certain orientation in the web environment and information space, which implies complex formation of information competence. The consequences of underestimating the formation of students' information culture at the national level (for education and scientific communication in particular, and for the successful formation of the information society in general) are emphasized. The need to introduce an information culture integrated with the basics of academic writing into educational process as a compulsory discipline is underlined. The factors of promoting the formation of a moral educational environment and the rooting in it of the basic values of academic integrity are analyzed. The necessity of shifting the emphasis from the fight against plagiarism in student works to developing measures to prevent this phenomenon and enhance the information and academic culture of students is substantiated. The role and opportunities of the higher education institution's library in creating an information space in which adherence to standards of academic integrity is undeniable value are shown. The newest interactive forms of library work and ways of presenting educational content taking into account the features of "clip-thinking" of the modern generation, such as gamification, simulation and interactive games, web quests, video lectures and more are considered.

**Keywords:** information competence, information literacy, information society, library of higher education institution, academic integrity, academic ethics, plagiarism, interactive forms of work.

УДК 027.7:[378.148:793.7:004  
DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205730

**ДОСВІД  
ВИКОРИСТАННЯ  
ЦИФРОВОГО  
ІНСТРУМЕНТУ  
НАВЧАННЯ КАНООТ!  
У ДІЯЛЬНОСТІ  
БІБЛІОТЕКИ  
УНІВЕРСИТЕТУ**

**Юрій Горбань,**  
директор Наукової бібліотеки  
Київського національного університету  
культури і мистецтв,  
кандидат культурології  
(Київ, Україна)  
e-mail: y.i.gorban@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/000-0001-5837-4409>

**Олена Скаченко,**  
завідувач сектору Наукової бібліотеки  
Київського національного університету  
культури і мистецтв  
(Київ, Україна)  
e-mail: skachenko.nana@ukr.net  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3827-5985>

У статті розглянуто досвід застосування цифрових інструментів навчання у закладах вищої освіти на прикладі співпраці кафедри філософії і педагогіки та наукової бібліотеки університету. Здійснено огляд щорічного переліку Top Tools for Learning 2019 року, на основі якого охарактеризовано чотири ключові області навчання у вищій освіті, виділені Д.Харт. Розглянуто процес гейміфікації як такий, що допомагає підтримувати увагу студентів, швидше засвоювати навчальний матеріал, сприяє розвитку критичного мислення. Висвітлено досвід ігрової форми використання цифрового інструменту Kahoot! для перевірки знань студентів із дисципліни «Філософія» за допомогою онлайн-вікторини. Створення макету вікторини, налаштування параметрів, тестування і проведення гри забезпечили співробітники бібліотеки. Вікторина «Чи знаєте ви філософію?» складалася із 17 питань. П'ятнадцять із них відносилися до тестового типу, два питання були типу: «правда чи брехня». Одночасно у грі брали участь 44 студенти другого курсу. Переможець правильно відповів на 13 питань, набравши 13 339 балів. Середній показник набраних балів склав 6779 балів. Ефективність використання Kahoot! як інструменту навчання була проаналізована за підсумковими результатами 44 учасників. Загальна продуктивність гри склала 42 %. Найшвидше студенти відповідали на питання типу «правда чи брехня». Час відповіді на тестові питання коливався від 2,3 секунди до 10,7 секунд. 100 % опитуваних зазначили, що ігрові питання сприяли отриманню нових знань; такий формат навчання має право на існування, і його варто рекомендувати для використання в освітньому процесі і в майбутньому. З'ясовано, що інформаційні технології пропонують широкі можливості інтерпретації їхньої ролі як освітніх інструментів. Застосування гейміфікації дозволяє формувати зручне для молоді середовище навчання, підвищує мотивацію до самостійного опанування матеріалу. Проведена вікторина «Чи знаєте ви філософію?» є прикладом міждисциплінарного підходу до навчання в університеті та реалізації принципів професійно орієнтованого викладання загалом гуманітарних дисциплін

**Ключові слова:** гейміфікація навчання, вища освіта, університетські бібліотеки, інновації в навчанні, цифровий інструмент Kahoot!

*Ми любимо бачити прогрес, спричинений нашими діями  
і знати, що робимо все правильно.*

Джейн Макгонігал

## **ВСТУП.**

*Постановка проблеми.* Стрімке використання комп'ютерних технологій стимулює потужний розвиток інформатизації та глобалізації усіх сфер суспільного життя загалом та сфери вищої освіти зокрема. Інформаційний простір характеризується все більшою мультикультурністю та інтерактивністю. Завдяки використанню мережі інтернет, більшої відкритості до сприйняття інформації, сучасна молодь і студентство інакше відчують реальність та роль інформаційного простору.

Враховуючи інформаційні виклики, бібліотеки закладів вищої освіти трансформують свою діяльність, пропонуючи продукти і послуги, що відповідають запитам користувачів. Результати досліджень науковців та досвід діяльності наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв свідчать про актуальність і необхідність поєднання традиційних та інноваційних форм і засобів навчання.

Питання застосування інформаційно-комунікаційних технологій навчання в освітньому процесі вищої школи є актуальними та перебувають у постійному розвитку. Серед науковців, які досліджують дану проблематику, назовемо С. Андрееву (2016), В. Бузько і Ю. Єчкало (2017), Д. Васильєву і М. Курвитс (2017), А. Гуржій і В. Лапінського (2015), Т. Лященко, М. Гришуніну і В. Пічкур (2018), Л. Сергееву, О. Ткаченко (2015) та ін. Поняття, провідні напрями гейміфікації формального і неформального освітнього простору розкриваються у роботі О. Ткаченко (2015). Т. Лященко, М. Гришуніна та В. Пічкур (2018) проаналізували і порівняли традиційні підходи до навчання та гейміфікації, виявивши її переваги і недоліки. Сучасні засоби візуалізації навчальних матеріалів, їх ефективність, система зворотного зв'язку розглядаються у статті Д. Васильєвої і М. Курвитс (2017). Основні елементи гейміфікованого освітнього процесу, функції гри висвітлено у статті В. Бузько та Ю. Єчкало (2017). Характеристику можливостей застосування ігрової моделі гейміфікації у соціокультурній діяльності бібліотек закладів вищої освіти здійснено у роботі О. Скаченко (2019). Проте незначна кількість досліджень використання ігрових моделей гейміфікації в освітньому процесі вищої школи актуалізує розгляд питання практичного застосування цифрових інструментів для навчання, самоосвіти, професійного розвитку.

**Мета статті** – висвітлити досвід співпраці кафедри філософії і педагогіки Київського національного університету культури і мистецтв (далі – КНУКіМ) та наукової бібліотеки університету щодо апробації використання онлайн сервісу Kahoot! як ефективного цифрового інструменту навчання.

## **МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ.**

Методологія дослідження полягає в аналізі та систематизації інформації про впровадження гейміфікації як інноваційного процесу в систему вищої школи. Використання статистичного і порівняльного методів дало змогу визначити загальну продуктивність гри, проаналізувати швидкість відповідей та відгуки студентів про гру.

Для визначення ефективності використання он-лайн-сервісу Kahoot! як інструменту проміжного оцінювання знань із дисципліни «Філософія» проаналізовано результати онлайн вікторини «Чи знаєте ви філософію?», у якій взяли участь 44 студенти 2 курсу факультету дизайну і реклами та факультету сценічного мистецтва КНУКіМ.

### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.**

Щорічно, починаючи з 2007 р., фахівець Центру технологій навчання і підвищення кваліфікації Д. Харт (J. Hart) на основі результатів відкритого опитування складає перелік найкращих цифрових інструментів для навчання.

Списки Top Tools for Learning вважаються важливим джерелом для дослідження особливостей навчальної поведінки загалом, а не лише популярності певних інструментів. У опитуванні беруть участь спеціалісти з навчання, які обирають 10 найкращих, на їхню думку, цифрових інструментів для навчання. У вересні 2019 р. було опубліковано список 200 найкращих інструментів року, складений представниками 46 країн (Top Tools for Learning 2019).

У 2019 р. Top Tools for Learning запропонував три окремі списки (Top 200 Tools for Learning 2019 Infographic):

- *100 найкращих інструментів для вищої освіти* (Top 100 Tools for Higher Education 2019 (EDU100)) – цифрові інструменти, які використовуються викладачами і студентами коледжів та університетів для підтримки освіти;
- *100 найкращих інструментів для особистого і професійного навчання* (Top 100 Tools for Personal & Professional Learning 2019 (PPL100));
- *100 найкращих інструментів для навчання на робочому місці* (Top 100 Tools for Workplace Learning 2019 (WPL100)).

Д. Харт, аналізуючи вищезазначені списки, виділила *чотири ключові області навчання у вищій освіті*, та цифрові інструменти, що їм відповідають (див. рис. 1):

- *Дидактика (навчання)*. У цій області домінують інструменти для проектування і управління *формальною* освітою. Традиційними є інструменти для створення презентацій та електронних курсів.
- *Відкриття*. Популярними залишаються інструменти для підтримки пошуку і досліджень студентів. З'являються нові інструменти *неформального* навчання, наприклад, Wakelet.
- *Дискурс (взаємодія з іншими)*. У сфері освіти все більшого значення набуває *соціальне* навчання, яке підтримується багатьма інструментами і платформами. Прикладом можуть бути індивідуальні засоби зв'язку, засоби обміну повідомленнями, платформи для відео конференцій або спільна робота платформ. У цій області навчання спостерігається зростання важливості корпоративних командних платформ у сфері вищої освіти, таких як Slack та Microsoft Teams.
- *Дія (участь у заняттях)*. У списку цієї області представлені інструменти для навчання і здобуття певних навичок від ведення нотаток до обміну файлами.

Наукова бібліотека КНУКіМ є важливим інформаційним та просвітницьким осередком закладу вищої освіти. Із отриманням у квітні 2017 р. статусу «наукової», бібліотека диверсифікує свою діяльність, зокрема у способах використання інформаційних ресурсів за допомогою віддаленого доступу, можливостей інте-

рактивного пошуку інформації, електронної доставки документів, персоналізованого обслуговування користувачів.

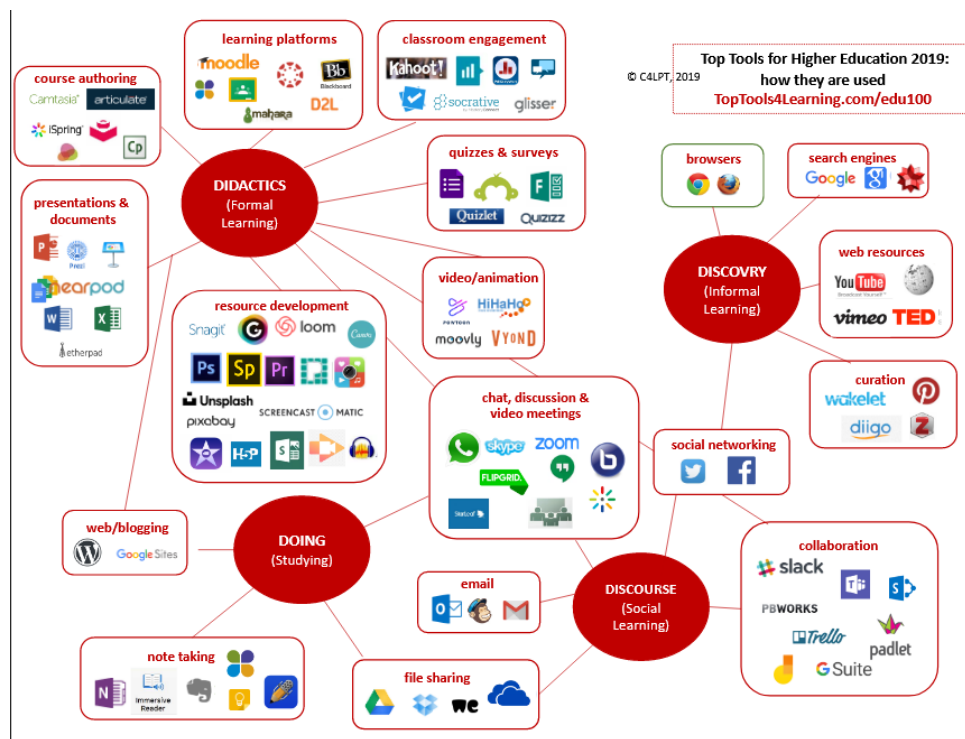


Рис. 1. Цифрові інструменти для вищої освіти, 2019.  
 Джерело: EDU100.

Серед важливих напрямів діяльності наукової бібліотеки виділяється інформаційний супровід наукової та освітньої діяльності в університеті загалом та реалізація спільних інноваційних заходів організації навчального процесу зокрема.

Застосування ігрових технологій у реальному житті називається «гейміфікацією». «Коли ви гейміфікуєте, то додаєте момент азарту, вигадуете якийсь хід для того, щоб людині було цікавіше сприймати ту чи ту інформацію... У навчанні це круто... Гейміфікація допомагає тримати увагу, швидше засвоювати певні матеріали, які ти хочеш донести людям» (Д. Горбань, 2019).

У бібліотеках зарубіжних університетів застосування ігор із освітньою та навчальною метою практикується упродовж останніх 10–15 років, зокрема як елемент електронного і дистанційного навчання. Характеризуючи ігровий дизайн ігор, розроблених із метою навчання інформаційної грамотності та для профілактики плагіату, Ю. Горбань, О. Скаченко (2019) зазначають, що «престижні університети США, такі як Університет Пенсильванії, Масачусетський технологічний інститут, Університет Флориди, Університет Південної Джорджії та інші постійно

надають бібліотекам гранти для розроблення ігрових навчальних програм і платформ, пов'язаних із гейміфікацією» (с. 26).

Наукова бібліотека КНУКіМ має практичний досвід використання багатьох цифрових інструментів, включених до Top Tools for Learning 2019, застосовуючи їх під час проведення інтелектуальних гейміфікованих заходів. Найчастіше в інформаційній та просвітницькій діяльності бібліотеки використовуються інструменти формального навчання Genially та H5P із групи «ресурси розвитку» та Kahoot! із групи «навчальні класні кімнати».

Серед вже апробованих інструментів найбільше студентам подобається Kahoot! – ігрова платформа, що використовується як навчальна технологія в освітніх закладах (Kahoot!). У 2019 р. Kahoot! увійшов до переліків Top 200 Tools for Learning 2019, Top Tools for Workplace Learning (WPL100) та Top 100 Tools for Higher Education 2019 (EDU100) (посівши 21, 20 та 7 місце відповідно) (Top 200 Tools; Top Tools for Learning; EDU100).

Kahoot! є інструментом для створення інтерактивного контенту: вікторин, опитувань, обговорень. У сервісі є можливість розробки завдань-«кахутів» українською мовою. Доступна браузерна і мобільна версії.

Сервіс пропонує два режими проходження тестових завдань: класичний (кожен грає сам за себе) і командний (від трьох гравців у команді). Додаткові налаштування дозволяють обрати мову вікторини, рівень її складності – від простого до складного, запланувати рендомізацію питань і автоматичний перехід між питаннями тощо.

Можливості сервісу Kahoot! дозволяють подавати у форматі інтерактивних ігор, тестів і опитувань значну частину навчального контенту. Для налагодження зворотного зв'язку зі студентами, нові теми навчальної дисципліни можна розглядати у формі простих питань-відповідей. Для узагальнення та закріплення інформації – застосувати детальне тестування.

Тривалість гри залежить від кількості питань. Темп проходження вікторини регулюється таймером із встановленим зворотнім відліком. У середньому, таймер пропонує 30 секунд часу на прочитання, обдумування питання і огляду зображення, а потім починає відлік часу, встановлений викладачем на відповідь (20–60 секунд). Відразу після цього, на головному екрані з'являється інфографіка про загальну кількість правильних/не правильних відповідей і позначається, яка відповідь була правильною.

Алгоритм гри дозволяє студентам відстежувати свої результати у спеціальній таблиці. Наступний слайд ілюструє проміжний підсумок гри у вигляді переліку Nickname учасників та кількості набраних ними балів. Нарахування балів у вікторині Kahoot! відбувається автоматично та залежить від двох показників: правильності та швидкості відповіді. Чим швидше була обрана правильна відповідь, тим більше балів отримує учасник.

Завершується ігрова вікторина подіумом чемпіонів, де показуються Nickname трьох переможців та кількість набраних ними балів. Натиснувши кнопку Get Results, можна переглянути результати усіх учасників. Щоб зберегти файл із результатами гри в таблиці MS Excel, потрібно натиснути Save results. Технічні налаштування сервісу дозволяють аналізувати відповіді на питання окремо по кожному студенту, або будувати діаграми успішності всієї аудиторії.



До Міжнародного дня філософії-2019 кафедра філософії і педагогіки та наукова бібліотека КНУКіМ провели онлайн-вікторину «Чи знаєте ви філософію?». Гасло гри: «Ніколи не пізно стати розумнішим».

Учасниками події стали студенти 2 курсу факультету дизайну і реклами та факультету сценічного мистецтва. Це вже другий приклад гейміфікації навчального процесу, проведений бібліотекою у співпраці з кафедрою. Під час першого, організованого до 205-річчя від дня народження Тараса Шевченка, студенти змагалися за звання найкращого знавця життєвих і творчих ідей Кобзаря (Скаченко, 2019, с. 224–225).

Як видно з назви, мета проведення вікторини полягала у перевірці знань з основ філософії та здобутті нової важливої і цікавої інформації в ігровій формі. Створення макету вікторини, налаштування параметрів, тестування і проведення гри забезпечили співробітники бібліотеки.

Технічні засоби організації вікторини – проектор і великий екран, на якому по черзі демонструвалися питання. Відповіді на питання студенти позначали на власних смартфонах, використовуючи спеціальний браузер. Для цього через Wi-Fi бібліотеки вони приєдналися до віртуальної ігрової кімнати, увівши спеціальний код – Gamerin, генерований сервісом (див. рис. 2). Для отримання персоналізованих результатів вікторини по кожному з учасників, при авторизації у системі студенти вводили унікальний Nickname. Кількість учасників та їхні унікальні імена відображались на великому екрані відразу після авторизації.

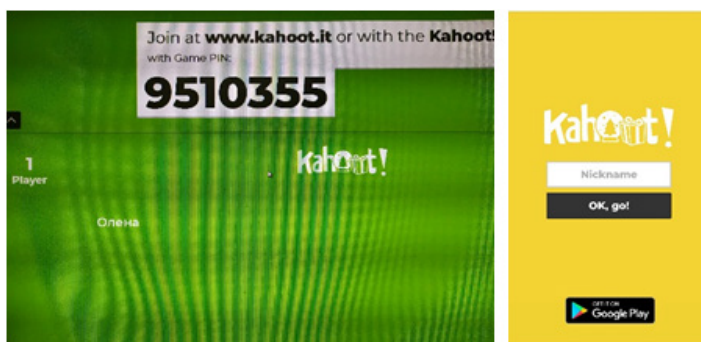


Рис. 2. Код доступу до віртуальної ігрової кімнати та шлях авторизації у грі, скріншот.

*Алгоритм гри:* після старту вікторини на великому екрані з'являються питання із варіантами відповідей. На смартфонах студенти бачать лише варіанти відповідей для мобільного голосування (у вигляді кольорових фігур) (див. рис. 3).

Обравши правильну, на їхню думку, відповідь, учасники активують її натисканням на відповідну кольорову фігуру. Якщо відповідь правильна, на екрані смартфона висвічується зелена позначка ✓, якщо не правильна – хрестик на червоному фоні. Після проходження вікторини на головному екрані демонструється подіум переможців та, за бажанням гравців, рейтингова таблиця із отриманими балами по кожному учаснику (див. рис. 4).

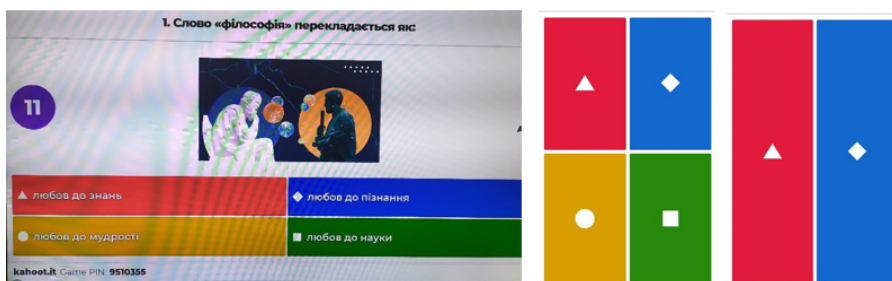


Рис. 3. Приклад питання гри, що демонструється на великому екрані; вигляд варіантів відповідей у смартфонах студентів (ліворуч – тестове питання, праворуч – типу «правда чи брехня»), скріншот.

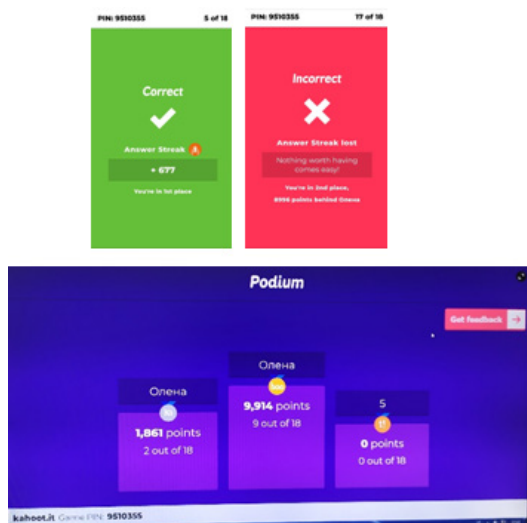


Рис. 4. Інтерактивний зворотній зв'язок системи до учасників гри, що повідомляє про правильну чи неправильну відповідь. Подіум переможців із загальною кількістю набраних балів, скріншот.

Вікторина «Чи знаєте ви філософію?» складалася із 17 питань, що стосувалися базових понять та історії філософії, мистецьких творів, пов'язаних із відомими філософами, філософськими школами тощо ("Чи знаєте ви філософію?", 2019). До прикладу, було запропоновано назвати давньогрецького філософа, зображеного на відомій фресці Рафаеля «Афінська школа», та філософа на картині Едварда Мунка тощо. Відео презентація проходження гри доступна після активації QR-коду (див. рис. 5).

П'ятнадцять із запропонованих питань відносилися до тестового типу: із чотирьох варіантів відповідей, представлених кольоровими геометричними фігурами, потрібно було обрати правильну. Два питання були типу: «правда чи брехня». Всі питання ілюструвались відповідними зображеннями (див. рис. 6).



Рис. 5. QR-код для перегляду відео презентації проходження гри.

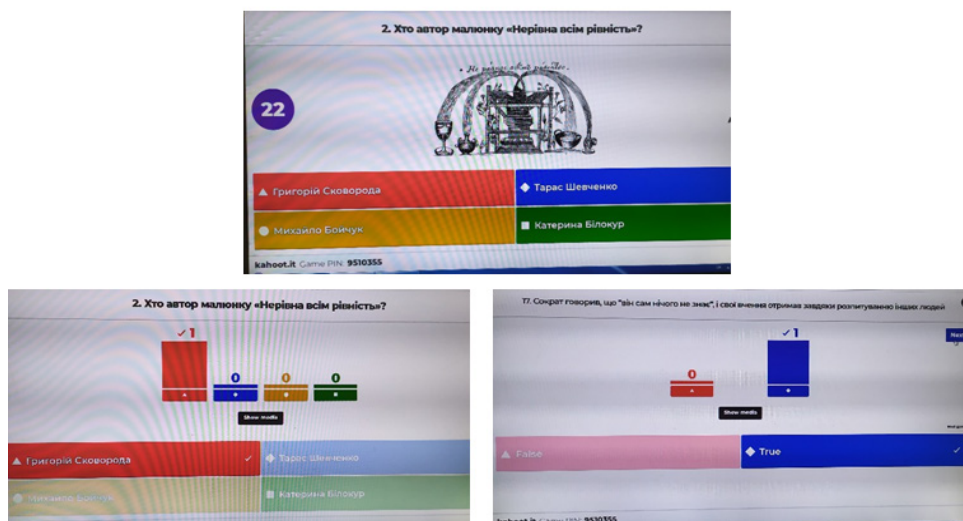


Рис. 6. Інтерактивний зворотній зв'язок: інформування про відповіді на тестове питання і питання «правда чи брехня», скріншот.

Завдання вікторини були сформульовані таким чином, щоб учасники мали змогу продемонструвати знання із інших дисциплін, вивчених у попередніх семестрах, зокрема із історії культури та історії мистецтва.

Учасниками гри одночасно стали 44 студенти. Загальна продуктивність гри показана на рис. 7:

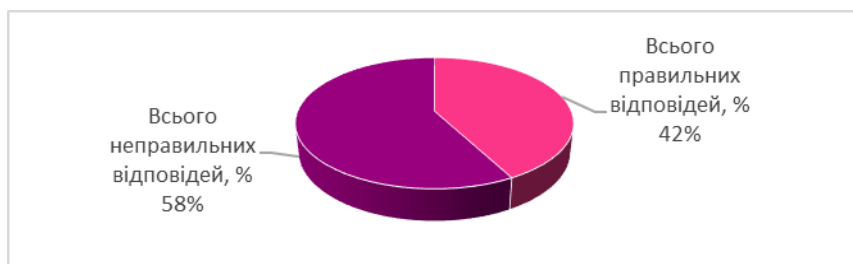


Рис. 7. Загальна продуктивність гри, %.

Аналіз, порівняння продуктивності та ефективності гри здійснені за автоматично генерованими даними, збереженими у таблиці MS Excel. Спочатку відповіді на питання були проаналізовані окремо по кожному учаснику гри. Потім проведено аналіз швидкості та ефективності відповідей усіх гравців по кожному питанню окремо. Найбільшу кількість балів (13339) за 13 правильних відповідей набрав студент із унікальним ім'ям «Практикант Пекла». Троє учасників поділили друге місце, правильно відповівши на 12 питань. Але за рахунок не однакової швидкості надання відповідей вони набрали різну кількість балів (11718, 12006, 13097). Найменша кількість набраних балів – 2655 присуджена за три правильні відповіді. Середній показник набраних балів – 6779 (див. рис. 8).

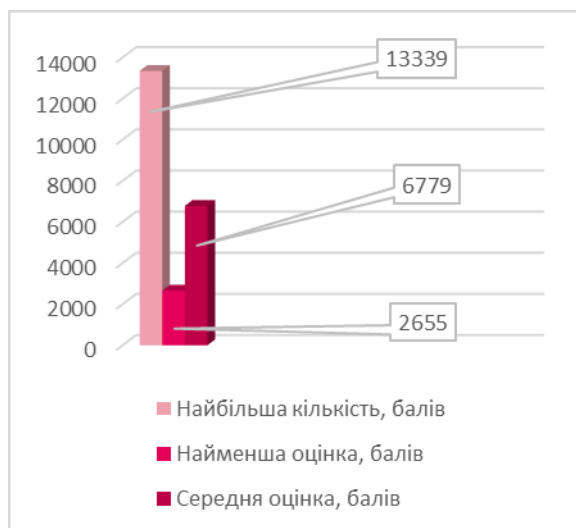


Рис. 8. Найвищі та найнижчі показники вікторини, бали.

Найшвидше і найвірніше учасники відповідали на питання типу «правда чи брехня» (1,3 та 1,9 секунди на відповідь). Найшвидший час відповіді на тестові питання коливався від 2,3 секунди (питання про «категоричний імператив» як золоте правило моралі) до 10,7 секунд (питання про зображення Діогена і Олександра Македонського) (див. табл. 1).

Аналіз відгуків студентів про вікторину Kahoot! (в опитуванні взяли участь 12 респондентів) демонструє високий рівень інтересу до гри (4,64 бали з 5 можливих). 100 % опитуваних зазначили, що ігрові питання сприяли отриманню нових знань; такий формат навчання має право на існування, і його варто рекомендувати для використання в освітньому процесі і в майбутньому. На питання «Як почуваетесь після гри?» 91,67 % учасників відповіли «позитивно», 8,33 % – «нейтрально».

Вищенаведена характеристика та аналіз результатів вікторини «Чи знаєте ви філософію?» підтверджує тезу В. Бузько і Ю. Єчкало (2017) про те, що: «Гейміфікація <...>, використовуючи інформаційні ресурси й інтегруючи їх у навчальний процес, допомагає ефективно вирішувати цілий ряд практичних завдань: учасники гри навчаються виходити за рамки змісту і форм подання навчального матеріалу викладачем; у процесі виконання ігрових завдань учні (студенти) розвивають

свої комунікативні здібності; ігрова діяльність підтримує та сприяє формуванню і розвитку пізнавального інтересу учнів (студентів), сприяє активізації їхньої пізнавальної діяльності» (с. 174).

Таблиця 1.

**Аналіз вікторини за правильністю та швидкістю відповідей на питання**

Питання	Правильна відповідь	Вірно відповіли, %	Кількість правильних відповідей	Середній час, необхідний для відповіді (секунди)	Найшвидший час вірної відповіді (секунди)	Кількість балів за найшвидшу вірну відповідь
1. Слово «філософія» перекладається як:	Любов до мудрості	22,73	10	9,89	5,5	963
2. Хто автор малюнка «Нерівна всім рівність»?	Григорій Сковорода	38,64	17	14,15	3,3	1145
3. Як називалась філософська школа Платона?	Академія	36,36	16	12,54	3	1225
4. Хто зображений на картині і хто її автор?	Фрідріх Ніцше, автор – Едвард Мунк	13,64	6	19,82	9,6	1040
5. Хто з українських філософів зображений на купюрі 500 грн?	Григорій Сковорода	70,45	31	7,74	3,9	1023
6. Хто із філософів згадує у назві однієї зі своїх книг пророка Заратустру?	Фрідріх Ніцше	45,45	20	10,52	4,7	1322
7. Яка цитата видатного українського філософа проілюстрована у такий жартівливий спосіб?	Світ ловив мене, але не спіймав	59,09	26	10,69	4	1133
8. Хто зображений на картині Якоба Шлезінгера?	Гегель	50,00	22	7,34	3,1	1248
9. Індукцію як метод пізнання Ф. Бекон порівнював з методом:	Бджоли	22,73	10	9,01	5,2	1070

*Продовження табл. 1*

10. Хто зображений на фото?	Конфуцій	9,09	4	6,93	6,5	1338
11. Продовжіть афоризм Сократа: «Я знаю, що я нічого не знаю...»:	але інші не знають і цього	43,18	19	10,09	5,6	1407
12. Як називається ця фреска Рафаеля?	Афінська школа	72,73	32	6,52	3,5	1142
13. Хто з давньогрецьких філософів зображений на цій фресці?	Платон і Арістотель	59,09	26	10,86	4,5	1225
14. Хто з філософів обґрунтував «категоричний імператив» як золоте правило моралі?	Кант	47,73	21	7,29	2,3	1143
15. Які видатні постаті зображені на картині?	Діоген і Олександр Македонський	29,55	13	17,80	10,7	1322
16. Правда чи брехня, що Григорій Сковорода при зустрічі з Катериною II не вклонився їй?	Правда	59,09	26	4,26	1,9	1453
17. Правда чи брехня. Сократ говорив, що «він сам нічого не знає», і свої вчення отримав завдяки розпитуванню інших людей?	Правда	56,82	25	5,55	1,3	1468

Перевагами Kahoot! є зрозумілий інтерфейс; організація змагань, різні формати проходження тестів: вибір із декількох запропонованих відповідей, вибір за типом «правда/брехня» або перекладання ігрових карток у сторону «так/ні»; інтерактивний зворотній зв'язок (учасники в реальному часі спостерігають за грою і визначають, хто перемагає); відстеження результатів персонально по кожному учаснику.



### **ВИСНОВКИ.**

Розвиток інформаційних технологій пропонує широкі можливості інтерпретації їхньої ролі як освітнього інструменту. Застосування гейміфікації дозволяє формувати зручне для молоді середовище навчання, підвищує мотивацію до самостійного опанування матеріалу.

Важливою формою дослідження особливостей навчальної поведінки та популярності певних цифрових інструментів навчання у вищій освіті зарубіжних країн вважаються списки Top Tools for Learning. У статті здійснено огляд переліку Top Tools for Learning 2019 року, охарактеризовано чотири ключові області навчання та цифрові інструменти, що їм відповідають. Зазначено, що наукова бібліотека КНУКіМ у своїй діяльності активно використовує цифрові інструменти, включені до Top 100 Tools for Higher Education 2019, особливо під час проведення інтелектуальних гейміфікованих заходів.

На прикладі співпраці кафедри філософії і педагогіки КНУКіМ та наукової бібліотеки під час проведення онлайн вікторини висвітлено алгоритм гри і практичний досвід використання Kahoot! як цифрового інструменту навчання у вищій школі. За результатами вікторини проаналізовано продуктивність та ефективність гри для 44 учасників. Виявлено, що сервіс Kahoot! має необхідну функціональну палітру засобів для створення сучасних навчальних тестів, інтерактивних ігор, опитувань та вікторин. Використання інструменту сприяє налагодженню комунікації та співпраці у студентській групі, допомагає урізноманітнити форми навчання, стимулює розвиток критичного мислення. Проведена вікторина «Чи знаєте ви філософію?» є прикладом міждисциплінарного підходу до навчання в університеті та реалізації принципів професійно орієнтованого викладання загальногуманітарних дисциплін.

Перспективи подальших досліджень полягають в опануванні методики та особливостей застосування цифрових інструментів навчання для проведення фронтального та локального опитування студентів та користувачів бібліотеки.

### **СПИСОК ПОСИЛАНЬ**

---

- Андреева С. С. Гаджети для навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2016. № 8. С. 53–55.
- Бузько В. Л., Єчкало Ю. В. Гейміфікація як засіб формування пізнавального інтересу у навчанні фізики. *Новітні комп'ютерні технології*. Кривий Ріг, 2017. Т. 15. С. 171–175.
- Васильєва Д. В., Курвітс М. В. Сучасні програмні засоби навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2017. № 6. С. 6–10.
- Горбань Д. Це вам не іграшки. URL: <https://kunsht.com.ua/tse-vam-ne-ihrashky/> (дата звернення: 05.02.2020).
- Горбань Ю. І., Скаченко О. О. Бібліотека у грі: навчання інформаційної грамотності та запобіганню плагіату. *Бібліотечний вісник*. 2019. № 5. С. 26–33.
- Гуржій А. М., Лапінський В. В. Взаємозв'язок інформатизації суспільства й системи освіти. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2015. № 8 (128). С. 29–34.
- Курвітс М. Веб-інструменти формуючого оцінювання. URL: <https://docplayer.ru/69932904-Formiruyushchego-ocenivaniya.html> (дата звернення: 05.02.2020).
- Лященко Т. О., Гришуніна М. В., Пічкур В. Р. Гейміфікація як одна з інноваційних форм навчального процесу. *Управління розвитком складних систем*. 2018. № 35. С. 113–123.

- Скаченко О. О. Використання ігрової моделі гейміфікації у соціокультурній діяльності бібліотек. *Бібліотечний Меркурій*. 2019. Вип. 2 (22). С. 218–229.
- Ткаченко О. Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 303–309.
- Чи знаєте ви філософію? : онлайн вікторина. URL: <https://cutt.ly/Nt8RQN2> (дата звернення: 05.02.2020).
- EDU100: Top 100 Tools for Higher Education 2019. URL: <https://www.toptools4learning.com/edu100/> (дата звернення: 05.02.2020).
- Kahoot! URL: <https://kahoot.com/> (дата звернення: 05.02.2020).
- Top 200 Tools for Learning 2019 Infographic. URL: <https://www.toptools4learning.com/infographic/> (дата звернення: 05.02.2020).
- Top Tools for Learning 2019. Results of the 13th Annual Learning Tools Survey published 18 September 2019. URL: <https://www.toptools4learning.com/about/> (дата звернення: 05.02.2020).

## REFERENCES

---

- Andrieieva, S. S. (2016). Gadzhety dlia navchannia [Gadgets for training]. *Kompiuter u shkoli i simi*, 8, 53–55 [in Ukrainian].
- Buzko, V. L., & Yechkalo, Yu. V. (2017). Heimifikatsiia yak zasib formuvannia piznavalnoho interesu u navchanni fizyky [Gamification as a means of forming cognitive interest in teaching physics]. *Novitni komp'uterni tekhnolohii*, 15, 171–175 [in Ukrainian].
- Vasyliieva, D. V., & Kurvyts, M. V. (2017). Suchasni prohramni zasoby navchannia [Modern software tools for teaching]. *Kompiuter u shkoli i simi*, 6, 6–10 [in Ukrainian].
- Horban, D. (2019). Tse vam ne ihrashky [These are not toys for you]. <https://kunsht.com.ua/tse-vam-ne-ihrashky/> [in Ukrainian].
- Horban, Yu. I., & Skachenko, O. O. (2019). Biblioteka u hri: navchannya informatsiynoyi hramotnosti ta zapobihannyu plahiatu [The in-game library: teaching literacy and preventing plagiarism]. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, 26–33 [in Ukrainian].
- Hurzhi, A. M., & Lapinskyi, V. V. (2015). Vzaiemozviazok informatyzatsii suspilstva y systemy osvity [The Relationship between Informatization of Society and the Education System]. *Kompiuter u shkoli ta sim'i*, 8 (128), 29–34 [in Ukrainian].
- Kurvits M. (n. d.). *Veb-instrumenty formiruiushchego otcenivaniia [Web-based tools of formative evaluation]*. <https://docplayer.ru/69932904-Formiruyushchego-ocenivaniya.html> [in Russian].
- Liashchenko, T. O., Hryshunina, M. V., & Pichkur, V. R. (2018). Geimifikatsiia yak odna z innovatsiinykh form navchalnoho protsesu [Gamification as one of the innovative forms of the educational process]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, 35, 113–123 [in Ukrainian].
- Skachenko, O. O. (2019). Vykorystannia ihrovoi modeli geimifikatsii u sotsiokulturnii diialnosti bibliotek [Use of gamemodel of gamification in socio-cultural activity of libraries]. *Bibliotechnyi Merkurii*, 2 (22), 218–229 [in Ukrainian].
- Tkachenko, O. (2015). Geimifikatsiia osvity: formalnyi i neformalny prostir [Gamification of education: formal and informal space]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 11, 303–309 [in Ukrainian].
- Chy znaiete vy filosofiiu? [Do you know philosophy?]* (2019). <https://cutt.ly/jygvDLT> [in Ukrainian].
- EDU100 (2019). Top 100 Tools for Higher Education 2019. <https://www.toptools4learning.com/edu100/> [in English].
- Kahoot! (2019). <https://kahoot.com/> [in English].

*Top 200 Tools for Learning 2019 Infographic.* (2019). <https://www.toptools4learning.com/infographic/> [in English].

*Top Tools for Learning 2019. Results of the 13th Annual Learning Tools Survey published 18 September 2019.* (2019). <https://www.toptools4learning.com/about/> [in English].

UDC 027.7:[378.148:793.7:004

**Yurii Gorban,**  
*Director of the Scientific Library  
of Kyiv National University of Culture and Arts, Ph.D.  
in Cultural Sciences (Kyiv, Ukraine)  
e-mail: y.i.gorban@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5837-4409>*

**Olena Skachenko,**  
*Head of the Sector at the Scientific Library of Kyiv  
National University of Culture and Arts  
(Kyiv, Ukraine)  
e-mail: [skachenko.nana@ukr.net](mailto:skachenko.nana@ukr.net)  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3827-5985>*

## EXPERIENCE OF USE OF KAHOOT! DIGITAL TOOL IN THE UNIVERSITY LIBRARY ACTIVITIES

The article examines the experience of introducing gamification in the activities of the Scientific Library of Kyiv National University of Culture and Arts. A review of the annual Top Tools for Learning 2019 checklist outlines four key areas of research in higher education highlighted by J. Hart. The process of gamification is considered as one that helps to support the students' attention, learn the learning material faster, promotes the critical thinking development. Experience of using Kahoot! digital tool to test students' knowledge of the Philosophy course using the online quiz is highlighted. The creation of a quiz layout, parameter settings, testing and conducting the game were provided by library staff. The quiz "Do you know philosophy?" consisted of 17 questions. Fifteen of them were of the test type, two were "true or false". 44 second-year students participated in the game at the same time. The winner correctly answered 13 questions, scoring 13 339 points. The average score was 6779 points. Kahoot! efficiency as a learning tool was analyzed on the basis of the results of 44 participants. Overall game performance was 42 %. Most likely, students answered questions like "true or false." The time to answer the test questions ranged from 2.3 seconds to 10.7 seconds. 100 % of those polled said that playing questions helped them gain new knowledge; this type of training is eligible for existence and should be recommended for use in the educational process in the future. Information technologies have been found to offer ample opportunity to interpret their role as educational tools. The application of gamification allows for the formation of a comfortable learning environment for young people, increases the motivation to master the material independently. The quiz "Do you know philosophy?" is an example of a multidisciplinary approach to studying at the university and implementation of the principles of professionally oriented teaching of the humanities.

**Keywords:** Gamification, Higher Education, University Libraries, Learning Innovation, digital learning tool Kahoot!.

УДК 061.2:021.6(477)  
DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205731

**СТРУКТУРА  
УКРАЇНСЬКОЇ  
БІБЛІОТЕЧНОЇ  
АСОЦІАЦІЇ  
ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА  
ПРОЕКЦІЯ  
ПРІОРИТЕТНИХ  
НАПРЯМІВ ЇЇ  
ФУНКЦІОНУВАННЯ**

*Альона Мотько,  
аспірант кафедри інформаційних технологій  
Київського національного університету  
культури і мистецтв  
(Київ, Україна)  
e-mail: alyona94@meta.ua  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5513-882X>*

Стаття присвячена розгляду діяльності Української бібліотечної асоціації на основі діалектичного підходу та філософських категорій форми і змісту, аналіз яких дає змогу дослідити особливості представництва, управління, пріоритети і розвиток діяльності Української бібліотечної асоціації крізь призму її структури. Для досягнення поставленої мети під час дослідження було використано діалектичний метод, застосування якого обумовило розгляд трансформації структури Української бібліотечної асоціації з позицій її розвитку; соціальнокомунікаційний, системний, відповідно до якого Українська бібліотечна асоціація розглядалась як відкрита система, що динамічно розвивається і адаптується до нових реалій; структурно-функціональний, у рамках якого було визначено відповідність напрямів функціонування організації її структурним компонентам, аналізу документів, моделювання, описовий. Обґрунтовано структуру Української бібліотечної асоціації як організаційну модель її пріоритетних напрямів функціонування та управління діяльністю асоціації з реалізації цих напрямів. Виявлено, що структурно-функціональну специфіку Української бібліотечної асоціації визначають провідні фахівці в галузі книгознавства та бібліотекознавства, які є експертами різних сфер бібліотечної діяльності та суттєво впливають на вирішення актуальних питань бібліотечної справи, сприяючи розвитку окремих напрямів розвитку асоціації в рамках роботи відповідних секцій. З'ясовано, що створені секції відображають, з одного боку, проблемно-тематичну спрямованість роботи асоціації, з іншого – увагу до функціонування бібліотек певних типів і видів. Акцентовано, що одним із пріоритетних напрямів діяльності асоціації сьогодні є забезпечення наступності, що організаційно відображено у створенні молодіжної секції. Обґрунтовано, що механізми формування структурних компонентів організаційної системи, відкритість і прозорість діяльності асоціації обумовлює гнучкість її організаційної моделі, що є запорукою адаптивності діяльності Української бібліотечної асоціації до реалій сьогодення.

**Ключові слова:** бібліотечна справа, Українська бібліотечна асоціація, УБА, асоціації, структура УБА, секції, робочі групи.

## **ВСТУП.**

В умовах сьогодення бібліотеки є базовим елементом культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури суспільства. Становлення і підтримка життєдіяльності конкурентоспроможної нації напряму пов'язані зі станом розвитку і ефективністю бібліотечно-інформаційної діяльності.

Важливу роль у розвитку бібліотечної справи в Україні відіграє професійна громадська організація ВГО «Українська бібліотечна асоціація» (далі – УБА), яка є потужною професійною платформою, що здійснює суттєвий вплив на розвиток бібліотечної професії та управління галуззю, сприяє модернізації бібліотечної справи. УБА є тим компонентом громадянського суспільства, який посилює персональну мотивацію до активної дії і впроваджує демократичні практики у професійне бібліотечне середовище. В останнє десятиліття УБА активізувала свою діяльність не лише в напрямі підтримки бібліотечної справи, але й у формуванні суспільної думки стосовно актуальних питань державного і суспільного розвитку – підвищення рівня правової культури, реформи децентралізації, медичної реформи тощо.

## **ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ.**

На сьогодні ґрунтовного наукового осмислення досвіду функціонування УБА, організаційних засад її діяльності щодо розвитку бібліотечної справи в Україні поки що не відбулося, комплексні наукові праці дисертаційного рівня, присвячені УБА, в бібліотекознавстві відсутні.

Як засвідчив аналіз захищених дисертацій за фаховим спрямуванням, Українська бібліотечна асоціація не була предметом спеціальної наукової уваги. Лише частково її діяльність на етапі становлення була висвітлена В. Пашковою в контексті розгляду еволюції національних бібліотечних асоціацій (1876–2009 рр.) (Пашкова, 2010а). Зокрема, дослідницею було розглянуто виникнення, становлення та напрями діяльності національних бібліотечних асоціацій, серед яких і Української бібліотечної асоціації, як демократичного інституту розвитку професії та управління галуззю.

Вивчення фахової наукової літератури дало змогу з'ясувати, що різні аспекти діяльності УБА згадуються лише в окремих публікаціях вітчизняних науковців, серед яких В. Бабич (Бабич & Сошинська, 1995), Т. Добко та В. Загуменна (Добко, 2003; Добко & Загуменна, 1996; Загуменна, 1997), Л. Ковальчук (2010), А. Лисицький (2010), В. Пашкова (2005; 2007; 2010), Я. Сошинська (2012), І. Шевченко (2012) та ін.

Так, бібліотечній адвокації в контексті діяльності УБА присвячено праці Л. Ковальчук (2010), В. Загуменної (2009; 2010; 2013; 2019; 2020), А. Лисицького (2010), В. Пашкової (2007) та ін.

Питання міжнародного співробітництва УБА розкриваються в публікаціях О. Лапської (2017), В. Пашкової (2007; 2010), І. Шевченко (2012) та ін.

Водночас до останнього часу наукове висвітлення діяльності УБА відбувалось епізодично, без застосування широкого спектра теоретико-методологічного інструментарію.

**Мета статті.** Метою публікації є розгляд діяльності УБА на основі діалектичного підходу та філософських категорій форми і змісту, аналіз яких дасть змогу

дослідити особливості представництва, управління, пріоритети і розвиток діяльності УБА крізь призму її структури. Ідеться про обґрунтування структури УБА як організаційної моделі пріоритетних напрямів функціонування асоціації та управління її діяльністю з реалізації цих напрямів.

#### **МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ.**

Для досягнення поставленої мети під час дослідження було використано діалектичний метод, застосування якого обумовило розгляд трансформації структури Української бібліотечної асоціації з позицій розвитку як самої асоціації, так і її діяльності, соціальнокомунікаційний, системний, відповідно до якого Українська бібліотечна асоціація розглядалась як відкрита система, що динамічно розвивається і адаптується до нових реалій, структурно-функціональний, у рамках якого було визначено відповідність напрямів функціонування організації її структурним компонентам, аналізу документів, моделювання, описовий. Джерельну основу дослідження склали фахові наукові публікації, присвячені різним аспектам діяльності УБА, опубліковані документи асоціації (*Українська бібліотечна асоціація*, 1996; 1998; 2010), матеріали офіційного сайту УБА.

#### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.**

Як відомо, форма будь-чого перебуває в діалектичному взаємозв'язку зі змістом і значною мірою обумовлюється ним. При цьому зміст визначається як сукупність елементів і процесів, що утворюють даний предмет чи явище. Натомість формою є спосіб існування, внутрішня організація та зовнішнє вираження цього предмета або явища. Зміст і форма не можуть існувати ізольовано одне від одного. Елементи і процеси, що становлять те чи інше явище, стають його змістом, лише набравши певної форми. Своєю чергою, форма завжди має відповідати певному змісту. Безформного змісту не існує в природі так само, як і беззмістовної форми ("Зміст і форма", 2020). Як зазначають О. Решетов і З. Стежко (2013), «під змістом розуміють єдність усіх взаємодіючих елементів даної матеріальної системи. Форма – це принцип організації, впорядкованості того чи іншого змісту. Визначальною стороною змісту є його змінність, а форми – постійність, тому форма є більш консервативною; вона на початковому етапі розвитку об'єкта відповідає змісту, а потім сповільнює його розвиток» (с.159). Набуття певним об'єктом форми засвідчує його змістовну наповненість, наявність певного функціонального навантаження, спроможність до самостійного функціонування і взаємодії з навколишнім світом. Під впливом такої взаємодії з часом змістовне наповнення і функціональне призначення об'єкта можуть змінюватися, що позначатиметься у відповідних змінах форми. При цьому здатність до структурних трансформацій визначає адаптивність об'єкта до змінних реалій. З іншого боку, консервативність форми може гальмувати розвиток і ставати на заваді реалізації визначених функцій повною мірою.

У процесі дослідження було виявлено, що структурно-функціональну специфіку Української бібліотечної асоціації визначають провідні фахівці в галузі книгознавства та бібліотекознавства, які є провідними вченими, авторитетними фахівцями різних сфер бібліотечної діяльності та здійснюють суттєвий вплив на



вирішення актуальних питань бібліотечної справи, розробляючи окремі напрями розвитку УБА в рамках роботи відповідних секцій.

Саме за ініціативи активної групи бібліотечних фахівців під час установчої конференції УБА 30 січня – 1 лютого 1995 р. в Києві у приміщенні Будинку вчителя було створено УБА (Бабич & Сошинська, 1995, с. 16). У витоків організації стояли декан факультету бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв) В. Бабич, генеральний директор Національної парламентської бібліотеки України (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) А. Корнієнко, начальник відділу бібліотек Міністерства культури і мистецтв України В. Навроцька, доцент Київського державного інституту культури В. Пашкова, директор Центральної освітянської бібліотеки П. Рогова, старший викладач Київського державного інституту культури Я. Сошинська та ін. 1 серпня 1995 р. Українська бібліотечна асоціація була зареєстрована в Міністерстві юстиції України (свідоцтво № 675) ("Хроніка подій", 1995). Згідно з даними Реєстру громадських об'єднань, її засновниками стали В. Бабич, А. Корнієнко, В. Пашкова ("Реєстр громадських об'єднань", б. р.).

Станом на березень 2020 р. організаційними елементами структури УБА є: президент УБА, президія, ревізійна комісія, експертна рада, виконавчий офіс, регіональні відділення, вісім секцій та чотири робочі групи з різних напрямів, а саме: секції університетських бібліотек, працівників шкільних бібліотек, працівників публічних бібліотек, працівників медичних бібліотек, з адвокатури, «Бібліотека – на допомогу особам з інвалідністю та людям похилого віку», з бібліотечно-інформаційної освіти, молодіжна секція УБА та робочі групи з етики, з електронних книг, «швидкого реагування» на загострення кризи управління галуззю та робоча група УБА з RDA ("Секції, робочі групи", б. р.) (див. рис. 1).

Якщо президент УБА, президія, ревізійна комісія, експертна рада, виконавчий офіс є елементами структури асоціації, спрямованими на виконання управлінської та контролюючої функцій, а регіональні відділення відображають масштаб охоплення УБА, то секції і робочі групи є організаційною проекцією пріоритетних напрямів діяльності і актуальних завдань асоціації.

«Положення про секцію Української бібліотечної асоціації» визначає секцію як структурний підрозділ, що забезпечує професійні аспекти діяльності Української бібліотечної асоціації, завданнями якого є сприяння професіоналізації бібліотечно-інформаційних працівників, удосконаленню організації науково-дослідної роботи, визначення перспективної тематики досліджень і розробок, зміцнення зв'язків бібліотек із науковими установами і учбовими закладами, широке впровадження у практику отриманих наукових результатів (*Українська бібліотечна асоціація*, 1998, с. 33).

На початку діяльності УБА, станом на 1996 р., у її складі були сформовані і функціонували такі секції:

- секція «Комплектування і зберігання бібліотечних фондів» (К. Селіверстова, канд. пед. наук, доцент Київського державного інституту культури);
- секція сучасних інформаційно-бібліотечних технологій (керівник Н. Шаронова, д-р техн. наук, професор Харківського державного інституту культури (нині – Харківська державна академія культури));



Рис. 1. Організаційна структура Української бібліотечної асоціації.

– бібліографічна секція (керівники В. Загуменна, канд. пед. наук, професор, зав. кафедрою факультету бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури, та Т. Добко, канд. іст. наук, завідувач відділу довідково-бібліографічним відділом Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського Національної академії наук України (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського));

– секція безперервної бібліотечно-інформаційної освіти (керівники професор В. Бабич, декан факультету бібліотечно-інформаційних систем, завідувач кафедри Київського державного інституту культури, заслужений працівник культури України, та професор В. Скар, зав. кафедрою бібліотечної справи Інституту підвищення кваліфікації працівників культури);

– секція соціології та психології бібліотечної справи (керівник А. Чачко, д-р пед. наук, академік Міжнародної академії інформатизації при ООН, зав. кафедрою бібліотекознавства факультету бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури);

– секція працівників публічних бібліотек (керівник Л. Ковальчук, директор Центральної міської бібліотеки ім. Лесі Українки м. Києва, заслужений працівник культури України);

– секція працівників дитячих бібліотек (керівник А. Кобзаренко, директор Державної бібліотеки України для дітей, заслужений працівник культури України). Згодом була створена окрема Асоціація дитячих бібліотек;

– секція працівників медичних бібліотек (керівник С. Науменко, головний бібліотекар Державної наукової медичної бібліотеки України);

– секція працівників сільськогосподарських бібліотек (керівник Р. Целінський, директор Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук);

– секція працівників бібліотек вищих учбових закладів (керівник Т. Ярошенко, директор наукової бібліотеки Національного університету «Кієво-Могилянська академія»);

– секція працівників освітянських бібліотек (керівник П. Рогова, директор Центральної освітянської бібліотеки) (*Українська бібліотечна асоціація*, 1996).

Поряд із секціями станом на 1996 р. було сформовано три «круглі столи»:

– «Наукові дослідження в галузі бібліотечно-інформаційної справи» (керівники К. Селіверстова, канд. пед. наук, доцент Київського державного інституту культури, та М. Слободяник, д-р іст. наук, директор Інституту бібліотекознавства Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського Національної академії наук України);

– «Етика бібліотечного працівника» (керівник Л. Каліберда, канд. іст. наук., професор, зав. кафедрою бібліотекознавства Київського державного інституту культури);

– «Міжнародне бібліотечне співробітництво» (керівник В. Пашкова, канд. пед. наук, доцент факультету бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури) (*Українська бібліотечна асоціація*, 1996).

Як дав змогу виявити аналіз документів і матеріалів УБА, секції, які створювались в асоціації під час її функціонування, відображали, з одного боку, проблемно-тематичну спрямованість роботи асоціації (як-от секції комплектування і збереження бібліотечних фондів, законодавства у сфері бібліотечної справи та інформатизації, бібліографічна секція, секції історії книжкової і бібліотечної справи, безперервної бібліотечно-інформаційної освіти, краєзнавчої роботи бібліотек, соціології та психології бібліотечної справи), з іншого – увагу до функціонування бібліотек певних типів і видів (секції освітянських бібліотек, публічних бібліотек, дитячих бібліотек, бібліотек вищих учбових закладів тощо). Така структуризація обумовлена не лише важливістю окреслених напрямів діяльності, а й наявністю експертного потенціалу саме в цих сферах. Тобто фахова спроможність і експертний рівень тих, хто закладав підвалини для роботи асоціації, визначили її початкові обриси.

Так, наприклад, достатньо промовистим є приклад Т. Ярошенко, очільниці на початку роботи асоціації секції працівників бібліотек вищих учбових закладів. До 1995 р. – часу створення УБА – Т. Ярошенко працювала старшим бібліотекарем, завідувачем відділу і заступником директора Державної бібліотеки України для юнацтва (1986 – 1994 рр.), згодом старшим викладачем Київського державного інституту культури (1994 – 1995 рр.), а 1995 р. була призначена директором наукової бібліотеки Національного університету «Кієво-Могилянська академія».

Так само відомими фахівцями в галузі бібліографії є В. Загуменна і Т. Добко, тож логічно, що під їхнім керівництвом напрям бібліографії оформився в окрему секцію УБА.

Інший приклад – створення секції книжкової і бібліотечної справи, на чолі якої стала відомий книгознавець Т. Ківшар, яка 1996 р. захистила докторську дисертацію «Український книжковий рух: книговидання та книгопоширення (1917–1923 рр.)».

При цьому діяльність асоціації розбудовувалася не лише за науковими напрямками (секції, «круглі столи»), а і за територіальним принципом (створення регіональних відділень та осередків).

Згідно з документами і матеріалами УБА, станом на 1996 р. було створено 16 регіональних відділень асоціації: Кіровоградське обласне відділення УБА, Кримське відділення УБА, Чернівецьке, Дніпропетровське Чернігівське, Рівненське, Вінницьке, Житомирське, Херсонське, Луганське, Одеське, Волинське, Закарпатське, Донецьке, Тернопільське, Сумське регіональні відділення УБА (*Українська бібліотечна асоціація*, 1996, с. 14–16).

Потужними осередками УБА стали відділення УБА при Київському державному інституті культури, при Національній парламентській бібліотеці України, при Центральній науковій сільськогосподарській бібліотеці, при Центральній міській бібліотеці ім. Лесі Українки, при Державній історичній бібліотеці України, при Державній бібліотеці України для юнацтва, при Державній бібліотеці України для дітей, а також Освітнянський осередок УБА, Первинне відділення Української бібліотечної асоціації при Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка та Харківське галузеве відділення (АСІБТ) УБА (*Українська бібліотечна асоціація*, 1996, с. 14–16).

Згодом у структурі асоціації відповідно до її розвитку, зміни умов, потреб і пріоритетів відбувалась реорганізація – з'являлись нові органи, формувались одні і зникали інші секції, круглі столи та відділення.

Так, набуття діяльністю УБА комплексного, багатовимірного і системного характеру обумовило створення 2010 р. виконавчого офісу УБА в складі виконавчого директора (Я. Сошинська), PR-менеджера (О. Бояринова), адміністративного координатора Виконавчого офісу (з 2011 р.) (В. Польова), IT-спеціаліста (Р. Лойко), а 2018 р. – ухвалення положення про експертну раду УБА як постійно діючий консультативно-дорадчий орган асоціації для обговорення, оцінки та підготовки висновків або рекомендацій щодо діяльності організації.

Посилення адвокаційного напряму діяльності УБА, намагання консолідувати бібліотечну спільноту з метою захисту і представлення інтересів бібліотек та їх користувачів перед органами державної влади та місцевого самоврядування обумовило створення 2008 р. секції Української бібліотечної асоціації з адвокації.

Залучення до діяльності УБА молоді позначилось у формуванні в складі асоціації 2012 р. молодіжної секції Української бібліотечної асоціації.

З іншого боку, припинилась діяльність бібліографічної секції та секції історії книжкової і бібліотечної справи, комплектування і збереження бібліотечних фондів та законодавства у сфері бібліотечної справи та інформатизації, соціології та психології бібліотечної справи, секції працівників дитячих бібліотек та краєзнавчої роботи бібліотек, а 2019 р. було ухвалено рішення про реорганізацію одразу двох секцій – студентської секції УБА (яка об'єдналась із молодіжною секцією) та секції директорів ОУНБ (яку було об'єднано із секцією працівників публічних бібліотек).

Багато в чому така ситуація обумовлюється не стільки вирішенням усіх нагальних проблем, якими опікувалися названі секції, скільки браком відповідного кадрового ресурсу, адже низка фахівців, які стояли біля витоків організації, через різні обставини припинили активну діяльність в асоціації або трансформували її напрям (як-от, наприклад, В. Загуменна, яка від початку очолювала бібліографічну секцію, згодом доклала зусиль до створення секції з адвокатури, а нині є керівником секції з бібліотечно-інформаційної освіти).

Водночас, незважаючи на скорочення кількості секцій, як і на початку створення УБА, кожна з них опікується специфічним напрямом та проводить свою діяльність відповідно до встановленої місії, завдань та цілей. Так само, як і на початку діяльності УБА, склад секцій відображає як типологію особливостей бібліотек, працівники яких беруть участь у діяльності УБА, так і проблемно-тематичні аспекти діяльності асоціації. Зокрема, на сьогодні, поряд із секціями працівників публічних бібліотек, університетських бібліотек та освітянських бібліотек, в УБА створена і функціонує секція працівників медичних бібліотек. За проблемно-тематичними напрямами сформовано секцію «Бібліотека – на допомогу особам з інвалідністю та людям похилого віку» і секцію з бібліотечно-інформаційної освіти.

Секція університетських бібліотек УБА об'єднує працівників бібліотек вищих навчальних закладів України, даючи широкі можливості у обміні досвідом та ідеями. Свої зусилля секція спрямовує на «сприяння інформаційному забезпеченню університетської науки та підвищенню якості освіти в країні, впровадженню кращих стандартів бібліотечно-інформаційного обслуговування університетських громад країни та зростанню ролі та місця університетської бібліотеки в структурі кожного університету» ("Секція університетських бібліотек УБА", б. р.).

Секція працівників шкільних бібліотек об'єднує працівників шкільних бібліотек, зусилля яких спрямовані на «створення нової сучасної моделі шкільної бібліотеки, спроможної на якісно новому рівні забезпечувати інформаційні потреби тих, хто вчить, та тих, хто навчається» ("Секція працівників шкільних бібліотек", б. р.). Серед пріоритетів секції – зміцнення інформаційної бази системи національної освіти та розвитку інформаційно-освітнього середовища навчальних закладів, а також посилення ролі шкільних бібліотек як освітніх та культурних центрів.

У секції працівників публічних бібліотек беруть участь директори та спеціалісти публічних бібліотек, які об'єднують свої зусилля стосовно координації роботи публічних бібліотек із розвитку бібліотечної справи ("Секція працівників публічних бібліотек", б. р.). У 2019 р. до секції була приєднана створена у 2010 р. секція директорів ОУНБ (реорганізована), яка опікувалась діяльністю обласних універсальних наукових бібліотек.

Пріоритетом діяльності секції працівників медичних бібліотек визначено сприяння розвитку та удосконаленню функціонування медичних бібліотек України, а також їх інтеграції у міжнародний інформаційний простір ("Секція працівників медичних бібліотек", б. р.).

Сфера діяльності проблемно-тематичної секції з адвокатури полягає в представленні, просуванні і захисті інтересів вітчизняних бібліотек та їх користувачів, їх лобюванні перед органами державної влади та місцевого самоврядування, різни-



ми громадськими структурами. Секція прагне привернути увагу суспільства і влади до бібліотек для зміни іміджу книгозбірень в Україні ("Секція з адвокації", б. р.).

Обміном професійною інформацією з питань обслуговування людей з інвалідністю та людей похилого віку, надання їм послуг з використанням новітніх технологій через проведення конференцій, форумів, семінарів, тренінгів, зокрема з використанням технології інтернету, опікується секція «Бібліотека – на допомогу особам з інвалідністю та людям похилого віку» ("Секція «Бібліотека – на допомогу особам...»", б. р.).

Секція з бібліотечно-інформаційної освіти «спрямовує свої зусилля на розвиток бібліотечно-інформаційної освіти в Україні, підвищення якості освіти, впровадження кращих світових стандартів у підготовку висококваліфікованих бібліотечно-інформаційних фахівців, які стануть конкурентоспроможними на міжнародному ринку праці» ("Секція з бібліотечно-інформаційної освіти", б. р.).

Крім цього, особливістю сучасного етапу розвитку УБА, порівняно з початковим, стало виокремлення структурного компоненту не лише за проблемно-тематичною або типом-видовою ознакою, а і за віковою – ним стала молодіжна секція УБА, яка має на меті розвиток та удосконалення бібліотечної справи в Україні ("Молодіжна секція УБА", б. р.). Функціонування у складі організації молодіжної секції УБА засвідчує увагу асоціації до забезпечення наступності вироблених у процесі її діяльності успішних громадських практик та методичних підходів, спрямоване на збереження її спроможності і життєвого потенціалу формування умов для збереження лідерського потенціалу організації – підготовки молодого покоління бібліотечних лідерів.

Крім секцій, Українська бібліотечна асоціація для виконання поставлених перед нею питань формує спеціальні робочі групи, які мають спеціально створені команди для виконання поставлених перед ними завдань, а саме: робоча група з етики, робоча група з електронних книг, робоча група УБА «швидкого реагування» на загострення кризи управління галуззю та робоча група УБА з RDA (правила каталогізації).

Віртуальною проекцією організаційної структури УБА є створений 1 березня 1998 р. офіційний сайт Української бібліотечної асоціації (підготували: керівник секції сучасних інформаційних технологій О. Архипська, президент В. Пашкова, керівник секції працівників університетських бібліотек Т. Ярошенко) ("Хроніка подій", 1998).

## **ВИСНОВКИ.**

Отже, структура Української бібліотечної асоціації відображає комплексний характер її діяльності як потужної організації, яка здійснює істотний вплив на розвиток бібліотечної справи України та формування сучасних українських книгозбірень. Організаційна структура УБА формується з урахуванням актуальних проблем бібліотечної галузі та покликана сприяти ефективності їх вирішення. Аналіз структурних компонентів організаційної моделі УБА на основі діалектичного підходу та філософських категорій форми і змісту дає змогу простежити еволюцію діяльності асоціації в умовах поширення новітніх електронних технологій та реформування бібліотечної галузі. Структура УБА, яка відповідає філософській категорії форми, змінюється в залежності від пріоритетних напрямів діяльності



та завдань асоціації, які є змістовною складовою її функціонування і обумовлюються актуальними потребами і наявним кадровим потенціалом. Водночас, незмінність таких структурних компонентів організації, як президент, президія, ревізійна комісія, експертна рада та виконавчий офіс, додає функціонуванню асоціації необхідної стабільності і керованості в умовах невизначеності, якими характеризується сучасний етап становлення інформаційного суспільства.

## СПИСОК ПОСИЛАНЬ

---

- Бабич В. С., Сошинська Я. Є. Установча конференція Української бібліотечної асоціації. *Бібліотечний вісник*. 1995. № 3. С. 16–18.
- Добко Т. Бібліотечні асоціації. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2003. Т. 2. С. 734–735.
- Добко Т. В., Загуменна В. В. Засідання бібліографічної секції Української бібліотечної асоціації. *Бібліотечний вісник*. 1996. № 5. С. 31–32.
- Загуменна В. В. «Адвокасі» без перешкод: про актуальну проблему сьогодення: потребу вільного та відкритого доступу до інформації. *День*. 2010. 12 серп. С. 7. URL: <https://cutt.ly/btI13WD> (дата звернення: 15.02.2020).
- Загуменна В. В. Адвокасі бібліотек: мета, завдання, перспективи розвитку. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., 21–23 трав. 2009 р., Київ. Київ, 2009. С. 112–114.
- Загуменна В. В. Адвокація в бібліотечній сфері. *Українська бібліотечна енциклопедія*. 14.01.2020. URL: <http://ube.nlu.org.ua/article/Адвокація> (дата звернення: 15.02.2020).
- Загуменна В. В. Адвокація: представлення інтересів бібліотек : посіб. для бібліотекарів за прогр. підвищення кваліфікації / Укр. бібл. асоц., Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв, Центр безперерв. інформ.-бібл. освіти, Голов. тренінг. центр для бібліотекарів. Київ : Самміт-Книга, 2013. 80 с.
- Загуменна В. В. Адвокація як важливий напрям діяльності сучасної бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 4. С. 25–28.
- Загуменна В. Участь публічних бібліотек у роботі бібліографічної секції Української бібліотечної асоціації. *Публічні бібліотеки: сучасність і майбутнє* : зб. ст. до Міжнар. наук.-практ. конф. / УБА та ін. Київ. 1997. С. 75–79.
- Зміст і форма. *Leksika.com.ua*. URL: <https://cutt.ly/DtI0eqL> (дата звернення: 15.02.2020).
- Ковальчук Л. І. Українська бібліотечна асоціація на захисті інтересів бібліотек. *БібліоТек@*. 2010. № 2. С. 1–2. URL: <https://cutt.ly/0tI0oHm> (дата звернення: 15.02.2020).
- Лапська О. О. Міжнародне співробітництво Української бібліотечної асоціації в контексті міжкультурної комунікації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 1. С. 108–114.
- Лисицкий А. В. Из состояния «как сейчас» в состояние «как должно быть» (Библиотечная адвокация). *Современная библиотека*. 2010. № 3. С. 10–17.
- Молодіжна секція УБА. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/ztI0R8M> (дата звернення: 15.02.2020).
- Пашкова В. С. Внесок національних бібліотечних асоціацій у формування іміджу бібліотеки в суспільстві й підвищення престижу бібліотечної професії. *Бібліотечний форум України*. 2007. № 1. С. 50–56.
- Пашкова В. Дванадцять років програмам бібліотечних обмінів із США. *Бібліотечна планета*. 2005. № 1. С. 14–15.
- Пашкова В. С. Еволюція національних бібліотечних асоціацій (1876–2009) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 27.00.03. Київ, 2010. 40 с.

- Пашкова В. Українська бібліотечна асоціація: аналіз реалізації стратегічних напрямів розвитку в 2006–2009 роках. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 2. С. 19–25.
- Реєстр громадських об'єднань. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://cutt.ly/ktSqoiq> (дата звернення: 15.02.2020).
- Решетов О. О., Стежко З. В. Класична теорія розвитку. Діалектика. *Наукові записки*. Кіровоград, 2013. Вип. 13. С. 156–159. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4613> (дата звернення: 15.02.2020).
- Секція «Бібліотека – на допомогу особам з інвалідністю та людям похилого віку». *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/btI2wA2> (дата звернення: 15.02.2020).
- Секція з адвокатури. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/DtI2kiu> (дата звернення: 15.02.2020).
- Секція з бібліотечно-інформаційної освіти. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/mtI2TjW> (дата звернення: 15.02.2020).
- Секція працівників медичних бібліотек. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/ttI2NIA> (дата звернення: 15.02.2020).
- Секція працівників публічних бібліотек. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/etI2hJ0> (дата звернення: 15.02.2020).
- Секція працівників шкільних бібліотек. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/utI25uj> (дата звернення: 15.02.2020).
- Секція університетських бібліотек УБА. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/2tI9wBw> (дата звернення: 15.02.2020).
- Сошинська Я. Є., Сошинська В. Є., Бояринова О. Є. Середовище професійного спілкування: теорія і практика. *Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*. Київ, 2012. Вип. 3. С. 245–255.
- Українська бібліотечна асоціація : документи і матеріали / уклад.: Бабич В. С., В. С. Пашкова. Київ, 1996. 30 с.
- Українська бібліотечна асоціація : документи і матеріали / уклад.: Пашкова В. С., Бабич В. С. Київ, 1998. 80 с.
- Українська бібліотечна асоціація : документи і матеріали, 2001–2009 рр. / уклад.: Пашкова В. С., Добко Т. В., Дригайло В. Г. 5-те вид., допов. і перероб. Київ : Самміт-Книга, 2010. 144 с.
- Секції, робочі групи. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://ula.org.ua/sekciiyi-krugli-stoli> (дата звернення: 15.02.2020).
- Хроніка подій – 1995. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/ZtI9jwI> (дата звернення: 15.02.2020).
- Хроніка подій – 1998. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/8tI9IKt> (дата звернення: 15.02.2020).
- Шевченко І. Міжнародна співпраця – важливий напрям роботи Української бібліотечної асоціації (нотатки з Форуму бібліотекарів у Астані). *Бібліотечна планета*. 2012. № 4. С. 6–8.

## REFERENCES

---

- Babych, V. S., & Soshynska, Ya. Ye. (1995). Ustanovcha konferentsiia Ukrainkoi bibliotechnoi asotsiatsii [Constituent Conference of the Ukrainian Library Association]. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, 16–18 [in Ukrainian].
- Dobko, T. (2003). Bibliotechni asotsiatsii [Library Associations]. In *Entsyklopediia Cuchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]* (Vol. 2, pp. 734–735). Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].

- Dobko, T. V., & Zahumenna, V. V. (1996). Zasidannia bibliohrafichnoi sekti Ukrainoi bibliotечноi asotsiatsii [Meeting of the bibliographic section of the Ukrainian Library Association]. *Bibliotечnyi visnyk*, 5, 31–32 [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (2010, August, 12). "Advokasi" bez pereshkod: pro aktualnu problemu sohodennia: potrebu vilnoho ta vidkrytoho dostupu do informatsii ["Advocacy" without interruption: on the current problem of the present: the need for free and open access to information]. *Den*, 7. <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/advokasi-bez-pereshkod> [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (2009). Advokasi bibliotek: meta, zavdannia, perspektyvy rozvytku [Advocacy of libraries: purpose, objectives, prospects]. In *Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina diialnist: problemy nauky, osvity, praktyky* [Documentary science. Library Science. Information activities: problems of science, education, practice], Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (pp. 112–114). National Academy of Culture and Arts Management [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (2020). Advokatsiia v bibliotечnii sferi [Advocacy in the library field]. In *Ukrainska bibliotечna entsyklopediia*. <http://ube.nlu.org.ua/article/Адвокація> [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (2013). *Advokatsiia: predstavlenia interesiv bibliotek* [Advocacy: Representing Libraries]. Sammit-Knyha [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (2019). Advokatsiia yak vazhlyvyi napriam diialnosti suchasnoi biblioteky [Advocacy as an important direction of the activity of modern library]. *Bulletin of the Book Chamber*, 4, 25–28 [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. (1997). Uchast publichnykh bibliotek u roboti bibliohrafichnoi sekti Ukrainoi bibliotечноi asotsiatsii [Participation of public libraries in the work of the bibliographic section of the Ukrainian Library Association]. In *Publichni biblioteky: suchasnist i maibutnie* [Public libraries: present and future], Proceedings International Scientific and Practical Conference (pp. 75–79). Ukrainian Library Association [in Ukrainian].
- Ukrainska Radianska Entsyklopediia. (n.d.). *Zmist i forma* [Content and form]. Retrieved Februar 15, 2020, from [https://leksika.com.ua/16410921/ure/zmist\\_i\\_forma](https://leksika.com.ua/16410921/ure/zmist_i_forma) [in Ukrainian].
- Kovalchuk, L. I. (2010). Ukrainska bibliotечna asotsiatsiia na zakhysti interesiv bibliotek [Ukrainian library association on behalf of the interests of libraries]. *BiblioTek@*, 2, 1–2. <https://cutt.ly/LtSqKlj> [in Ukrainian].
- Lapska, O. O. (2017). Mizhnarodne spivrobotnytstvo ukrainskoi bibliotечноi asotsiatsii v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii [International cooperation of the Ukrainian library association in the context of intercultural communication]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 108–114 [in Ukrainian].
- Lisitskii, A. V. (2010). Iz sostoiannia "kak seichas" v sostoiannia "kak dolzhno byt" (Bibliotечnaia advokatsiia) [From the state "as it is now" to state "as it should be" (Library Advocacy)]. *The modern Library magazin*, 3, 10–17 [in Russian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). Molodizhna sektiia UBA [Youth section of ULA]. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/ztlOR8M> [in Ukrainian].
- Pashkova, V. S. (2007). Vnesok natsionalnykh bibliotечnykh asotsiatsii u formuvannia imidzhu biblioteky v suspilstvi i pidvyshchennia prestyzhu bibliotечноi profesii [The contribution of national library associations to the image of the library in society in raising the prestige of the library profession]. *Bibliotечnyi forum Ukrainy*, 1, 50–56 [in Ukrainian].
- Pashkova, V. S. (2005). Dvanadtsiat rokiv prohramam bibliotечnykh obminiv iz SSHa [Twelve years of library exchange programs from the United States]. *Bibliotечna planeta*, 1, 14–15 [in Ukrainian].
- Pashkova, V. S. (2010a). *Evolutsiia natsionalnykh bibliotечnykh asotsiatsii (1876–2009)* [Evolution of national library associations (1876–2009)] (Extended abstract of Doctor's thesis). Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.I.Vernadskoho NAN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].

- Pashkova, V. (2010b). Ukrainska biblioteczna asotsiatsiia: analiz realizatsii stratehichnykh napriamiv rozvytku v 2006–2009 rokakh [Ukrainian Library Association: Analysis of Implementation of Strategic Directions for Development in 2006–2009]. *Bulletin of the Book Chamber*, 2, 19–25.
- Ministerstvo yustytysii Ukrainy. (n.d.). *Reiestr hromadskykh obiednan [Register of public associations]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/ktSqoiq> [in Ukrainian].
- Reshetov, O. O., & Stezhko Z. V. (2013). Klasychna teoriia rozvytku. Dialektyka [Classic theory of development. Dialectics]. *Naukovi zapysky*, 13, 156–159. <https://cutt.ly/YtI00Gj> [in Ukrainian].
- Ukrainska biblioteczna asotsiatsiia. (n.d.). *Sektsiia "Biblioteka – na dopomohu osobam z invalidnistiu ta liudiam pokhyloho viku" [The Section "Library – to help people with disabilities and the elderly"]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/btI2wA2> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Sektsiia z advokatsii [Advocacy Section]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/DtI2kiu> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association (n.d.). *Sektsiia z bibliotечно-informatsiinoi osvity [Library and Information Education]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/mtI2TjW> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Sektsiia pratsivnykiv medychnykh bibliotek [Medical Library Workers Section]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/ttI2NIA> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Sektsiia pratsivnykiv publichnykh bibliotek [Public Library Workers Section]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/etI2hJ0> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Sektsiia pratsivnykiv shkilnykh bibliotek [School libraries staff section]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/utI25yj> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Sektsiia universytetskykh bibliotek UBA [UBA University Libraries Section]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://cutt.ly/2tI9wBw> [in Ukrainian].
- Soshynska, Ya. Ye., Soshynska, V. Ye., & Boyarynova, O. Ye. (2012). Seredovyshe profesiinoho spilkuvannia: teoriia i praktyka [The Professional Communication Environment: Theory and Practice]. *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 3, 245–255 [in Ukrainian].
- Babych, V. S., & Pashkova, V. S. (Comps.). (1996). *Ukrainska biblioteczna asotsiatsiia: dokumenty i materialy [Ukrainian Library Association: Documents and Materials]*. Ukrainian Library Association [in Ukrainian].
- Babych, V. S., & Pashkova, V. S. (Comps.). (1998). *Ukrainska biblioteczna asotsiatsiia: dokumenty i materialy [Ukrainian Library Association: Documents and Materials]*. Ukrainian Library Association [in Ukrainian].
- Pashkova, V. S., Dobko, T. V., & Dryhailo, V. H. (Comps.). (2010). *Ukrainska biblioteczna asotsiatsiia: dokumenty i materialy, 2001–2009 rr. [Ukrainian Library Association: Documents and Materials, 2001–2009]* (5th ed.). Sammit-Knyha [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Sektsii, robochi hrupy [Sections, working groups]*. Retrieved February 15, 2020, from <https://ula.org.ua/sekciyi-krugli-stoli> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (1995). *Khronika podii – 1995 [Chronicle of Events – 1995]*. <https://cutt.ly/ZtI9jwI> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (1998). *Khronika podii – 1998 [Chronicle of Events – 1998]*. <https://cutt.ly/8tI9IKt> [in Ukrainian].
- Shevchenko, I. (2012). Mizhnarodna spivpratsia – vazhlyvyi napriam roboty Ukrainskoi bibliotecznoi asotsiatsii (notatky z Forumu bibliotekariv u Astani) [International cooperation is an important direction of the work of the Ukrainian Library Association (notes from the Forum of Librarians in Astana)]. *Biblioteczna planeta*, 4, 6–8 [in Ukrainian].

UDC 061.2:021.6(477)

*Alyona Motko,*  
*Postgraduate Student of the Information*  
*Technologies Department at Kyiv National University*  
*of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)*  
*e-mail: alyona94@meta.ua*  
*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5513-882X>*

### **STRUCTURE OF THE UKRAINIAN LIBRARY ASSOCIATION AS AN ORGANIZATIONAL PROJECTION OF PRIORITY DIRECTIONS OF ITS FUNCTIONING**

The article deals with the activity of the Ukrainian Library Association on the basis of the dialectical approach and philosophical categories of form and content, the analysis of which allows to explore the features of representation, management, priorities and development of the activities of the Ukrainian Library Association through the prism of its structure. During the research in order to achieve this goal, a dialectical method was used, the application of which led to a consideration of the transformation of the Ukrainian Library Association structure from the standpoint of the development of both the association and its activity, social-communicative and systemic methods, according to which the Ukrainian Library Association was considered as an open system, which develops dynamically and adapts to new realities, structural and functional method, within which the conformity of the directions of the functioning of the organization with its structural components was determined, methods of document analysis, modelling and descriptive. The structure of the Ukrainian Library Association is substantiated as an organizational model of priority directions of its functioning and management of the association's activities in realization of these directions. It is revealed that the structural and functional specifics of the Ukrainian Library Association are determined by leading experts in the field of book and librarianship, who are experts in different spheres of library activity and have a significant influence on solving topical issues of library affairs, developing separate directions of the association's development within the work of relevant sections. It has been found that the sections created reflect, on the one hand, the thematic orientation of the association, and on the other, attention to the functioning of libraries of certain types and types. It is emphasized that one of the priority directions of the Association's activity nowadays is ensuring continuity, which is organizationally reflected in the creation of the Youth Section. It is substantiated that the mechanisms of formation of structural components of the organizational system, openness and transparency of the activity of the association determines the flexibility of its organizational model, which is a guarantee of the adaptability of the activities of the Ukrainian Library Association to the realities of today.

**Keywords:** library business, Ukrainian Library Association, ULA, associations, structure ULA, sections, working groups.







**БІБЛІОТЕЧНО-  
ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА**

**LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION**

УДК 023.4:[025.5:004  
DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205733

## СКЛАДОВІ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ БІБЛІОТЕЧНОГО ФАХІВЦЯ

*Анатолій Гуменчук,  
кандидат історичних наук,  
проректор з навчальної роботи,  
Київський національний університет  
культури і мистецтв (Київ, Україна)  
e-mail: topa@ua.fm  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-7474>*

Сьогодні бібліотечні фахівці все впевненіше здійснюють вебметричний супровід наукових досліджень користувачів, опановують технології відбиття результатів українських дослідників у міжнародних наукометричних базах даних, постійно удосконалюють навички інформаційної аналітики, створення та ведення бібліотечних сайтів, блогів, акаунтів соціальних мереж.

Представлена стаття розкриває сутність та співвідношення понять «цифрові навички», «цифрова грамотність», «цифрова компетентність», «цифрові дивіденди», «цифровий інтелект», «цифрова культура». Обґрунтовано складові цифрової культури бібліотечного фахівця як єдності цифрового світогляду, цифрового підприємництва та цифрової творчості, сформованість яких сприятиме досягненню успіхів та конкурентних переваг в умовах розбудови цифрової економіки та суспільства знань.

Окреслено концептуальну модель формування базових складових цифрової культури сучасного бібліотечного фахівця. Наголошено, що робота з великими обсягами цифрової інформації потребує від бібліотекаря високого рівня емоційного інтелекту, вміння концентруватися та управляти увагою, здатності швидко перенавчатися, налаштуватися на постійний розвиток та вдосконалення.

Для досягнення поставленої в дослідженні мети використовувались термінологічний та компаративний методи, метод концептуального моделювання. Це дало можливість виявити та проаналізувати базові поняття предметної сфери «цифрова культура», визначити складові концептуальної моделі цифрової культури бібліотечного фахівця, що дозволить обґрунтувати теоретичні засади її ефективного формування.

Доведено, що знання змісту та компонентного складу цифрової культури є запорукою вироблення організаційно-методичних засад її ефективного формування. При цьому варто зважати на комунікаційну сутність бібліотечної професії, яка оснащує бібліотекарів потужним арсеналом знань, умінь, навичок, світоглядних орієнтирів та засобів формування не лише власної цифрової культури, але й користувачів бібліотек та суспільства загалом.

**Ключові слова:** цифрова культура, цифрові навички, бібліотечний фахівець, цифровий інтелект, цифрова компетентність, інформатизація.

### ВСТУП.

Цифрова трансформація усіх сфер життєдіяльності соціуму потребує оперативної та якісної підготовки кадрів для реалізації завдань розбудови цифрової економіки. В «Економічній стратегії України – 2030» підкреслено, що «освіта – це один із базових елементів екосистеми цифрових інновацій та цифрової економіки загалом. Створення, залучення й утримання достатньої кількості спеціалістів, які володіють новими технологіями, потрібне для досягнення конкурентної переваги в цифровому світі» ("Україна 2030E", б. р.).

Для бібліотечно-інформаційної освіти завдання підготовки фахівців, які мають високий рівень цифрової культури, є особливо актуальним, оскільки саме на бібліотеки держава покладає обов'язок форсованого подолання наявного нині цифрового розриву: у 2019 р. лише 35 % громадян України мали базовий рівень цифрових навичок, тоді як за прогнозами експертів у наступні 10 років їх потребуватимуть майже 90 % робочих місць. У найближчі три роки саме на базі бібліотек, що мають потужний матеріально-технічний та кадровий потенціал, планується сформувати базові навички цифрової грамотності у 6 млн мешканців країни. У зв'язку з цим випускники бібліотекознавчих освітніх програм мають володіти не лише базовими навичками роботи з цифровими бібліотечними технологіями, але мати високий рівень сформованості усіх складових цифрової культури як системної якості інформаційного професіонала. Це важливе завдання державної значущості зумовлює актуальність дослідження проблеми сутності, структури та особливостей формування цифрової культури сучасного бібліотечного фахівця. Різні аспекти проблеми цифрової культури розглядалися як окремими авторами, так і знайшли відображення в документах міжнародного рівня (Базелюк, 2018; Гаврилова & Топольник, 2017; Соколова, 2012; Ferrari, 2011; "Про схвалення Концепції розвитку", 2018; "The Digital Competence", 2019; "Digital culture", 2017; "Proposal for a Recommendation", 2006). Проте аналіз наявного теоретичного доробку засвідчує, що питання формування цифрової культури сучасного бібліотечного фахівця не було предметом комплексного наукового дослідження. Потреба теоретичного осмислення процесів цифровізації бібліотечно-інформаційної освіти потребує вироблення концептуального знання щодо змісту та складових цифрової культури.

**Мета статті** – обґрунтувати концептуальну модель формування базових складових цифрової культури сучасного бібліотечного фахівця.

#### **МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ.**

Методологічна база дослідження зумовлена міждисциплінарним характером проблеми, її основою є поєднання дослідницького потенціалу системного, культурологічного та компетентнісного підходів. Для досягнення поставленої в дослідженні мети використовувались також термінологічний та компаративний методи, метод концептуального моделювання. Це дозволило виявити та проаналізувати базові поняття предметної сфери «цифрова культура», визначити складові концептуальної моделі цифрової культури бібліотечного фахівця, що забезпечило обґрунтування теоретичних засад її ефективного формування.

#### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.**

Необхідність осмислення та реалізації стратегічних завдань України на цифровізацію всіх сфер життєдіяльності суспільства і розбудову цифрової економіки ("Про схвалення Концепції", 2018) призвела до формування нової терміносистеми, базовими поняттями якої є «цифрові навички», «цифрова грамотність», «цифрова компетентність», «цифрові дивіденди», «цифровий інтелект», «цифрова культура». Визначення сутності та співвідношення цих понять дозволить обґрунтувати зміст складових концептуальної моделі «цифрова культура», визна-

чити особливості її формування в умовах реформування системи вищої освіти, зокрема й бібліотечно-інформаційної.

За твердженням О. Базелюк (2018), поняття «цифрова культура» введено до наукового обігу в 2000-х роках (2004 р., Т. О'Рейлі (T. O'Reilly)) як наслідок виникнення та поширення технології Веб 2.0 – другого покоління мережевих сервісів інтернету з якісно новим підходом до організації, реалізації та підтримки веб-ресурсів. Ці технології зумовили специфічні властивості глобальної цифровізації, які вдало визначила Н. Соколова (2012):

1. Всі види контенту переходять з аналогових, фізичних і статичних у цифрові, набуваючи ознак мобільності та персоналізованості. При цьому індивід отримує можливість контролювати свій особистий контент, спрямовувати інформаційні запити, формувати індивідуальну траєкторію інформаційної діяльності.

2. Здійснюється перехід до спрощених та доступних технологій комунікації (технологія стає лише засобом, інструментом спілкування), а провідною характеристикою пристроїв і технології стає керованість.

3. Комунікації стають гетерогенними: вертикальна, ієрархічна комунікація втрачає актуальність, відбувається перехід до мережевої структури комунікації.

До основних технократичних феноменів, що визначають сучасну цифрову культуру, належать персональний комп'ютер, інтернет-технології та сервіси, штучний інтелект, системне і прикладне програмне забезпечення, комп'ютерна графіка та системи віртуальної реальності, цифрові формати традиційних засобів комунікації (книги, фотографії, аудіо- і відеозаписи, цифрове ТБ тощо), комп'ютерні ігри, технологічне мистецтво. Ці засоби комунікації докорінно змінюють взаємодію між членами суспільства та усталені культурні практики, впливають на усі аспекти життєдіяльності людства.

У 2006 р. актуальність дослідження та опанування цифровізації як ключового тренду суспільного розвитку було підкреслено в «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої освіти» ("Proposal for a Recommendation", 2006). Як результат процесів імплементації європейських трендів суспільного розвитку Кабінет Міністрів України у 2016 р. ухвалив «Цифровий порядок денний України 2020» ("Цифрова адженда України", 2016), що визначав першочергові сфери «цифровізації» на 2016–2020 рр. У цьому документі поняття «цифрова грамотність» та «цифрова компетентність» використовувалися як синоніми, зазначалося, що цифрова компетентність у широкому сенсі – це упевнене, критичне та творче використання інформаційно-комп'ютерних технологій для досягнення цілей, пов'язаних із роботою, працевлаштуванням, навчанням, дозволами, громадським життям. Далі підкреслювалось, що цифрова грамотність (або цифрова компетентність) визнана ЄС однією з восьми ключових компетентностей для навчання протягом усього життя. При цьому за основу формування базових навичок цифрової грамотності було взято підхід ЄС (Європейської комісії як вищого органу виконавчої влади Європейської ради), яка у 2016 р. презентувала оновлений фреймворк цифрової компетентності (Digital Competence – DigComp 2.0) ("The Digital Competence", 2019), що охоплює 21 компетенцію, систематизовану у п'ять тематичних блоків: 1. Інформаційна грамотність та грамотність щодо роботи з даними; 2. Комунікація та взаємодія; 3. Цифровий контент; 4. Безпека; 5. Вирішення проблем. Найбільш-

ше цифрових вмій та навичок зазначено у блоці 2. «Комунікація та взаємодія», серед них: «вміння завдяки використанню цифрових технологій спілкуватися та конструктивно взаємодіяти, контактувати із суспільством, користуватися державними та приватними послугами; знання «нетикету» (від англ. network та etiquette), тобто володіння правилами поведінки та етикету в цифровому середовищі; управління цифровою ідентичністю – вміння створювати та управляти акаунтами». Таке складне змістовне наповнення другого блоку системи цифрових компетенцій дозволяє стверджувати, що поняття «цифрова грамотність», «цифрові навички», «цифрові компетенції» є вужчими за змістом, ніж узагальнююче поняття «цифрова компетентність», яку слід розглядати як системне утворення.

У переважній більшості фахових публікацій поняття «цифрова грамотність» використовується у вузькому розумінні, як вміння користуватись сучасними інформаційними технологіями та програмним забезпеченням. Щодо змісту більш складного поняття «компетентність», – його доцільно розуміти не як синонім цифрової грамотності, а в узагальнюючому сенсі, який закладений «Національною рамкою кваліфікацій», затвердженою постановою Кабінету Міністрів України № 1341 від 23 листопада 2011 р. Згідно з визначенням, наданим у цьому документі, «компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» ("Національна рамка кваліфікацій", 2011). Зважаючи на цей підхід, варто виокремлювати в цифровій компетентності складний комплекс різноманітних інструментальних навичок, соціально-поведінкових пріоритетів та ціннісного ставлення до реалій цифрового суспільства. Складність змістовного наповнення поняття «цифрова компетентність» зумовлює доречність виокремлення в її структурі двох складових: загальної та професійної. Загальна складова – це універсальні знання, уміння, навички й світоглядні орієнтири, пов'язані з досконалим володінням технологіями та сервісами цифрового суспільства. Професійні цифрові знання, уміння, навички й світоглядні цінності визначаються потребами кваліфікованої реалізації фахової діяльності, зокрема бібліотечно-інформаційної.

Раціональним підходом для визначення змістовного наповнення загальної та професійної складових цифрової компетентності є реконструкція спорідненого до нього поняття «цифровий інтелект» (DQ – Digital Quotient), який уведено засадничими документами ЄС для вимірювання рівня готовності особи до повноцінного функціонування в цифровому суспільстві. Високий рівень сформованості цифрового інтелекту передбачає наявність трьох складових: «цифрове громадянство», тобто використання цифрових технологій у повсякденному житті, для взаємодії один з одним, спілкування, перегляду цифрового контенту і т. ін.; «цифрова творчість», тобто використання цифрових технологій для створення контенту, медіа, застосувань тощо; «цифрове підприємництво», тобто використання цифрових технологій для бізнесу, професійної діяльності і т. ін. ("Цифрова адженда України", 2016). Таким чином, до «загальної цифрової компетентності» варто віднести навички «цифрового громадянства» і «цифрової творчості», які будуть потрібні усім без винятку членам цифрового суспільства задля досягнення в ньому успіху, а до «професійної

цифрової компетентності» – навички «цифрового підприємництва», перелік яких профілізується залежно від фахової спеціалізації особи.

З метою конкретизації змістовного наповнення навичок загальної цифрової компетентності доречно звернути увагу на стратегічні прогнози OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – Організації економічного співробітництва та розвитку, яка на основі ґрунтовних міжнародних досліджень розробила матрицю компетентностей людини на старті кар'єри у 2030 р. Окрім когнітивних, соціально-поведінкових, кросфункціональних компетентностей випускнику університету – 2030 будь-якої спеціальності варто володіти такими складовими системи цифрових компетентностей: навичками кодування інформації; пошуку, опрацювання та аналізу даних і метаданих; створення контенту та контент-аналізу; інформаційної гігієни; кібербезпеки; взаємодії зі штучним інтелектом та роботами ("Україна – LEARNING NATION", 2018).

З метою найповнішої реконструкції системи навичок, необхідних громадянам в умовах розбудови цифрової економіки, важливою є опора на їх класифікацію, надану в 2016 р. у доповіді Всесвітнього банку «Цифрові дивіденди» ("Цифровые дивиденды", 2016). У документів усі види навичок поділені на три великі групи: когнітивні, соціально-поведінкові, технічні. До когнітивних належать навички логічного та креативного мислення, вміння швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях; до соціально-поведінкових навичок – відповідальність, емоційна стабільність, комунікативність, готовність отримувати новий досвід; до технічних – навички роботи з інструментами та технічними пристроями, зокрема й цифровими. Врахування означеної класифікації є доцільним у виробленні зважених методологічних підходів до визначення узагальнюючого змісту багатозначного поняття «цифрова культура», в розумінні якого між науковцями поки що немає єдності.

Так, у виданні «Цифрова культура: ваша конкурентна перевага» корпорація Microsoft дає цьому феномену таке визначення: «Цифрова культура – це загальні, основоположні і глибоко вкорінені базові припущення, цінності, переконання і норми, що характеризують те, як організація заохочує і підтримує використання технологій для найбільш ефективного виконання роботи» ("Digital culture", 2017). У цьому визначенні головний акцент зроблено на аксіологічній складовій феномену цифрової культури, тоді як інструментальні уміння й навички кваліфікованого застосування інформаційних технологій залишилися за межами визначення.

Не менш дискусійною є думка Л. Гаврилової та Я. Топольник, які стверджують, що поняття «цифрова компетентність» є узагальнюючим для понять «цифрова грамотність» та «цифрова культура» (Гаврилова & Топольник, 2017). Вони дотримуються занадто широкого визначення цифрової компетентності, що було сформульовано А Феррарі (A. Ferrari) на основі ґрунтового аналізу кількох національних і міжнародних проектів та ініціатив: це набір знань, умінь, ставлень (включаючи здатності, стратегії, цінності та обізнаність), необхідних для використання інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових медіа з метою виконання завдань; розв'язання проблем; спілкування; управління інформацією; співробітництва; створення і поширення змісту; та побудови знання ефективно, результативно, відповідно, критично, творчо, самостійно, гнучко, етично, рефлексивно для роботи, відпочинку, спільної діяльності, навчання, спілкування,



задоволення споживчих потреб та забезпечення можливостей для реалізації прав (Ferrari, 2011). У цьому багатослівному визначенні автор намагався охопити усі аспекти використання особою цифрових технологій, але недостатньо уваги приділив світоглядним орієнтирам розбудови громадянського цифрового суспільства та розвитку цифрової творчості як основи культурних практик щодо креативного вирішення завдань гармонізації цифрового комунікативного простору. У зв'язку з цим визначення поняття «цифрова компетентність» не можна визнати ширшим за змістом, ніж поняття «цифрова культура».

Найпродуктивнішим методологічним підходом до структурування змісту цифрової культури є системний, який дозволяє визначити цей феномен як сукупність взаємодоповнюючих базових компонент, наявність яких дозволяє особі формувати комфортну і продуктивну взаємодію із соціумом і досягати у цифровому суспільстві конкурентних переваг. У цьому контексті вдалу спробу системного розгляду сутності цифрової культури зробила фахівець із цифрових технологій К. Літвінова, яка обґрунтувала таку чотирикомпонентну модель цифрової культури:

- раціональне споживання цифрової інформації;
- цифрова грамотність;
- цифрове волонтерство;
- екологічне використання ІТ-технологій та гаджетів (Літвінова, 2016).

Важливим є обґрунтований К. Літвіновою зміст поняття «раціональне споживання інформації», під яким вона розуміє як кількість, так і якість спожитої інформації, і вводить до наукового обігу нове поняття «інформаційна дієта». Дотримання інформаційної дієти передбачає відбір особою якісного контенту через критичне сприйняття його змісту, що є важливою ознакою культури цифрового суспільства. У цьому контексті авторка радить перейняти Україні досвід Сінгапуру, в якому у 2013 р. Національна рада бібліотек заснувала масштабну загальнонаціональну кампанію для популяризації навичок пошуку та аналізу інформації серед громадськості. У межах її здійснення було відкрито клуб «S.U.R.E. (Source, Understand, Research & Evaluate)». Його засновники пояснюють, що ця назва відображає чотири основні кроки роботи з інформацією: пошук (вибір достовірних та надійних інформаційних джерел), інтерпретація (надання переваги фактам, ніж думкам), дослідження (глибокий аналіз інформації для формування висновків) та оцінка (погляд на інформаційне повідомлення з різних аспектів) (Літвінова, 2016).

Цікавим є також підхід К. Літвінової до розуміння цифрового волонтерства, сенс якого в тому, що інформаційно-комунікаційні технології мають використовуватись свідомими громадянами не лише для власних потреб, але й для вдосконалення оточуючого світу. Прикладами цифрового волонтерства є участь у соціальних веб-проектах, використання інструментів електронної демократії. Практичним прикладом цифрового волонтерства може виступати участь громадян у створенні краудкарт (crowdmaps) за допомогою соціального мобільного застосунку. Так, американці встановлюють мобільний застосунок The Street Bump (<http://www.streetbump.org>) на персональний гаджет, і, увімкнувши його у фоновому режимі під час подорожі автомобілем, автоматично збирають та аналізують дані про якість дорожніх шляхів, генерують скарги щодо вибоїн на доро-

гах (Літвінова, 2016). Таким чином, громадяни, докладаючи мінімум зусиль, допомагають покращити в країні якість автомобільних шляхів.

### **ВИСНОВКИ.**

Узагальнюючи напрацювання та здобутки фахівців щодо розвитку терміно-системи предметної галузі «цифрова культура», варто сформулювати уточнене визначення цього складного феномену. Спираючись на постулати системного підходу, доречним буде таке визначення: цифрова культура – це єдність цифрового світогляду, цифрового підприємництва та цифрової творчості, сформованість яких сприятиме досягненню особою успіхів та конкурентних переваг в умовах цифрової економіки та суспільства знань. Під цифровим світоглядом варто розуміти глибоко вкорінені цінності, переконання, норми, погляди, правила поведінки в цифровому просторі, що спіткають особу до раціонального та екологічного споживання цифрової інформації, участі у цифровому громадянстві та волонтерстві, дотриманні цифрового етикету та ефективної комунікації. Прикладом потужного потенціалу бібліотекарів щодо участі у цифровому волонтерстві є підписання в січні 2020 р. Українською бібліотечною асоціацією та Міністерством цифрової трансформації України в межах проєкту «Дія. Цифрова освіта» меморандуму про співпрацю. Відповідно до цієї угоди бібліотеки стануть першими офлайн-хабами проєкту «Дія. Цифрова освіта», безкоштовно проводячи навчання населення на національній онлайн-платформі з цифрової грамотності.

Цифрове підприємництво передбачає володіння особою спеціалізованими навичками роботи з цифровими технологіями, що сприяють ефективному розв'язанню проблем у професійній діяльності. Серед них базові знання із програмування, аналізу та управління даними, Big Data та метадані, цифрові медіа та комунікації, створення контенту та його кіберзахист. Бібліотечні фахівці все впевненіше здійснюють вебметричний супровід наукових досліджень користувачів, опановують технології відбиття результатів українських дослідників у міжнародних наукометричних базах даних, постійно удосконалюють навички інформаційної аналітики, створення та ведення бібліотечних сайтів, блогів, акаунтів соціальних мереж.

Цифрова творчість – це креативне використання цифрових технологій для генерації нових знань та інновацій. Високий рівень опанування цифрових технологій передбачає наявність творчих навичок для ефективної роботи в он-лайн-застосунках і сервісах, соціальних мережах та на веб-порталах, креативне подання інформації, кваліфіковане її збирання, обробку, впорядкування, зберігання, аналіз та екстракцію знань. Робота з великими обсягами цифрової інформації потребує від бібліотекаря високого рівня емоційного інтелекту, вміння концентруватися та управляти увагою, гнучкості, адаптивності, стресостійкості, здатності швидко перенавчатися, налаштування на постійний розвиток та вдосконалення.

Знання змісту та компонентного складу цифрової культури є запорукою вироблення організаційно-методичних засад її ефективного формування. При цьому варто зважати на комунікаційну сутність бібліотечної професії, яка оснащує бібліотекарів потужним арсеналом знань, умінь, навичок, світоглядних орієнтирів та засобів формування не лише власної цифрової культури, але й користувачів бібліотек та суспільства в цілому.

## СПИСОК ПОСИЛАНЬ

---

- Базелюк О. В. Формування цифрової культури педагогічних працівників у закладах професійної освіти. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. Вип. 6 (35). С. 23–36.
- Гаврилова Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 61, № 5. С. 1–14.
- Літвінова К. Про компоненти цифрової культури. *Digitle. Блог про розвиток цифрового суспільства*. URL: <https://cutt.ly/qrJ3oi8/> (дата звернення: 15.05.2020).
- Національна рамка кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341. URL: <https://cutt.ly/5yJ3Qac> (дата звернення: 15.05.2020).
- Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67-р. URL: <https://cutt.ly/byJ3LZO> (дата звернення: 15.05.2020).
- Соколова Н. Л. Цифровая культура или культура в цифровую эпоху. *Международный журнал исследований культуры*. 2012. № 3. С. 6–10. URL: <https://cutt.ly/ayJ8k4v> (дата обращения: 15.05.2020).
- Україна – LEARNING NATION. *Український інститут майбутнього*. 2018. URL: <https://cutt.ly/RyJ8Iar> (дата звернення: 15.05.2020).
- Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. *Український інститут майбутнього*. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (дата звернення: 15.05.2020).
- Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний – 2020») : концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року : проект. Київ : Hi-tech office, 2016. 90 с. URL: <https://cutt.ly/6yJ8PgO> (дата звернення: 15.05.2020).
- Цифровые дивиденды : доклад Всемирного банка о мировом развитии. 2016. *Группа Всемирного банка*. URL: <https://cutt.ly/EyJ8AJ7> (дата обращения: 15.05.2020).
- Digital culture: Your competitive advantage. Redmond : Microsoft Corporation, 2017. 25 p. URL: <https://cutt.ly/1yJ8S5V> (accessed: 15.05.2020).
- Ferrari A. Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Luxembourg: European Commission Joint Research Centre. Institute for Prospective Technological Studies, 2011. URL: <https://www.ifap.ru/library/book522.pdf> (accessed: 15.05.2020).
- Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. Commission of the European Communities. Brussels, 5.9.2006. COM (2006) 479 final. 2006/0163 (COD). URL: <https://cutt.ly/3yJ8D4d> (accessed: 15.05.2020).
- The Digital Competence Framework 2.0. *EU Science Hub*. 09.01.2019. URL: <https://cutt.ly/4yJ8F2S> (accessed: 15.05.2020).

## REFERENCES

---

- Bazeliuk, O. V. (2018). Formuvannia tsyfrovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv u zakladakh profesiinoi osvity [Formation of digital culture of pedagogical workers in vocational education institutions]. *Bulletin of Postgraduate Education. Educational sciences Series*, 6(35), 23–36. [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2018-6\(35\)-23-36](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2018-6(35)-23-36) [in Ukrainian].

- Havrilova, L. H., & Topolnik, Y. V. (2017). [Digital Culture, Digital Literacy, Digital Competence as the Modern Educational Phenomena]. *Information Technologies and Learning Tools*, 61(5), 1–11. <https://doi.org/10.33407/itlt.v61i5.1744> [in Ukrainian].
- Litvinova, K. (2016, Oktober 4). *Pro komponenty tsyfrovoi kultury [About the components of digital culture]*. Digitale. Blog about the development of the digital society. <https://cutt.ly/qyJ3oi8/> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011). *Natsionalna ramka kvalifikatsii [National qualifications framework]*. Decree from November 23, 2011, № 1341. <https://cutt.ly/5yJ3Qac> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation]*. Order from January 17, 2018, № 67-p. <https://cutt.ly/byJ3LZO> [in Ukrainian].
- Sokolova, N. (2012). Tcifrovaia kultura ili kultura v tcifrovuiu epokhu [Digital Culture or Culture in the Digital Age]. *International Journal of Cultural Research*, 3, 6–10. <https://cutt.ly/ayJ8k4v> [in Russian].
- Ukrainian Institute for the Future. (n. d.). *Ukraina – LEARNING NATION [Ukraina – LEARNING NATION]*. Retrieved May 15, 2020, from <https://cutt.ly/RyJ8lar> [in Ukrainian].
- Ukrainian Institute for the Future. (n. d.). *Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovou ekonomikou [Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy]*. Retrieved May 15, 2020, from <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> [in Ukrainian].
- Hi-tech office. (2016). *Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020 ("Tsyfrovyy poriadok denniy – 2020") : kontseptualni zasady (versiia 1.0). Pershocherhovi sfery, initsiatyvy, proekty "tsyfrovizatsii" Ukrainy do 2020 roku [Digital Agenda of Ukraine – 2020 (Digital Agenda – 2020): conceptual framework (version 1.0). Priority areas, initiatives, projects of "digitalization" of Ukraine until 2020]*. Project. <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [in Ukrainian].
- World Bank Group. (2016). *Tcifrovye dividendy: doklad Vsemirnogo banka o mirovom razvitii. 2016 [Digital dividends: World Bank World Development Report. 2016]*. [https://cutt.ly/EyJ8A\]7](https://cutt.ly/EyJ8A]7) [in Russian].
- Microsoft Corporation. (2017). *Digital culture: Your competitive advantage*. <https://cutt.ly/1yJ8S5V> [in English].
- Ferrari, A. (2011). *Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks*. European Commission Joint Research Centre. Institute for Prospective Technological Studies. <https://www.ifap.ru/library/book522.pdf> [in English].
- Commission of the European Communities. (2006). *Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning*. <https://cutt.ly/3yJ8D4d> [in English].
- EU Science Hub. (2019. 09.01). *The Digital Competence Framework 2.0*. <https://cutt.ly/4yJ8F2S> [in English].

UDC 023.4:[025.5:004

**Anatolii Humenchuk,**  
*PhD in Historical Sciences,  
Vice-Rector for Academic Affairs,  
Kyiv National University  
of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)  
e-mail: [topa@ua.fm](mailto:topa@ua.fm)  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-7474>*

## COMPONENTS OF THE LIBRARY SPECIALIST'S DIGITAL CULTURE

Today, library specialists are increasingly confident in providing webometric support for users' research, mastering technologies for reflecting the results of Ukrainian researchers in international science metric databases, constantly improving their skills in information analytics, creating and maintaining library sites, blogs, and social network accounts.

The presented article reveals the essence and correlation of such concepts as «digital skills», «digital literacy», «digital competence», «digital dividends», «digital intelligence», «digital culture». There are justified components of a digital culture library specialist as unity digital world, digital business and digital creativity, the formation of which will contribute to the success achievement and competitive advantages in the digital economy development and the knowledge society.

A conceptual model for the formation of the basic components of digital culture of a modern library specialist has been outlined. It has been noted that working with large volumes of digital information requires a high level of emotional intelligence from the librarian, the ability to concentrate and manage attention, the ability to quickly relearn, tune in to constant development and improvement.

To achieve the goal set in the research, we used terminological and comparative methods, as well as the method of conceptual modeling. This allowed us to identify and analyze the basic concepts of the subject area «digital culture», to determine the components of the conceptual model of a library specialist' digital culture and which will allow us to substantiate the theoretical foundations of its effective formation.

It has been proved that knowledge of the content and component composition of digital culture is the key to developing organizational and methodological foundations for its effective formation. At the same time, it is necessary to take into account the communication essence of the library profession, which equips librarians with a powerful arsenal of knowledge, skills, worldview guidelines and means of forming not only their own digital culture, but also library users and society as a whole.

**Keywords:** digital culture, digital skills, library specialist, digital intelligence, digital competence, informatization.





**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ:  
ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ**

**INFORMATION TECHNOLOGIES:  
PRACTICE AND PERSPECTIVES**

УДК 001.103.2:004.65.77(477)  
DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205734

## ВИСОКОЦИТОВАНІ ДОКУМЕНТИ НАУКОВЦІВ УКРАЇНИ В БАЗАХ ДАНИХ ЦИТУВАНЬ: КОРЕЛЯЦІЯ БІБЛІОМЕТРИЧНИХ ІНДИКАТОРІВ

**Тетяна Ярошенко,**  
керівник Центру наукометрії  
та цифрової підтримки досліджень  
Національного університету  
«Києво-Могилянська академія»,  
кандидат історичних наук, доцент  
(Київ, Україна)  
e-mail: yaroshenko@ukma.edu.ua  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2985-2333>

**Олександра Ярошенко,**  
завідувач відділу наукової бібліотеки  
Національного університету  
«Києво-Могилянська академія»  
(Київ, Україна)  
e-mail: yaroshenkooi@ukma.edu.ua  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4716-5705>

Метою цієї роботи є огляд потенціалу використання наукометричних та бібліометричних показників для оцінювання результатів наукової діяльності та окреслення сучасних тенденцій і кореляції даних та індикаторів високоцитованих публікацій українських авторів у провідних базах даних цитувань.

На основі аналізу відібраних за визначеними критеріями публікацій та цитувань українських дослідників у трьох базах даних цитувань Dimensions, Scopus, Web of Science Core Collection, а також з урахуванням деяких показників Altmetrics і використанням таких індикаторів, як Scopus Citation benchmarking, Plum X Metrics за часовий проміжок 2017–2019 роки висвітлено особливості, тенденції та кореляції окремих показників щодо високоцитованих публікацій дослідників України. Наведено низку прикладів, що ілюструють дослідження. Виявлено, що перша десятка високо цитованих документів українських авторів є доробком великої кількості співавторів, зокрема зарубіжних, водночас трапляються документи, де науковці з українською афіліацією є головними авторами; журнали «топового» списку не є виданнями України, більшість документів авторів з українською афіліацією, отриманих за результатами пошуку в провідних базах даних цитувань, розміщені в журналах публікаційної моделі відкритого доступу, хоча відсутність повного тексту та згадування документа в Інтернеті не означає відсутність цитувань роботи, якщо вона є цікавою науковій спільноті; за сферою знань найбільше цитувань українських авторів здобули медичні, фізичні, математичні, комп'ютерні та хімічні науки.

Автори підтверджують, зокрема, отриманими даними кореляцію між кількістю цитувань та міжнародним академічним партнерством, відкритим доступом, типом та видом публікації, джерелом та місцем публікації тощо.

**Ключові слова:** наукометрія, бібліометрія, цитування, високоцитовані публікації, Web of Science, Scopus, Dimensions, відкритий доступ, Україна.

## ВСТУП.

Одним із основних викликів наукової сфери України є потреба оцінити та порівняти ефективність і вплив окремого дослідження та дослідника, кафедри чи університету, галузі чи навіть країни. Використання наукометричних та бібліометричних показників для такої оцінки все ще є предметом численних дискусій, а інколи й маніпуляцій. Особливо з огляду на часті випадки некоректного використання таких показників (лише окремі показники, лише часткове використання, без урахування динаміки чи ступеня розвитку науково-дослідної бази тощо). Або й узагалі спроба оцінки ефективності науки лише на підставі кількох окремих кількісних показників, їхній вплив на подальшу кар'єру дослідника (наприклад, при захисті дисертації, отриманні наукового ступеня чи вченого звання, контракту на посаду в університеті, фінансуванні дослідження тощо). Такі ж кількісні показники включені і для оцінювання діяльності бюджетних наукових установ, зокрема університетів: при держатестації, розподілі бюджетних коштів на фінансування досліджень, формуванні держзамовлення, проведенні грантових конкурсів тощо. Такі необґрунтовані чи недостатньо професійні вимоги адміністраторів від науки породжують, на жаль, і пропозиції щодо маніпуляцій із наукометричними показниками, шахрайські схеми «швидкої публікації» чи просування статті за певну суму, «накручування» цитувань та появу картелей цитувань, й навіть «хижацьких» журналів чи навіть індексів. Ще у 2012 р. Сан-Франциська Декларація оцінки наукових досліджень ("San Francisco Declaration", 2012) закликала відмовитися від підходу оцінки впливу дослідника та дослідження лише за кількісними показниками, адже оцінювати важливість та цінність варто за багатьма критеріями. Таку ж позицію посідають більшість професійних академічних спільнот у всьому світі.

Але як же знайти баланс між кількісними та якісними показниками впливовості дослідження та дослідника? Чи можна порівнювати «фізиків і ліриків»? Як оцінити ефективність наукових досліджень чи науковий потенціал інституції, галузі, країни в цілому? Цій проблемі в нашій країні в останні роки присвячено цілі дискусії науковців, редакторів журналів, адміністраторів університетів, бібліотекарів, управлінців у галузі науки та освіти Міністерства освіти і науки та Національної академії наук України. Пошуки ефективних рішень тривають на численних конференціях та семінарах із цієї проблематики. Тaborи прихильників і противників наукометрії та бібліометрії змагаються в соцмережах та ЗМІ. Відповідні навчальні курси щодо коректного використання наукометричних та бібліометричних показників створюються в університетах, а нещодавно на платформі електронного навчання Prometheus розміщено безкоштовний масовий онлайн курс «Наукова комунікація в цифрову епоху», значна частина якого також присвячена цій проблематиці (2020).

Примножується й низка наукових розвідок та публікацій на цю тему. Принципи сучасної наукометрії, як відомо, було закладено ще у працях Д. Прайса (Price, 1976), Г. Добрава (1989), Юджина Гарфілда (Garfield, 1972), В. Налімова (Налимов, & Мульченко, 1969) та розвинено, зокрема, в Україні останнім часом у працях Г. Асеева (2016), Л. Костенка, О. Жабіна, Є. Копаневої (Костенко & Жабін, 2015; Костенко та ін., 2014; Костенко та ін., 2015), К. Лобузінної (Дубровіна & Лобузінна, 2019), О. Мриглод, С. Назаровця (Мриглод & Назаровець, 2019), Т. Ярошенко (Ярошенко, 2007; Ярошенко & Борисова, 2015) та ін. І все ж, у дослідженнях різ-

номанітних «метрик» та їхньому застосуванні чи тлумаченні існує досить багато прогалин, частково заповнити одну з яких – обґрунтувати потенціал використання наукометричних та бібліометричних показників для оцінювання результатів наукової діяльності та окреслити сучасні тенденції та кореляції даних та індикаторів високоцитованих публікацій українських авторів у провідних базах даних читувань – має на меті ця стаття.

### **ВПЛИВОВІСТЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ.**

Як оцінити впливовість та ефективність дослідження, його якість та значущість? Адже результати наукових досліджень численні і різноманітні: це і наукові статті, які інформують про нові знання, теорії, гіпотези, і отримані дані, і програмне забезпечення, й інші об'єкти інтелектуальної власності.

Впливовість дослідження має різні форми, включаючи академічну та не академічну, пряму та непряму (Reed, 2018). Ми говоримо в цій статті лише про академічний вплив як «інтелектуальний внесок, який зробив дослідник у своїй галузі дослідження» (Penfield et al., 2014, p. 21). Існує багато причин для оцінки впливовості досліджень. Для дослідницьких організацій та дослідників ключовими факторами є:

- надійність – продемонструвати грантодавцям цінність інвестицій у дослідження та підвищити шанси на подальше фінансування;
- розуміння – зрозуміти, як дослідження стає впливовим, і, таким чином, шляхи для максимального впливу результатів досліджень;
- оцінка результативності – оцінка впливу дослідження широко використовується керівництвом установ для питань зайнятості та кар'єрного росту, оцінки ефективності та просування дослідників.

Для дослідницької організації, такої як університет, оцінка впливовості результатів усіх досліджень університету дає змогу отримати загальну картину, розуміння пріоритетів, є важливою для побудови дослідницьких стратегій, інституційної репутації, впливає на рейтинги тощо. Для організацій, що фінансують дослідження, така оцінка дає змогу зрозуміти рентабельність інвестицій, допомагає виділити фінансування на ті дослідження, що мають найвагоміший вплив, та визначити тенденцію для інвестицій у майбутні дослідження.

Для оцінки впливовості результатів досліджень було розроблено багато методологій. Два основні підходи, що існують у цій царині, – **якісний (експертний) та кількісний аналізи**. Ключовим прикладом якісної оцінки є рецензія, експертна оцінка фахівцями в цій же предметній галузі, або «оцінка рівними», як називають модель реєр review. Відповідно до «Посібника з відкритих наукових досліджень», «рецензування ... – офіційний механізм забезпечення якості, за допомогою якого наукові рукописи (наприклад, статті журналів, книги, заявки на гранти та доповіді на конференціях) піддаються ретельному контролю інших, чиї відгуки та судження використовуються для покращення робіт та прийняття остаточних рішень щодо відбору (для публікації, виділення грантів або часу виступу)» ("Open Peer Review", 2018).

Кількісний підхід базується на вимірюваних показниках або метриках. Кількісні показники зручні, прості для розуміння і менш трудомісткі для застосування та аналізу, але, як вже зазначалося, такі показники не слід використовувати

як єдину оцінку впливовості дослідження, також використання таких показників має бути фаховим. Саме посилене наголошення на метриках в оцінці впливу академічних досліджень мало несприятливі наслідки як для дослідників, так і для дослідницьких організацій. Відповідаючи на цю ситуацію, дослідники та практики в галузі наукових комунікацій вже давно закликають до кращих схем оцінки досліджень.

Найбільш поширені кількісні показники та метрики базовані на показниках цитування. Наукове цитування є фундаментальною умовою наукового процесу, адже виступає інструментом підтвердження даних досліджень та визнання внеску попередників. Як відомо, значимість публікації (насамперед статті в науковому журналі – основної «атомної» одиниці наукової інформації) вимірюється кількістю посилань на неї в наступних дослідницьких роботах. На думку В. Маркусової, цитування є способом віддячити науковцям-попередникам: «Теоретичною основою індексів цитування є той факт, що посилання є символом наукових концепцій. Будучи формою наукової комунікації, посилання допомагають простежити розвиток внеску учасника публікації, надають достовірність роботі дослідника... Посилання – своєрідна валюта, за допомогою якої науковці "сплачують" внесок попередників» (Акоев та ін., 2014, с. 22). Цитованість напряму залежить не тільки від якості дослідження та авторитету дослідника, але й від часових показників, галузі дослідження тощо.

Сьогодні саме цитування (або «цитованість») публікацій, видань та дослідників є найбільш поширеним інструментом оцінювання науки. Існують спеціальні платформи та бази даних цитувань, що дозволяють оцінити затребуваність і результативність наукових досліджень. Журнали, що мають певний коефіцієнт цитованості статей за певний період часу, мають власні метрики: імпакт-фактор, квартиль. Дослідники оцінюються так само за кількістю цитувань через відповідні індекси (індекс Гірша, наприклад).

Щороку, починаючи з 2001 р., компанія Clarivate публікує перелік найбільш цитованих статей та високо цитованих дослідників ("Highly Cited Researchers", 2019) світу. Створюється такий перелік (т. зв. «хто є хто» серед впливових дослідників) на основі показників наукометричної бази даних Web of Science та включає роботи, які входять у один відсоток найцитованіших публікацій для своєї галузі та року публікації.

### **БАЗИ ДАНИХ ЦИТУВАНЬ ТА АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.**

Найбільш відомі бази цитувань у світі: Web of Science (2020) від Clarivate та Scopus (n. d.) від Elsevier. Певні бібліометричні показники має і Google Scholar, однак, у ньому найбільше критикується недостатність інструментів для включення до оцінки саме перевірених, рецензованих робіт. За останні кілька років з'явилися і нові інструменти для відстеження впливу академічних публікацій: Microsoft Academic (2020), Crossref (n. d.) та Dimensions (2020). Вже є й низка досліджень, що порівнюють ці інструменти (Harzing, 2019).

У цій статті ми розглянемо окремі тенденції та кореляції цитувань українських дослідників на основі їхніх публікацій та цитувань у трьох наукометричних базах даних: Dimensions, Scopus, Web of Science Core Collection (WoS), а також

з урахуванням деяких показників Altmetrics (n. d.) та ін. Нагадаємо коротко про кожну з них.

Dimensions – продукт компанії Digital Science (Велика Британія), динамічна платформа пов'язаних даних досліджень, на якій користувачі можуть досліджувати зв'язки між публікаціями, грантами, клінічними випробуваннями, патентами та законодавчими документами. Базовий доступ до бази даних пропонує повнотекстовий пошук публікацій та деяких показників, відкритий для особистого некомерційного використання. Dimensions Plus має розширений рівень доступу, охоплює додатковий вміст і пропонує додаткові аналітичні інструменти, але це платний сервіс. Водночас, Dimensions Plus доступний безкоштовно за різними програмами для академічних установ, зокрема для всіх організацій-членів Research4Life (2020), серед яких є й українські інституції.

Scopus – продукт великого комерційного видавництва Elsevier (Нідерланди), містить понад 75 млн записів, із даними публікацій від 1996 р. та цитатами з 1970 р. з понад 24 000 журналів. У даному дослідженні використовуються такі показники Scopus: кількість цитувань документа, Citation Benchmarking, Plum X Metrics.

Web of Science – продукт американського Інституту наукової інформації (США), зараз його розвиває компанія Clarivate. Перші індекси цитувань ще у 1964 р. створив Юджин Гарфілд, якого називають «батьком індексів цитування академічної літератури». Web of Science нині – розгорнута платформа, на якій розміщено 16 баз даних. Загалом на платформі понад 35 тис. видань майже із 170 млн документів, понад 1,8 млрд посилань у при статейних переліках літератури. Головною базою на платформі є Web of Science Core Collection (WoSCC) – база цитувань, або наукометрична, яка індексує наразі 77 млн записів та охоплює публікації від 1900 р. донині. Журнали представлено в 3-х спеціалізованих (SCIE, SSCI, AHCI) та 1-му мультидисциплінарному (ESCI) індексах, також є матеріали конференцій (CPCI) та монографії (BkCI). Для видань, що є в SCIE, SSCI, розраховуються імпаکت-фактори (та квартилі).

Altmetrics – британська компанія та альтернативний показник (Altmetrics, укр. – Альтметрика), що, окрім цитування, пропонує враховувати інші впливи: кількість завантажень, посилань у соцмережах чи у Вікіпедії тощо. Ці показники відстежують «негайну увагу»: коли і скільки цей документ (статтю) переглядають, обговорюють, зберігають, рекомендують, коментують, «твітнуть» тощо. Альтметрика ще не широко включена в процес оцінювання досліджень, однак число її прихильників зростає, а кілька організацій включили Altmetrics у план для просування своїх публікацій.

### **ОПИС ДОСЛІДЖЕННЯ.**

Для вибірки було організовано пошукові запити у базах даних цитувань Scopus та Web of Science Core Collection (тут і далі – WoS), із перевіркою в базі Dimensions за часовий проміжок 2017–2019 роки. У результаті дослідження було отримано порівняльну таблицю (Таблиця Кореляції Індикаторів, далі – ТКІ) з метриками високоцитованих документів дослідників, які мають афіліацію «Україна». Умови вибірки:

- ТКІ складається з документів, де кількість цитувань  $\geq 100$ ;
- відібрані публікації дослідників з афіліацією «Україна»;



– в ТКІ залучено документи, що присутні одночасно в кожній із трьох баз даних цитувань: Dimensions, Scopus, Web of Science Core Collection;  
– розглядаються всі високоцитовані документи українських науковців, незалежно від кількості співавторів та типів документів. Хоча варто зауважити, що такі типи документів, як листи, рецензії, редакційні матеріали та ін., не можуть отримувати показники цитування на рівні зі статтями, матеріалами конференцій та оглядами.

Слід зазначити також, що кількість результатів у базах даних цитувань є динамічною, останнє оновлення даних дослідження проводилось 18.05.2020 р.

У Scopus, використовуючи розширений пошук (Advanced Search), було створено пошуковий запит, що використовував поля: AFFILCOUNTRY (...) та обмеження за датами (роками публікації): LIMIT-TO (PUBYEAR). Пошуковий запит у Scopus: AFFILCOUNTRY (Ukraine) AND LIMIT-TO (PUBYEAR, 2019) OR LIMIT-TO (PUBYEAR, 2018) OR LIMIT-TO (PUBYEAR, 2017)).

Загальна кількість результатів даного пошукового запиту у базі даних цитувань Scopus – 43 283 документи на час вибірки. У даному переліку найбільша кількість цитувань документа становить 1 731, найменша – 11. Високоцитованими документами вважаємо такі, що мають кількість цитувань  $\geq 100$ . Кількість таких документів склала 65 найменувань.

У Web of Science Core Collection, використовуючи розширений пошук (Advanced Search), було створено пошуковий запит, що використовував поля: CU= Country/Region та PY= Year Published. Пошуковий запит у Web of Science (Core Collection): CU=Ukraine AND (PY=2017 OR PY=2018 OR PY=2019).

Загальна кількість отриманих результатів – 38 838 документів. Із них 192 оцінюються самою базою даних як високоцитовані («Highly Cited»). Найбільша кількість цитувань – 1 535, найменша – 9 (див. рис.1).

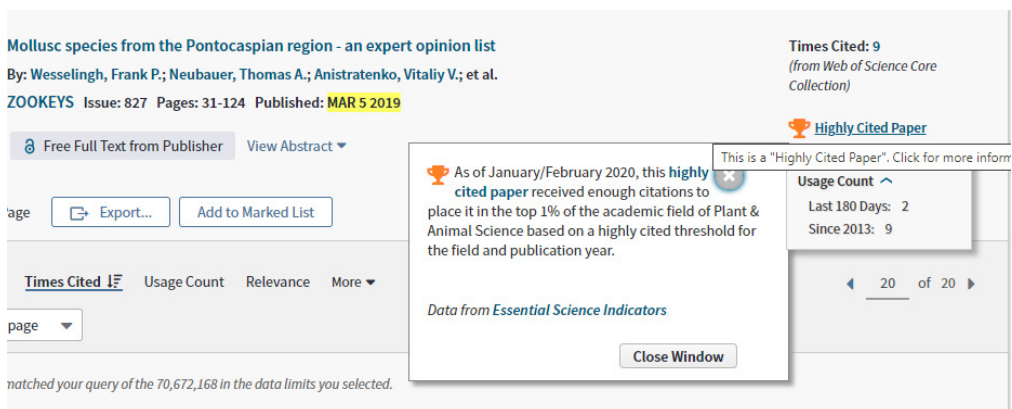


Рис. 1. Скріншот із прикладом результату пошукового запиту у WoS (документа зі статусом «Highly Cited Paper»).

Зібрані в результаті дослідження дані у ТКІ можна розділити на групи:

**1. авторські:** прізвище та ім'я дослідника, назва установи, чи є головним (першим) автором, кількість співавторів;

2. **видавничі:** назва журналу, видавець, країна видання, тип публікаційної моделі журналу;

3. **публікаційні:** назва документа, рік публікації, DOI, сфера дослідження, бібліографічні індикатори.

Серед бібліометричних індикаторів кожен документ містив дані про:

- Кількість цитувань у Scopus;
- Кількість цитувань у WoS;
- Кількість цитувань у Dimensions;
- Scopus Citation benchmarking;
- Altmetrics (Twitter, Facebook, Blogs, News, Mendeley readers);
- PlumX Metrics: (CrossRef – CitationIndexes, Twitter, Facebook, Blogs, News).

### АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ.

Проведений аналіз результатів дав змогу виявити сучасні тенденції і кореляції даних та індикаторів високоцитованих публікацій українських авторів у базах даних цитувань. Отже, загальна кількість результатів – 43 283 документи у Scopus та 38 838 документів у WoS. За однією із умов дослідження, ми розглянули лише ті документи, що одночасно присутні у Scopus та Web of Science Core Collection та відображені у Dimensions. За роками публікацій документи мали таку кількість (див. табл. 1):

Таблиця 1.

#### Кількість документів за результатами пошуку в наукометричних базах даних Scopus і Web of Science

Рік	К-сть документів у Scopus	К-сть документів у WoS
2019	16 442	12 175
2018	14 221	13 400
2017	12 620	13 263

За типом документа результати пошуку розділилися таким чином (див. табл. 2):

Таблиця 2.

#### Розподіл документів результатів пошуку в наукометричних базах даних Scopus і Web of Science за типом документа

Назва бази	Статті	Доповіді конференцій	Реферати (тези) конференцій	Огляди	Розділи книг	Редакційні матеріали
Scopus	30 057	10 853	N/A	928	917	121
WoS	29 392	6 599	2 202	637	557	400

Як бачимо, кількість статей українських авторів, котрі отримали високі показники цитування у Scopus, більша, ніж у WoS. Трохи меншим є, також, і цитування матеріалів конференцій, оглядів та розділів книг. Натомість, кількість редакційних матеріалів у WoS вища, ніж у Scopus.

Аналіз результатів, отриманих у ході дослідження, ми розділили на групи:

- 1) авторські,
- 2) видавничі,
- 3) публікаційні.

До **авторських даних** ми віднесли: прізвище та ім'я автора, назву установи, чи є автор головним (першим) автором, кількість співавторів. Перелік авторів нижче наводиться за спаданням кількості цитувань документів. Афіліація до установи, використана у аналізі результатів, є афіліацією, вказаною автором у самій публікації (не у профілі автора). До 10 високо цитованих українських документів належать публікації таких науковців України (див. табл. 3, орфографію написання прізвища, імені дослідника, назви установи та локації збережено з результатів пошуку):

Таблиця 3.

**Авторські дані документів за результатами пошуку в наукометричних базах даних Scopus і Web of Science**

№	Прізвище, Ім'я автора	Установа	Чи є головним (першим) автором	Найбільша кількість цитувань у ТКІ
1.	Parkhomenko, Alexander	Institute of Cardiology, Kiev, Ukraine	ні	Dimensions: 1951 Scopus: 1731 WoS: 1535
2.	Nesukay, Elena	Ukrainian Association of Cardiology, Ukraine	ні	Dimensions: 1745 Scopus: 1651 WoS: 1467
3.	Foigt, Nataliya	Institute of Gerontology, Academy of Medical Science, Kyiv, Ukraine	ні	Dimensions: 1669 Scopus: 1430 WoS: 1179
4.	Kovalyuk, Zakhar	Institute for Problems of Materials Science, National Academy of Sciences of Ukraine	ні	Dimensions: 354 Scopus: 412 WoS: 394
5.	Dovbnya, Anatoliy	Kharkiv Institute of Physics and Technology (NSC KIPT), Kharkiv, Ukraine	ні	Dimensions: 202 Scopus: 335 WoS: 221
6.	Koliiev, Serhii	Institute for Nuclear Research of the National Academy of Sciences (KINR), Kyiv, Ukraine	ні	Dimensions: 202 Scopus: 335 WoS: 221
7.	Kussul, Nataliia	Department of Space Information Technologies and Systems, Space Research Institute, National Academy of Sciences of Ukraine	так	Dimensions: 286 Scopus: 298 WoS: 229
8.	Lavreniuk, Mykola	Department of Space Information Technologies and Systems, Space Research Institute, National Academy of Sciences of Ukraine	ні	Dimensions: 286 Scopus: 298 WoS: 229

Продовження табл. 3

9.	Shelestov, Andrii	Department of Information Security, National Technical University of Ukraine, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute	ні	Dimensions: 286 Scopus: 298 WoS: 229
10.	Stus, Viktor	State Establishment Dnipropetrovsk Medical Academy of Health Ministry of Ukraine, Dnipro, Ukraine	ні	Dimensions: 342 Scopus: 281 WoS: 251

Як бачимо, 8 дослідників із топ-10 представляють академічні заклади НАН України, 2 – університети. Кілька найбільш високоцитованих публікацій були написані одним автором (наприклад, Parkhomenko, Alexander – 3 із 65; Foigt, Nataliya – 7 із 65). Слід зауважити, що перша десятка високоцитованих документів українських авторів є доробком великої кількості співавторів: наприклад, одна зі статей автора № 1 нашого списку (doi: 10.1056/NEJMoa1801174. Epub 2018 Nov 7) має аж 1 142 співавтори. Це також є сучасною тенденцією наукової комунікації в часи глобального академічного партнерства, а модель «one-paper-one-author» на разі збереглась хіба що для гуманітарних наук. Автори № 5 та № 6 є співавторами одного документа (відповідно, найбільша кількість цитувань цього документа у ТКІ – однакова). Автори № 7, № 8 та № 9 також спільно ділять один документ, при цьому авторка № 7 виступає його головною авторкою. Як правило, високоцитовані статті написані в міжнародному партнерстві, але є й такі, де всі автори мають лише українську афіліацію (наприклад, Koliada, A., Syzenko, G., Moseiko, V. et al. *Association between body mass index and Firmicutes/Bacteroidetes ratio in an adult Ukrainian population. BMC Microbiol* 17, 120 (2017). <https://doi.org/10.1186/s12866-017-1027-1>). Документ має 169 цитувань у Dimensions, 148 цитувань у Scopus та 140 цитувань у WoS.

Не лише статті можуть продемонструвати високу зацікавленість міжнародної академічної спільноти. Інші типи документів, такі як матеріали конференцій, огляди, редакційні матеріали, також представлені у ТКІ й отримують велику кількість цитувань. Наприклад, у статті O. Kupyn, V. Budzan, M. Mykhailych, D. Mishkin and J. Matas, «DeblurGAN: Blind Motion Deblurring Using Conditional Adversarial Networks», *2018 IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition, Salt Lake City, UT, 2018, pp. 8183-8192, doi: 10.1109/CVPR.2018.00854* головний автор має українську афіліацію і поділяє авторство з колегами зі своєї установи та співавторами з афіліацією Сполучених Штатів. Даний матеріал конференції вийшов друком у збірнику «Proceedings of the IEEE Computer Society Conference on Computer Vision and Pattern Recognition» у традиційній публікаційній моделі видавця The Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE). Документ має 156 цитувань у Dimensions, 112 цитувань у Scopus та 53 цитування у WoS.

**Видавничі дані** десяти найбільш цитованих документів українських авторів представлені у Таблиці 4 (див. табл. 4).

Таблиця 4.

**Видавничі дані документів за результатами пошуку в наукометричних  
 базах даних Scopus і Web of Science**

№	Назва документа	Джерело	Видавець	Країна	Тип публікаційної моделі
1.	2017 ESC Guidelines for the management of acute myocardial infarction in patients presenting with ST-segment elevation	European Heart Journal	Oxford University Press	United Kingdom	Відкритий доступ (Open Access- OA)
2.	2017 ESC/EACTS Guidelines for the management of valvular heart disease	European Heart Journal	Oxford University Press	United Kingdom	OA
3.	Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 328 diseases and injuries for 195 countries, 1990-2016: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016	The Lancet	Elsevier	United Kingdom	OA
4.	Global, regional, and national age-sex specific mortality for 264 causes of death, 1980-2016: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016	The Lancet	Elsevier	United Kingdom	OA
5.	Global, regional, and national comparative risk assessment of 84 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters of risks, 1990-2016: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016	The Lancet	Elsevier	United Kingdom	OA
6.	Global, regional, and national disability-adjusted life-years (DALYs) for 333 diseases and injuries and healthy life expectancy (HALE) for 195 countries and territories, 1990-2016: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016	The Lancet	Elsevier	United Kingdom	OA
7.	Rivaroxaban with or without aspirin in stable cardiovascular disease	New England Journal of Medicine	Massachusetts Medical Society	United States	OA

Продовження табл. 4

8.	Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 354 Diseases and Injuries for 195 countries and territories, 1990–2017: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017	The Lancet	Elsevier	United Kingdom	OA
9.	Global, regional, and national age-sex-specific mortality for 282 causes of death in 195 countries and territories, 1980–2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017	The Lancet	Elsevier	United Kingdom	OA
10.	Alirocumab and cardiovascular outcomes after acute coronary syndrome	New England Journal of Medicine	Massachusetts Medical Society	United States	OA

Із Таблиці 4 можна побачити, що у першу десятку найбільш цитованих документів входять публікації, що вийшли у впливових журналах, котрі мають високі імпаکت-фактори (наприклад, *The Lancet: highest percentile* – 99 % у Scopus; *Impact Factor 59.102* (2018)). Це підтверджує залежність між кількістю цитувань статті та авторитетом (впливом) журналу, хоча ця теза й критикується багатьма дослідниками. Однак, це, також, не може гарантувати високе цитування будь-якої публікації в такому журналі, дослідники, все ж, передусім звертають увагу на якість дослідження та отримані результати. Впливові та успішні журнали мають також підвищені вимоги до відбору майбутніх публікацій, забезпечуючи високим відсотком відмов добірку лише найбільш якісних результатів досліджень.

Слід відзначити, що всі 10 топ-публікацій дослідників України вийшли у журналах із публікаційною моделлю Відкритого Доступу (Open Access, у ТКІ – OA). Із загальної кількості результатів проведеного пошуку у базі даних цитувань WoS (38 838) у відкритому доступі є 15 436 документів, що становить 40 %. 192 документи оцінюються самою базою даних як високоцитовані («Highly Cited»). Із них, 149 (78 %) документів є у відкритому доступі. Отже, простежується тенденція до збільшення відсотку від 40 % до 78 % документів у відкритому доступі зі зростанням кількості цитувань документа. Іншими словами, чим вища цитованість документа, тим вірогідніше, що документ є у відкритому доступі. А отже, підтверджуємо тезу про те, що публікації у відкритому доступі дають більшу «видимість», тобто приносять більшу кількість цитувань (Ярошенко, 2007, с. 231).

У Scopus із загальної кількості документів за пошуковим запитом, а саме – 43 283 документів, у відкритому доступі є 12 765 документів (29 %). Така різниця (40 % у WoS і 29 % у Scopus) ще раз підтверджує те, що ці дві бази не є ідентичними за контентом і мають свою специфіку.

Традиційна публікаційна модель журналу представляє собою 16 документів із 65 у ТКІ (25 %). Відповідно, 75 % документів виявились відкритого доступу. Найбільше цитувань у ТКІ документи традиційної публікаційної моделі отри-



мали на позначці у 354 (Dimensions), 412 (Scopus), 394 (WoS). Документи, видані в журналах такої моделі, також привертають велику увагу дослідницької спільноти та отримують високі показники цитування, але при цьому демонструють низькі показники Dimensions, Altmetrics та PlumX Metrics. Для прикладу, розглянемо найвищу за кількістю цитувань у ТКІ статтю, що була видана у журналі з традиційною публікаційною моделлю, *Bandurin, D, Tyurnina, A, Yu, G, Mishchenko, A, Zolyomi, V, Morozov, S, Krishna Kumar, R, Gorbachev, R, Kudrynskiy, Z, Pezzini, S, Zeitler, U, Novoselov, K, Patane, A, Eaves, L, Grigorieva, I, Falko, V, Geim, A & Cao, Y 2016, 'High electron mobility, quantum Hall effect and anomalous optical response in atomically thin InSe', Nature Nanotechnology. <https://doi.org/10.1038/nnano.2016.242>* (див. табл. 5):

Таблиця 5.

**Приклад оцінки впливу статті за різними індикаторами**

1.	Назва документа	High electron mobility, quantum Hall effect and anomalous optical response in atomically thin InSe
2.	Назва журналу	Nature Nanotechnology
3.	Тип публ. моделі	Традиційна
4.	К-сть цитувань у Dimensions	354
5.	К-сть цитувань у Scopus	412
6.	К-сть цитувань у WoS CC	394
7.	Scopus Citation benchmarking	99 %
8.	PlumX Metrics: CrossRef Citation Indexes	325
9.	PlumX Metrics (Facebook)	N/A
10.	PlumXMetrics (Twitter)	3
11.	PlumX Metrics (Blogs)	N/A
12.	PlumX Metrics (News)	3
13.	Altmetric	68
14.	(Altmetric: Facebook)	1
15.	(Altmetric: Twitter)	12
16.	(Altmetric: Blogs)	2
17.	(Altmetric: News)	7
1.8	Mendeley readers	425

Попри загальну тенденцію, виявлену під час аналізу результатів у ТКІ (Dimensions пропонує найбільшу кількість цитувань на документи), це стосується лише журналів відкритого доступу. Документи, які були опубліковані у журналах із традиційною публікаційною моделлю, мають нижчу кількість цитувань у Dimensions, ніж у двох інших базах (зокрема, ми бачимо на прикладі таблиці вище, що кількість цитувань у Dimensions становить лише 86 % від цитувань у Scopus).

Окрім кількості цитувань, документи, також, мають показники використання в інтернеті. Зокрема, ми дослідили індикатори Altmetrics та PlumX Metrics. Цікавою є кореляція між показниками PlumX Metrics та Scopus Citation benchmarking обраного документа. Адже, незважаючи на те, що стаття представлена в інтернеті на низькому рівні (зокрема, Twitter – 3, News – 3, Facebook – N/A, Blogs – N/A), показник Scopus Citation benchmarking демонструє, що стаття має 99 процентиль (тобто входить у 1 % найкращих у своїй галузі). Це може свідчити про те, що відсутність повного тексту та згадування документа в інтернеті не знизить кількість цитувань роботи, що є цікавою науковій спільноті.

Важливо вказати на те, що публікаційна модель джерела може бути гібридною. Це означає, що один документ із цього джерела може перебувати у відкритому доступі, тоді як інший – ні. Так, у ТКІ присутні різні статті з одного журналу, деякі з них мають повний текст у відкритому доступі, інші ж були опубліковані у традиційній публікаційній моделі.

Автори з українською афіліацією здобули найбільшу кількість цитувань, публікуючи свої роботи у таких джерелах (перелік перших 10 за кількістю цитувань робіт):

1. *European Heart Journal.*
2. *The Lancet.*
3. *New England Journal of Medicine.*
4. *Nature Nanotechnology.*
5. *Journal of High Energy Physics.*
6. *IEEE Geoscience and Remote Sensing Letters.*
7. *Chemical Reviews.*
8. *Journal of Instrumentation.*
9. *Physical Review Letters.*
10. *Lecture Notes in Computer Science.*

Видавництва, у журналах яких публікувались високоцитовані документи українських авторів, включають (перелік перших десяти за кількістю цитувань робіт):

1. *Oxford University Press.*
2. *Elsevier.*
3. *Massachusetts Medical Society.*
4. *Springer.*
5. *The Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE).*
6. *American Chemical Society.*
7. *Institute of Physics (IOP).*
8. *American Association for the Advancement of Science.*
9. *BMJ Publishing Group.*
10. *Termedia Publishing House Ltd.*

За предметною галуззю найбільше цитувань у ТКІ здобули статті в галузі медицини та охорони здоров'я, математики, інформаційних (комп'ютерних) наук та хімії (див. табл. 6):

Таблиця 6.

**Перелік найбільш цитованих документів дослідників України**

№	Назва документа	К-сть цитувань у Scopus	К-сть цитувань у WoS	К-сть цитувань у Dimensions
1	2017 ESC Guidelines for the management of acute myocardial infarction in patients presenting with ST-segment elevation	1731	1535	1951
2	2017 ESC/EACTS Guidelines for the management of valvular heart disease	1651	1467	1745
3	Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 328 diseases and injuries for 195 countries, 1990-2016: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016	1430	1179	1669
4	Global, regional, and national age-sex specific mortality for 264 causes of death, 1980-2016: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016	1267	1180	1387
5	Global, regional, and national comparative risk assessment of 84 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters of risks, 1990-2016: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016	800	748	835
6	Global, regional, and national disability-adjusted life-years (DALYs) for 333 diseases and injuries and healthy life expectancy (HALE) for 195 countries and territories, 1990-2016: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016	634	610	722
7	Rivaroxaban with or without aspirin in stable cardiovascular disease	626	555	663
8	Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 354 Diseases and Injuries for 195 countries and territories, 1990-2017: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017	583	521	746
9	Global, regional, and national age-sex-specific mortality for 282 causes of death in 195 countries and territories, 1980-2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017	529	340	627
10	Alirocumab and cardiovascular outcomes after acute coronary syndrome	468	404	492

Аналіз кількості цитувань документів українських авторів був би неповним без можливості порівняти їх зі схожими документами в своїй галузі та у певному журналі. Для цього було використано показник Citation Benchmarking у Scopus, який показує співвідношення цитувань цього документа до загальної кількості цитувань схожих документів. Всі 10 найбільш цитованих українських документів входять у 99 процентиль у Scopus Citation Benchmarking, а це означає, що дані документи є високо цитованими (займають 1 % найкращих) загалом у своїй галузі знань. При цьому високі позначки Citation Benchmarking зберігалися у всій ТКІ (зокрема документи, що мають кількість цитувань близько 100, займають 97–98 процентиль).

Аналогічно до Scopus, WoS застосовує показники «Hot paper» та «Highly cited paper». Усі 65 найбільш цитовані українські документи у ТКІ входять у перелік «Highly cited paper» у WoS.

Бази даних за спаданням кількості цитувань розподілились у такому порядку: 1. Dimensions; 2. Scopus; 3. Web of Science.

По кожній статті можна побачити тенденцію до того, що Dimensions пропонує найбільшу кількість цитувань на документи. Це можна пояснити тим, що контент Dimensions є значно ширшим, ніж у двох інших баз даних за рахунок того, що індексація у Dimensions відбувається за DOI (Digital Object Identifier). Натомість, як відомо, індексація в Scopus та WoS відбувається через досить суворі процедури відбору журналів до включення в бази. Таким чином, всі документи, що мають цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI), наприклад, від Crossref, потрапляють у базу даних Dimensions, тоді як Scopus та WoS індексують лише документи у вибраних журналах.

## **ВИСНОВКИ.**

У дослідженні було зібрано та проаналізовано окремі дані високоцитованих документів із трьох баз даних цитувань: Dimensions, Scopus, Web of Science Core Collection. За типом документів були проаналізовані статті в журналах, огляди, матеріали конференцій, статті з книг та редакційні матеріали авторів, котрі вказали українську афіліацію.

Можна спостерігати тенденцію до того, що Dimensions пропонує найбільшу кількість цитувань на документи. 10 найбільш цитованих українських документів входять у 99 процентиль у Scopus Citation Benchmarking, а це означає, що ці документи є високоцитованими (входять до 1% найкращих) загалом у своїй галузі знань. При цьому високі позначки Citation Benchmarking зберігалися у всій ТКІ (зокрема, документи, що мають кількість цитувань близько 100, займають 97–98 процентиль). Так само 10 найбільш цитованих українських документів входять до переліку «Highly cited paper» у WoS.

Традиційна (передплатна) публікаційна модель журналу представляє 16 документів із 65 у ТКІ (25 %). Відповідно, 75 % документів – у відкритому доступі. Простежується тенденція до збільшення відсотку документів у відкритому доступі зі зростанням кількості цитувань документа. Іншими словами, чим вища цитованість документа, тим вірогідніше, що документ є у відкритому доступі. Документи, які були опубліковані в журналах із традиційною публікаційною моделлю, мають нижчу кількість цитувань у Dimensions, ніж у двох інших базах. Од-

нак, відсутність повного тексту та згадування документа в інтернеті не означає відсутність цитувань роботи, якщо вона є цікавою науковій спільноті (з огляду на кореляцію між показниками PlumX Metrics та Scopus Citation benchmarking). Важливо вказати на те, що публікаційна модель джерела може бути гібридною. Це означає, що один документ із цього джерела може бути у відкритому доступі, тоді як інший – ні. Так, нами було проаналізовано різні статті з одного журналу, деякі з них мають повний текст у відкритому доступі, інші ж були опубліковані у традиційній публікаційній моделі.

Попри те, що перша десятка високо цитованих документів українських авторів є доробком великої кількості співавторів, у ТКІ присутні документи, де науковці з українською афіліацією є головними авторами. Також до ТКІ увійшли документи, де всі автори мають українську афіліацію. Проте всі журнали нашого «топового» списку не є виданнями України. Найбільше роботи українських дослідників, що здобули велику кількість цитувань, публікувалися у Великій Британії, США та Німеччині. За сферою знань найбільше цитувань українських авторів здобули медичні, фізичні, математичні, комп'ютерні та хімічні науки.

## СПИСОК ПОСИЛАНЬ

---

- Акоев М. А., Маркусова В. А., Москалева О. В., Писляков В. В. Руководство по наукометрии: индикаторы развития науки и технологии. Екатеринбург : Издательство Уральского Федерального университета, 2014. 249 с.
- Асеев Г. Наукометрия, информетрия, библиометрия: визначення і розмежування. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 2. С. 3–10.
- Добров Г. Наука о науке. Введение в общее науковедение. Киев : Наукова думка, 1989. 301 с.
- Дубровіна Л., Лобузінна К. Створення національної системи наукометричної інформації та Українського національного індексу цитування: перспективи консолідації ресурсів. *Бібліотечний вісник*. 2019. № 6. С. 3–9.
- Костенко Л., Жабін О. Библиометричні технології та наукометричні дослідження. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 6. С. 50.
- Костенко Л. Й., Жабін О. І., Копанєва Є. О., Симоненко Т. В. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження. Київ : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2014. 211 с.
- Костенко Л., Жабін О., Кузнєцов О., Кухарчук Є., Симоненко Т. Наукометрия: методология та інструментарій. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 9. С. 25–29.
- Мриглод О., Назаровець С. Наукометрия та управління науковою діяльністю: вкотре про світове та українське. *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 9. С. 81–94.
- Налимов В. В., Мульченко З. М. Наукометрия: Изучение развития науки как информационного процесса. Москва : Наука, 1969. 192 с.
- Наукова комунікація в цифрову епоху : масовий он-лайн курс. *Prometheus*. 2020. URL: <https://cutt.ly/ХуOGZaO> (дата звернення: 20.05.2020).
- Ярошенко Т. Вільний доступ до інформації: нова модель наукової комунікації в інформаційному суспільстві. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Комп'ютерні технології*. 2007. Т. 68 (55). С. 226–234.
- Ярошенко Т., Борисова Т. Наукова комунікація в цифрову епоху: з точки зору дослідників, видавців, бібліотекарів. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 44–49.
- Altmetrics. URL: <https://www.altmetric.com/> (accessed: 20.05.2020).

- Crossref. URL: <https://www.crossref.org/> (accessed: 20.05.2020).
- Dimensions. 2020. URL: <https://cutt.ly/lyOHy9Z> (accessed: 20.05.2020).
- Garfield E. Citation analysis as a tool in journal evaluation. *Science*. 1972. Vol. 178, No. 4060. P. 471–479.
- Highly Cited Researchers. Powered by Web of Science. *Web of Science Group*. 2019. URL: <https://cutt.ly/myOGMXa> (accessed: 20.05.2020).
- Harzing A.W. Two new kids on the block: How do Crossref and Dimensions compare with Google Scholar, Microsoft Academic, Scopus and the Web of Science. *Scientometrics*, 2019. Vol. 120, No. 1, P. 341–349.
- Microsoft Academic. 2020. URL: <https://cutt.ly/QyPx7a7/> (accessed: 20.05.2020).
- Open Peer Review, Metrics and Evaluation. *Open Science Training Handbook*. 2018. URL: <https://cutt.ly/5yOG3GN> (accessed: 20.05.2020).
- Penfield T., Baker M. J., Scoble R., Wykes M. C. Assessment, evaluations, and definitions of research impact: A review. *Research Evaluation*. 2014. Vol. 33, No. 1. P. 21–32. URL: <https://cutt.ly/JyPx5vC> (accessed: 20.05.2020).
- Price D. J. de Solla. A general theory of bibliometric and other cumulative advantage processes. *Journal of the American Society for Information Science*. 1976. Vol. 27, No. 5/6. P. 292–306. doi:10.1002/asi.4630270505.
- Reed M. S. The Research Impact Handbook. 2nd ed. 2018. URL: <https://cutt.ly/cyOHqOV> (accessed: 20.05.2020).
- Research4Life. 2020. URL: <https://www.research4life.org/> (accessed: 20.05.2020).
- San Francisco Declaration on Research Assessment. *DORA*. 2012. URL: <https://sfdora.org/> (accessed: 20.05.2020).
- Scopus. <https://www.scopus.com/> (accessed: 20.05.2020).
- Web of Science. 2020. URL: <https://cutt.ly/7yOHgKF> (accessed: 20.05.2020).

## REFERENCES

---

- Akoev, M. A., Markusova, V. A., Moskaleva, O. V., & Pisiakov, V. V. (2014). *Rukovodstvo po naukometrii: indikatory razvitiia nauki i tehnologii [Guide to scientometrics: indicators of the development of science and technology]*. Izdatelstvo Uralskogo Federalnogo universiteta [in Russian].
- Asieiev, H. (2016). Naukometriia, informetriia, bibliometriia: vyznachennia i rozmezhuvannia [Scientometrics, informetrics, bibliometrics: definition and distinction]. *Bibliotecnij visnik*, 2, 3–10 [in Ukrainian].
- Dobrov, H. (1989). *Nauka o nauke. Vvedenie v obshchee naukovedenie [Science about science. Introduction to scientometrics]*. Naukova dumka [in Russian].
- Dubrovina, L., & Lobuzina, K. (2019). Stvorennia natsionalnoi systemy naukometrychnoi informatsii ta ukrainskoho natsionalnogo indeksu tsytuvannia: perspektyvy konsolidatsii resursiv [Creating a national system of scientometric information and the Ukrainian National Citation Index: prospects for resource consolidation]. *Bibliotecnij visnik*, 6, 3–9 [in Ukrainian].
- Kostenko, L., & Zhabin, O. (2015). Bibliometrychni tekhnologii ta naukometrychni doslidzhennia [Bibliometric technologies and scientometric researches]. *Bibliotecnij visnik*, 6, 50 [in Ukrainian].
- Kostenko, L. Y., Zhabin, O. I., Kopanieva, Ye. O., & Symonenko, T. V. (2014). *Naukova periodyka Ukrainy ta bibliometrychni doslidzhennia [Scientific periodicals of Ukraine and bibliometric researches]*. National Library of Ukraine named after VI Vernadsky [in Ukrainian].



- Kostenko, L., Zhabin, O., Kuznyetsov, O., Kukharchuk, Ye., & Symonenko, T. (2015). Naukometriia: metodolohiia ta instrumentarii [Scientometrics: methodology and tools]. *Bulletin of the Book Chamber*, 9, 25–29 [in Ukrainian].
- Mryhlod, O., & Nazarovets, S. (2019). Naukometriia ta upravlinnia naukovoiu diialnistiu: vktore pro svitove ta ukrainske [Scientometrics and management of scientific activity: once again about the world and Ukrainian]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 9, 81–94 [in Ukrainian].
- Nalimov, V. V., & Mulchenko, Z. M. (1969). *Naukometriia: Izuchenie razvitiia nauki kak informatsionnogo prottsessa* [Scientometrics: The study of the development of science as an information process]. Nauka [in Russian].
- Naukova komunikatsiia v tsyfrovu epokhu: masovyi on-layn kurs* [Scientific communication in the digital age: a massive online course]. (n. d.). Prometheus. Retrieved April 20, 2020, from <https://cutt.ly/XyOGZaO> [in Ukrainian].
- Yaroshenko, T. (2007). Vilnyi dostup do informatsii: nova model naukovoi komunikatsii v informatsiinomu suspilstvi [Free access to information: a new model of scientific communication in the information society]. *Scientific publications. Computer Technology*, 68(55), 226–234 [in Ukrainian].
- Yaroshenko, T., & Borysova, T. (2015). Naukova komunikatsiia v tsyfrovu epokhu: z tochky zoru doslidnykiv, vydavtsiv, bibliotekariv [Scientific communication in the digital age: from the point of view of researchers, publishers, librarians]. *Bulletin of the Book Chamber*, 4, 44–49 [in Ukrainian].
- Altmetrics. (n. d.). Retrieved April 20, 2020, from <https://www.altmetric.com/> [in English].
- Crossref. (n. d.). Retrieved April 20, 2020, from <https://www.crossref.org/> [in English].
- Dimensions. (2020). <https://cutt.ly/lyOHy9Z> [in English].
- Garfield, E. (1972). Citation Analysis as a Tool in Journal Evaluation. *Science*, 178(4060), 471–479. <https://10.1126/science.178.4060.471> [in English].
- Highly Cited Researchers. Powered by Web of Science*. (2019). Web of Science Group. <https://cutt.ly/myOGMXa> [in English].
- Harzing, A. W. (2019). Two new kids on the block: How do Crossref and Dimensions compare with Google Scholar, Microsoft Academic, Scopus and the Web of Science. *Scientometrics*, 120(1), 341–349 [in English].
- Microsoft Academic. 2020. <https://academic.microsoft.com/> [in English].
- Open Peer Review, Metrics and Evaluation*. (2018). Open Science Training Handbook. <https://cutt.ly/5yOG3GN> [in English].
- Penfield, T., Baker, M. J., Scoble, R., & Wykes, M. C. (2014). Assessment, evaluations, and definitions of research impact: A review. *Research Evaluation*, 33(1), 21–32. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvt021> [in English].
- Price, D. J. de Solla. (1976). A general theory of bibliometric and other cumulative advantage processes. *Journal of the American Society for Information Science*, 27(5/6), 292–306. <https://doi.org/10.1002/asi.4630270505> [in English].
- Reed, M. S. (2018). *The Research Impact Handbook* (2nd ed.). <https://cutt.ly/cyOHqOV> [in English].
- Research4Life. (2020). <https://www.research4life.org/> [in English].
- San Francisco Declaration on Research Assessment*. (2012). DORA. <https://sfdora.org/> [in English].
- Scopus. (n. d.). Retrieved April 20, 2020, from <https://www.scopus.com/> [in English].
- Web of Science. (2020). <https://cutt.ly/7yOHgKF> [in English].

UDC 001.103.2:004.65.77(477)

**Tetiana Yaroshenko,**  
*Head of Center for Digital Research & Scholarship  
National University of Kyiv Mohyla Academy,  
PhD in Historical Sciences (Kyiv, Ukraine)  
e-mail: yaroshenko@ukma.edu.ua  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2985-2333>*

**Oleksandra Yaroshenko,**  
*E-resources Librarian, National University  
of Kyiv Mohyla Academy (Kyiv, Ukraine)  
e-mail: yaroshenkooi@ukma.edu.ua  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4716-5705>*

### **HIGHLY CITED DOCUMENTS OF UKRAINIAN SCHOLARS IN CITATION DATABASES: CORRELATION OF BIBLIOMETRIC INDICATORS**

The purpose of this work is to review the potential use of scientometric and bibliometric indicators to assess the results of scientific activities and outline current trends and correlations of data and indicators of highly cited documents of Ukrainian authors in leading citation databases.

Based on the analysis of selected documents and citations of Ukrainian researchers in three citation databases Dimensions, Scopus, Web of Science Core Collection, as well as taking into account some indicators of Altmetrics and using indicators such as Scopus Citation benchmarking, Plum X Metrics for time period of 2017–2019, this paper highlights the features, trends and correlations of individual indicators for highly cited publications of Ukrainian researchers. There are a number of examples illustrating the study. It was found that the first ten highly cited documents of Ukrainian authors are the work of a large number of co-authors, in particular foreign ones, at the same time there are documents where scientists with Ukrainian affiliation are the main authors; top-list journals are not Ukrainian sources; most Ukrainian-affiliated documents obtained from searches in leading citation databases are published in journals with open access publication model, although the absence of full text and mention of the document on the Internet does not mean the absence of citations, if it is of interest to the scientific community; documents from Ukrainian authors received the most citations in the following fields of knowledge: medical, physical, mathematical, computer and chemical sciences.

The authors of this study confirm, in particular, the obtained data correlate between the number of citations and the international academic partnership, access type and type of publication, source and place of publication, etc.

**Keywords:** scientometrics, bibliometrics, citations, highly cited publications, Web of Science, Scopus, Dimensions, Open Access, Ukraine.

УДК 025.5:339.138]:004.087  
DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205735

## QR-КОД ЯК ІНСТРУМЕНТ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ

*Вікторія Бондаренко,  
старший науковий співробітник  
Національної юридичної бібліотеки  
Національної бібліотеки України  
імені В. І. Вернадського,  
кандидат наук із соціальних комунікацій  
(Київ, Україна)  
e-mail: vikanbu@ukr.net  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>*

У статті проаналізовано стан наукового осмислення технології QR-кодування у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Виявлено, в яких галузях найширше використовується QR-технологія. Досліджено два основні типи QR-кодів – динамічні та статичні, розкрито різницю між статичною та динамічною подачею вихідних даних. Окреслено можливості надання інформаційних послуг за допомогою QR-кодів. Проаналізовано типи інформації та даних, які можна закодувати (текстові та мультимедійні). Розглянуто мобільні застосунки нового формату («розумні» генератори QR-кодів), які надають додаткові можливості пов'язати смартфон, QR-код і контент.

Виявлено динаміку використання QR-кодів та їх популярність у зарубіжних країнах. Обґрунтовано перевагу технології QR-кодування, яка полягає у легкості її використання та фінансовій бюджетності у зв'язку із наявністю достатньої кількості безкоштовних онлайн-сервісів. Акцентовано такі переваги QR-кодів, як універсальність, гнучкість, економічність, екологічність, відстеження та аналітика, залучення користувачів. З'ясовано, що задля отримання ефективного маркетингового результату використання технології QR-кодування потребує дотримання певних рекомендацій, серед яких попереднє тестування зчитувань QR-кодів, доцільність вибору їх місця розташування, актуальність та важливість закодованого контенту.

На основі наявного досвіду застосування QR-кодів у бібліотечній роботі обґрунтовано перспективність технології QR-кодування як виду мобільного сервісу в бібліотечних установах із позиції сучасних маркетингових засобів комунікації. Встановлено, що на сьогодні QR-коди в бібліотеці можна розглядати як складову мобільного сервісу, яка дає змогу підвищити рівень бібліотечного обслуговування, як ефективний спосіб надання додаткової інформації для читача, сприяння популяризації книг, авторів і самої бібліотеки.

**Ключові слова:** двомірний штрих код, QR-код, генератори QR-кодів, бібліотечні мобільні сервіси, інформаційні ресурси, інноваційні мобільні технології, інтернет, комунікація, бібліотека, маркетинг.

### ВСТУП.

Вдосконалення засобів комунікацій вплинуло на створення нових сервісів, зокрема побудованих на основі мобільних технологій, орієнтованих на широке використання в різних сферах суспільного життя. Стрімкий розвиток мобільних технологій та пристроїв, а також збільшення кількості їх користувачів актуалізує використання технології QR-кодування.

Сьогодні технологія створення та розпізнавання QR-кодів (QR-технологія) отримала широке застосування у різних сферах життєдіяльності суспільства, зокрема у бізнесі, маркетинговій галузі та різноманітних соціальних проєктах.

QR-технологія була розроблена в 1994 р. японською автомобільною корпорацією «Toyota». Співробітники автоконцерну при транспортуванні клеїли QR-коди на за частини до автомобілів (Pal & Jha, 2017). Проте широке впровадження та популярність технології QR-кодування в світі розпочалося тільки після того, як виробники гаджетів пристосували камери мобільних пристроїв до розпізнавання QR-кодів. Дослідження динаміки використання QR-кодів засвідчило її популярність в країнах Азії та активний розвиток у Європі і Північній Америці.

Унікальність даної технології полягає в можливості повсюдного розміщення коду: в зовнішній рекламі, на сайті, візитній картці, упаковці товару, на квитках залізничних і авіакомпаній, пам'ятниках, музейних експонатах, журналах, газетах, книгах, одязі та ін.

Використання QR-кодів на сьогодні стало однією із оригінальних і креативних можливостей швидко та зручно отримати доступ до інформації про компанію/установу, пропоновані послуги/товари в будь-який зручний для користувача час.

На сьогодні до переваг QR-коду відносять:

- *універсальність*: QR-код сумісний із будь-яким смартфоном і таким чином може охопити широку аудиторію;

- *гнучкість*: QR-коди легко налаштовуються з огляду дизайну, мають можливість кодування великого обсягу текстової та медійної інформації, можуть відображатися як на матеріальному носії, так і в мережі інтернет;

- *економічність*: створення QR-коду не потребує фінансових витрат, оскільки на сьогодні існує достатня кількість безкоштовних спеціальних онлайн-сервісів із їх генерування;

- *екологічність*: QR-коди є екологічними, оскільки надають можливість у невеликому квадраті закодувати набагато більший об'єм інформації, таким чином заощаджуються не тільки фінансові ресурси на друк, а й природні;

- *відстеження та аналітику*: QR-код може використовуватися як інструмент для збору інформації та для відстеження результатів маркетингових кампаній. Наприклад, можливість дізнатися, скільки разів був сканований код, де, простежити за покупкою та ін. Може виступати одним із інструментів відстеження поведінки аудиторії;

- *залучення користувача*: QR-код надає додаткову можливість привернути увагу своїх цільових користувачів та взаємодіяти з ними (Santoni, 2015).

Враховуючи комунікаційний потенціал QR-технології, доцільним є розкриття можливостей її використання в маркетинговій діяльності бібліотек.

**Мета дослідження** полягає в обґрунтуванні QR-коду як ефективного інструменту маркетингової діяльності бібліотеки, окресленні перспектив впровадження QR-технології в бібліотечну практику.

## ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ.

Ілюстративні дані для узагальнення та з'ясування актуальності тематики використання в бібліотечній практиці технології QR-кодування дав кількісний аналіз публікацій у таких міжнародних наукометричних базах даних, як «Scopus» та «Web of Science». Так, використовуючи метод пошуку за ключовими виразами «QR-code» та «library QR-code», було отримано результати, що підтверджують тезу

про актуальність дослідження використання технології QR-кодування у практиці бібліотечного обслуговування.

Зокрема, станом на лютий 2020 р. в наукометричній базі даних «Scopus» пошук за ключовим виразом «QR-code» представив результати в 2 650 наукових публікаціях. Аналіз кількості публікацій у базі даних «Scopus» із даної тематики за останні 5 років виявив тенденцію щодо їх сталого збільшення. Так, якщо в 2015 році кількість публікацій становила 243, то в 2019-му – збільшилась до 393. Дослідження публікацій за галузями знань показало, що найбільша їх кількість стосується таких галузей як «Комп'ютерні науки» – 1 643 та «Інжиніринг» – 1 055. Соціальні міждисциплінарні науки посідають третю позицію із 389 публікаціями.

Здійснивши пошук у базі даних «Scopus» за уточненим ключовим виразом «library QR-code» та хронологічними межами з 2010 по 2019 роки, було отримано результат – 90 публікацій.

За таким же алгоритмом було досліджено публікації, представлені в наукометричній базі даних «Web of Science». Так, пошук за ключовим виразом «QR-code» дав результат – 1 750 публікацій. Аналіз публікацій за останні 5 років підтверджує сталий науковий інтерес до тематики дослідження (в 2015 році – 227, в 2019-му – 217). Дослідження публікацій за галузями знань показало, що найбільша їх кількість стосується таких галузей як «Інжиніринг» – 508, «Комп'ютерні науки» – 360, «Соціальні міждисциплінарні науки» – 21. Пошук за уточненим ключовим виразом «library QR-code» дав результат – 48 публікацій (із 2010 по 2019 рр.).

Отже, дослідження кількості публікацій у таких авторитетних міжнародних наукометричних базах даних, як «Scopus» та «Web of Science», підтверджує актуальність даної тематики. Водночас аналіз тематичної спрямованості виявлених публікацій засвідчує їх прикладний характер: в основному, узагальнення досвіду конкретних бібліотек. Отже, наявний емпіричний матеріал засвідчує не лише актуальність теми, а і потребу її осмислення, у зв'язку із розвитком даної технології, на новому науковому рівні.

У вітчизняній фаховій літературі сьогодні представлено наукові розвідки щодо дослідження технологічних аспектів QR-кодування та використання QR-коду як маркетингового інструменту. Так, дослідники розглядають QR-кодування та альтернативні технології кодування у маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств торгівлі, аналізують можливості збільшення привабливості та вартості бренду за допомогою даної технології, пропонують креативні рішення щодо інтегрованого застосування QR-кодів за звичайними технологіями та за допомогою інтернет-технологій у маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств (Засадна, 2014; Дубовик, 2013; Балик & Колісник, 2015).

Технологія створення та розпізнавання QR-кодів стала інноваційним інструментом поширення та отримання доступу до інформаційних ресурсів в освітньому середовищі. Фахівці у своїх працях розглядають форми організації навчальної діяльності за допомогою двовимірних штрихових кодів; описують та подають приклади застосування цього інструменту в освітньому процесі викладачами закладів вищої освіти; досліджують використання QR-кодів із метою варіювання і спрощення методів надання студентам необхідної їм інформації, прискорення надання оперативних даних та адресації – посилання на спеціалізовані групи соціальних мереж, навчальні бази даних, колекції навчальних мультимедійних ма-

теріалів та для доступу до спеціального програмного забезпечення (Т. В. Бондаренко, 2019; Воронкін, 2014; Шаповал та ін., 2011; Бугайчук, 2012; Скрипка, 2015; Запорожець, 2019).

Досліджується використання технології QR-кодування установами культури. Зокрема розглядається запровадження інноваційних технологій, у тому числі QR-кодів, у музеях України, аналізуються етапи впровадження інноваційних технологій у практику вітчизняних музеїв, вивчається зворотний зв'язок між музейною аудиторією та персоналом за допомогою нових технологій (Белікова, 2015).

Щодо наукових розвідок вітчизняних дослідників, які стосуються використання QR-кодів безпосередньо у бібліотечній діяльності, то дослідження виявило їх обмежену кількість. Так, науковці розглядають питання застосування радіоміток та ідентифікаторів в організації книжкового простору, зокрема аналізуються можливості використання QR-кодів, NFC-міток та PAN (Мальцева та ін., 2016).

Аналізується застосування бібліотеками вищих навчальних закладів України, зокрема м. Дніпра, інноваційних мобільних технологій при впровадженні сучасних інформаційних послуг; висвітлюється досвід використання технології QR-кодів у практиці роботи бібліотеки Університету митної справи та фінансів (Лесюк & Дворецька, 2017).

Дослідниками детально розглядається QR-код як інноваційний метод надання інформації, аналізуються генератори і програми-сканери QR-кодів; досліджуються суть і специфіка використання бібліотеками QR-кодів у контексті розширення спектра послуг та залучення нових користувачів, окреслюються основні тенденції та перспективи розвитку мобільних сервісів на основі QR-кодів (Ткаченко, 2018; В. Бондаренко, 2014).

Питання використання технології QR-кодування у бібліотечній діяльності вивчаються зарубіжними дослідниками, проте дана технологія розглядається ними, переважно, на прикладі роботи конкретних бібліотек без спеціальної наукової уваги до вивчення загальних тенденцій використання QR-кодів у бібліотечному обслуговуванні (Ashford, 2010; Porter & King, 2013; Bottomley, 2011; Pathak, 2017).

Отже, аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових розвідок із визначеної тематики, з одного боку, підтвердив її актуальність серед наукового співтовариства, а з іншого – дав можливість з'ясувати, що дослідження QR-коду як ефективного та перспективного інструменту маркетингової діяльності бібліотеки фахівцями не проводилось.

## **МЕТОДИ І МАТЕРІАЛИ.**

У процесі дослідження було використано комплекс загальнонаукових методів: соціокомунікаційний, аналізу, синтезу, логічний, конструктивний, метод візуалізації результатів дослідження.

Зокрема соціальнокомунікаційний метод обумовив аналіз еволюціонування бібліотечної діяльності з позицій користувачьких потреб у взаємозв'язку із процесом розвитку інноваційних технологій.

Використання логічного методу та методу аналізу дало змогу розглянути QR-код як інструмент маркетингової діяльності бібліотеки. Конструктивний метод та метод візуалізації результатів дослідження було використано для унаочнення перспективності використання бібліотеками у практиці обслуговування



технології QR-кодування. Ефективним також виявився метод включеного спостереження, який дав змогу з позицій користувача оцінити маркетингові заходи бібліотек та їх зусилля з покращення власного іміджу за допомогою технології QR-кодування.

Багатий фактографічний матеріал було отримано в результаті використання методу аналізу контенту, зокрема під час аналізу офіційних веб-сайтів бібліотек, спеціальних онлайн-сервісів із генерування QR-кодів у поєднанні з аналізом фахової наукової літератури, професійних форумів.

### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.**

Зростання популярності технології QR-кодування пов'язують із періодом масової появи планшетів, комунікаторів та смартфонів (2000 р.). Під QR-кодом матимемо на увазі один із видів матричного (двовірного) коду (2D-barcode). «QR» – скорочення від «Quick Response» (швидкий відгук), тобто QR-код покликаний швидко доносити зашифровану інформацію до користувача. В середині QR-коду міститься службова інформація, яка дозволяє визначити посилання, – це текст, SMS, візитна картка або інші дані. Програма-сканер визначає тип повідомлення і пропонує користувачеві відповідний наступний крок. Якщо це посилання, то програма-сканер запропонує по ньому перейти на певну веб-сторінку, якщо SMS – відправити адресату, якщо текст – зберегти або скопіювати. QR-технологія постійно розвивається – з'являються нові цікаві варіації QR-кодів, зокрема округлі і кольорові, що збільшує візуальну і естетичну привабливість самої картинки.

Користування QR-технологією уможлиблюють мобільні пристрої – смартфони або планшети, які сьогодні оснащені камерами, за допомогою яких відбувається сканування зображення QR-коду. Для розпізнавання на мобільний пристрій необхідно встановити спеціальний застосунок.

Маркетингові агенції вбачають в QR-коді нові перспективи взаємодії брендів зі споживачами, адже в одну мить користувач мобільного пристрою може отримати додаткову інформацію в інтернеті. Використання QR-кодів легко інтегрується в маркетингову практику, дозволяючи більш ефективно працювати з мобільною аудиторією в реальному часі і надати рекламним матеріалам імідж сучасної кампанії, що йде в ногу з часом. Так, в Японії QR-коди наносяться практично на всі товари, що продаються в магазинах, їх розміщують у рекламних буклетах, довідниках та ін. (Засадна, 2014).

Використовуються QR-коди і в соціальній сфері, зокрема, в Японії за допомогою даної технології популяризувалася акція «Червоного Хреста», спрямована на допомогу постраждалим від природних катаклізмів і вибухів на японських АЕС (див. рис. 1).

У Китаї технологія QR-кодування стала популярною разом із появою месенджера WeChat. У кожного користувача соцмережі є унікальний QR-код, а в застосунок вбудована програма-сканер. Власники акаунта використовують QR-коди для розміщення реклами, пошуку інформації, обміну контактами, авторизації та реєстрації в сервісах, підключення до Wi-Fi в публічних місцях та ін. Внутрішня платіжна система соцмережі WeChat Pay – один із найпопулярніших фінансових інструментів у Китаї, де всі транзакції відбуваються за допомогою саме QR технології ("Еволюція QR-кода", 2019).



Рис. 1. QR-код «Червоного Хреста» для популяризації акції, спрямованої на допомогу постраждалим від природних катаклізмів і вибухів на японських АЕС.

Джерело: <https://cutt.ly/kysSiMe>.

Останнім часом QR-коди все частіше використовують для реклами туристичного потенціалу регіону. Так, влада села Сіліньшуй в провінції Хебей на півночі Китаю засадила одне зі своїх полів деревами китайського ялівцю у формі QR-коду. Таким чином влада вирішила підвищити привабливість регіону для туристів. При скануванні цього QR-коду користувач перенаправляється на сторінку села в китайській соцмережі WeChat (див. рис. 2).



Рис. 2. Поле з деревами китайського ялівцю у формі QR-коду задля популяризації регіону.

Джерело: <https://cutt.ly/8ysSfgc>.

Основною відмінністю QR-коду від штрих-кодів інших видів є можливість кодування великого обсягу текстової та цифрової інформації, невеликого розміру друку, високої швидкості розпізнавання. Таким чином, QR-код здійснює дві функції одночасно: по-перше – надає можливість автоматично зчитувати різні дані; по-друге – велика кількість інформації вміщується в невелику картинку (Pal & Jha, 2017).

Фахівці визначають два основні типи QR-кодів – **динамічні та статичні**. Зовні вони виглядають подібно, але динамічні коди мають перевагу. Після друку коду на рекламному щиті, плакаті, брошурі чи інформаційному бюлетені статичні коди, на відміну від динамічних, не можуть бути змінені. Статичний код – це код, який зберігає інформацію безпосередньо в текстовому вигляді, або переадресовує на веб-сторінку. Отже, за мінімальних змін контенту доведеться створювати щоразу новий статичний код.

Динамічний код (або «живий код QR») – це код із можливістю подальшого редагування інформації, на яку веде закодоване посилання, без втручання у сам код. Він компактний, легко зчитується і може містити як текстові, так і мультимедійні дані, такі як фотографії, аудіо- і відео-записи. Після сканування динамічний код переадресує на сервер, який на підставі даних, що зберігаються в базі даних, переадресує користувача на сторінку з інформацією. Зручність даного виду коду полягає у його одноразовому створенні, при цьому є можливість змінювати як інформацію, яка відображається при скануванні, так і посилання (веб-сторінку), з якого транслюється інформація ("Що таке QR-код?", б. р.).

Важливою перевагою технології QR-кодування є те, що вона легка не лише у використанні, а й у створенні – не потребує фінансових ресурсів, адже на сьогодні для створення QR-кодів існує достатня кількість безкоштовних онлайн-сервісів, які зазвичай називають «генераторами QR-кодів». Детально робота таких генераторів, їх відмінності та можливості, які вони надають, розглядаються у працях Г. Ткаченко (2018) та В. Бондаренко (2014).

Разом із удосконаленням технологій мобільного інтернету розвиваються і технології QR-кодування в мобільному аспекті, зокрема з'являються мобільні застосунки нового формату, так звані «розумні» генератори QR-кодів, які надають додаткові можливості пов'язати смартфон, QR-код і контент. Так, мобільний застосунок «Smart QR Code Generator & Scanner» (<https://cutt.ly/QysSbTW>) дає змогу програмувати «поведінку» Smart QR-коду і пов'язувати з ним усі типи мультимедіа зі Smart QR-кодом, надає можливість змінити зміст коду в будь-який час, не змінюючи його форму за допомогою не тільки веб-сайту, а й смартфона. Так, використання застосунку дає можливість додати до QR-коду відео, музику, фотографії, веб-посилання, електронну пошту, номер телефону, сканер QR-коду, QR-коди або медіа до профілю користувача, GPS-залежний контент або кілька контентів одним QR-кодом (точність 20 метрів); включити у профіль користувача сервіси GPS-місце розташування (Geo Tags); поділитися, роздрукувати або експортувати QR-коди (Smart QR code functionality).

Варто відзначити, що задля отримання ефективного маркетингового результату використання технології QR-кодування потребує дотримання певних рекомендацій.

Зокрема, варто проводити тестування зі зчитування (за допомогою різних пристроїв, із різної відстані) QR-коду перед кінцевим його розміщенням.

Під час вибору місця розташування QR-коду варто пам'ятати, що код повинен бути помітний і зручний для зчитування. Так, невдалим стане розміщення QR-коду на плакаті уздовж автостради, оскільки ніхто не стане зчитувати код на швидкості (винятком можуть бути білборди поблизу світлофорів і зупинок громадського транспорту). Також не вийде відсканувати зображення, якщо його будуть частково закривати сторонні елементи. Важливим критерієм обрання місця розташування є рівень інтернет-сигналу, адже якщо в місці розміщення відсутній стійкий сигнал, то смартфон не зможе зчитати інформацію. Розміщувати QR-коди варто там, де присутня цільова аудиторія.

Щодо контенту, то закодовувати варто важливу, цікаву інформацію, не слід дублювати рекламну пропозицію. Важливим, також, є заклик до дії. Клієнт повинен розуміти, навіщо йому сканувати QR-код, тож мотиваційний компонент QR-коду потребує додаткової уваги під час його створення і розміщення. Ефективним прийомом у зв'язку з цим є підказка, на що варто очікувати користувачу після сканування. Наприклад: «Скануйте код і дізнайтеся докладні умови акції», «Відскануйте код, щоб отримати знижку в 15 %». Заклик при цьому повинен відповідати меті кампанії («Как QR-код может помочь», 2019).

Актуальними на сьогодні є можливості використання QR-кодів у маркетинговій діяльності бібліотечних установ. Т. Коваль визначає маркетингові дослідження головним чинником оптимізації бібліотечно-інформаційного обслуговування та наголошує, що вивчення інформаційних потреб користувачів є одним із традиційних завдань, яким у бібліотечній справі приділяється посиленна увага (Коваль, 2012). При цьому в реаліях сьогодення експерти сходяться на думці, що насамперед «розвитку потребує аналітичний напрям бібліотечної діяльності. Поряд з вивченням аудиторії користувачів, яке періодично проводиться бібліотеками, така сама увага має приділятися, також, вивченню конкурентів і ринку, який динамічно розвивається. На інформаційному ринку сьогодні з'являються приватні бібліотеки, бібліокав'ярні, книжкові стартапи, які успішно конкурують із бібліотеками, тож вивчення їх переваг дасть змогу зробити відповідні висновки щодо того, який досвід краще перейняти і які помилки не варто повторювати. Дослідження конкурентного середовища важливі й з огляду на необхідність зберігати конкурентоздатність, аргументувати власну затребуваність і забезпечувати фінансування. До того ж, вивчення конкурентного середовища і ринку є одним із джерел для розробки і впровадження інновацій» (Гранчак & Скітер, 2019).

Одним з інноваційних маркетингових інструментів, які успішно застосовуються на інформаційному ринку, є сьогодні технологія QR-кодування, яку доцільно використовувати в реалізації комунікаційної політики просування бібліотеками своїх продуктів та послуг.

На сьогодні можна виділити декілька напрямів використання QR-коду як інструменту маркетингу, серед яких: інформування про продукт/послугу або надання додаткової інформації про них чи установу; перенаправлення, з'єднання користувача з контентом; залучення, формування мотивації у користувачів; зворотній зв'язок користувача із установою; збір та аналіз даних.

Детально розглянемо кожен із напрямів з огляду використання у бібліотечній діяльності.

***Інформування про продукт/послугу або надання додаткової інформації про них чи установу.***

На сьогодні за допомогою технології QR-коду є можливість закодувати таку інформацію, як: контактні дані (адресу електронної пошти, номер телефону, адресу), геолокацію, інтернет-адресу, SMS повідомлення, текстові і мультимедійні дані (фотографії, аудіо- і відеозаписи).

Досить широкими є й можливості використання QR-кодів у бібліотечній діяльності. Так, QR-коди можна розміщувати на бібліотечних рекламних матеріалах – інформаційних плакатах, буклетах, листівках, програмах та ін.

QR-коди цілком ефективні і для реклами бібліотеки та її ресурсів на зовнішніх носіях. Так, задля додаткової реклами бібліотеки можна розміщувати QR-коди з контактними даними (адреса, телефон, геолокація, електронна пошта та адреса) в публічних місцях та громадському транспорті.

Доцільним є використання технології QR-кодування під час проведення в бібліотеках конференцій, книжкових фестивалів та інших наукових та культурних заходів, які передбачають велику кількість відвідувачів. Зокрема, під час наукових заходів (наприклад, конференції), можна розмістити QR-коди біля приміщення, де відбувається захід, із закодованою інформацією про учасників та доповідачів, режим роботи. Учасників заходу можна забезпечити роздатковим матеріалом із QR-кодами для доступу до презентації або додаткового матеріалу на сайті. Під час проведення виставок (книжкових, фото, художніх та ін.) доповнення виставкового матеріалу розміщенням QR-кодів надасть доступ до додаткової інформації.

***Перенаправлення, з'єднання користувача з контентом.***

Існуючі на сьогодні генератори QR-кодів дають можливість закодувати як текстові, так і мультимедійні дані. Зокрема, закодувати можна інформацію щодо електронної адреси бібліотеки, онлайн-доступу до електронних книг, електронних бібліотек, електронних баз даних, посилань на інтернет-ресурси, розміщення в соціальних мережах, відомостей про авторів, відео матеріали, фотоальбоми тощо.

Активно використовують можливості QR-кодів як маркетингового інструменту з метою з'єднання користувача з контентом, популяризації своїх послуг та продуктів зарубіжні бібліотеки. Наприклад, публічна бібліотека міста Хенгело в Нідерландах, починаючи ще з 2012 року, пропонує своїм користувачам завантажувати електронні книги за допомогою QR-кодів. Задля цих цілей бібліотека придбала понад 36 000 електронних книг ("Що таке QR-код?", б. р.).

Як приклад перенаправлення користувача до контенту в одному із безкоштовних генераторів QR-кодів (<https://cutt.ly/BysDa9X>) автором було згенеровано динамічний QR-код для швидкого доступу до інформаційного бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» (див. рис. 3), підготовленого Центром досліджень соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). QR-код містить пряме посилання на сторінку випуску бюлетеня на сайті Центру досліджень соціальних комунікацій. Даний QR-код може бути розміщено, наприклад, у друкованому варіанті бюлетеня, або в інших інформаційних продуктах Центру. Таким чином, з одного боку, відбу-



ватиметься додаткове рекламування даного продукту, з іншого – спрощується маршрут доступу користувача до нього.

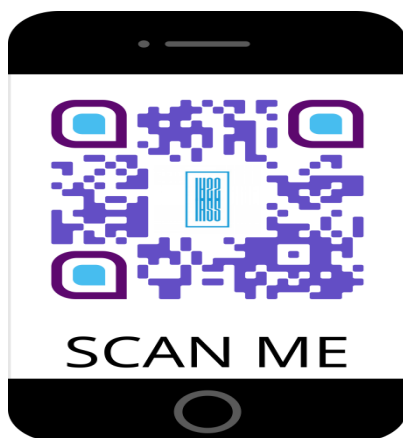


Рис. 3. QR-код до інформаційного бюлетеня  
«Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти».  
Джерело: <https://creambee.ru/qr-code-generator/>.

Використання даної технології є перспективним і для орієнтування користувачів у приміщенні бібліотеки: від вказівників до самостійних екскурсій бібліотекою. Так, задля допомоги новим користувачам швидше адаптуватися та зорієнтуватися в приміщенні бібліотеки можна розмістити QR-коди з інформацією про розташування відділів/секторів та детальну карту поверху.

#### ***Залучення, формування мотивації у користувачів.***

Потужним маркетинговим інструментом, який формує мотивацію до читання та відвідування бібліотек, є відгуки користувачів, які також можна зібрати за допомогою технології QR-кодування.

Зокрема, у 2014 р. бібліотеками Нідерландів реалізовувався проєкт із популяризації читання серед дітей за допомогою читацького відео контенту: діти записували відео, в якому пояснювали, чому та чи інша книга стала їх улюбленою, та рекомендували її прочитати іншим. На рекомендовані книги в бібліотеках розміщували QR-коди, сканування яких відображало відео з такими рекомендаціями (Campbell, 2014). У підсумку, користувач бібліотеки, який зацікавився тією чи іншою книгою, міг зісканувати розміщений на обкладинці QR-код і дізнатися, чим саме сподобалась ця книга іншим. Важливим при цьому є те, що рекомендація виходить від ровесника, що викликає більше довіри до отриманої інформації.

Ефективним є використання QR-кодів при запровадженні бібліотекою ігрових технологій у процесі обслуговування користувачів. Варто відзначити, що вітчизняні бібліотеки вже використовують дану технологію для проведення квестів, вікторин, конкурсів тощо. Так, бібліотека Сумського державного університету влаштувала для своїх користувачів AR-квест (augmented reality – технологія доповненої реальності), учасникам якого необхідно було зчитувати QR-коди, проходити бібліотечними лабіринтами і вирішувати завдання. Віртуальна квест-гра



була спрямована на привернення уваги молоді до книжкових новинок бібліотеки («Віртуальний квест бібліотекою», б. р.).

### **Зворотний зв'язок користувача з установою.**

Технології QR-кодування можуть використовуватися задля налагодження зворотного зв'язку користувачів із установою. Так, проведення з використанням QR-кодів анкетувань та опитувань щодо обслуговування та особистих інформаційних уподобань користувачів дадуть можливість сформуванню клієнтську базу, до якої надалі можна буде звертатися адресно.

Зручним способом швидкої оцінки якості надання послуг у бібліотечному закладі може бути створення такого мобільного сервісу, як «QR-анкетування». Отримавши будь-яку послугу в бібліотеці, користувач, зісканувавши QR-код, розміщений на виході із зали, отримує посилання на анкету, в якій можна оцінити послуги, наприклад за такими критеріями, як доступність інформації, комфортність умов, час очікування замовлення, час надання послуги, ввічливість і компетентність співробітників. Таким чином можна отримати корисну інформацію, що дозволить скоригувати та вдосконалити послуги.

### **Збір та аналіз даних.**

Сучасні генератори QR-кодів мають функцію збору та аналізу даних, надаючи можливість вивчення цільової аудиторії та коригування послуг на основі отриманих даних. Зокрема, надається можливість продуктивно взаємодіяти зі своєю цільовою аудиторією, вивчати її демографію та інтереси за допомогою відгуків та коментарів; аналізувати дані зчитувань QR-кодів – кількість, місце та час, тип операційної системи та ін. (див. рис. 4).

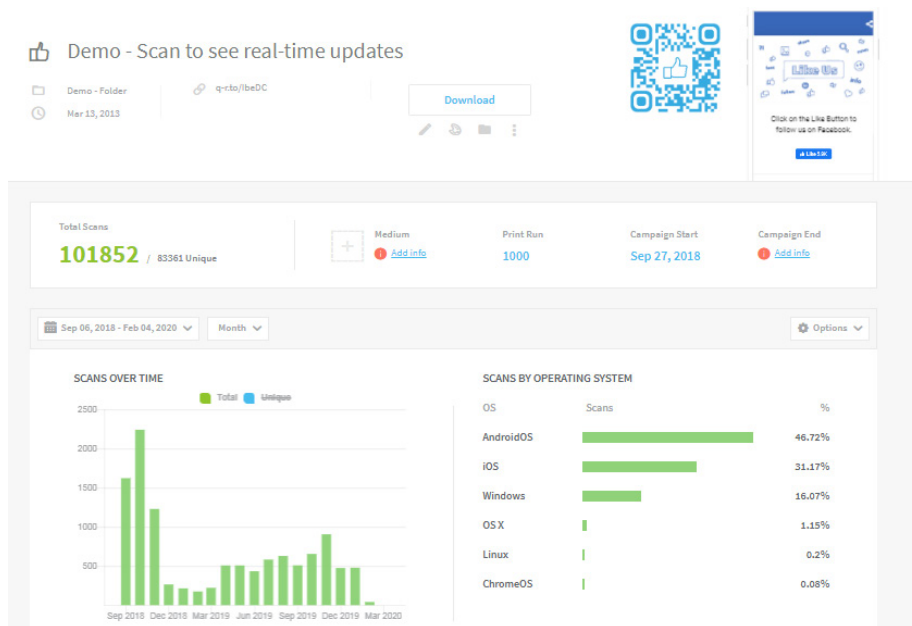


Рис. 4. Приклад статистики, яку надає один із генераторів QR-кодів.  
Джерело: <https://cutt.ly/NysFIyZ>.

Сервіс дає змогу отримати статистику сканувань коду протягом певного періоду (усього і по місяцях), визначити піки і найнижчі показники завантажень, географію завантажень (країна, місто, додаткові координати GPS), місцевий час залежно від країни, де QR-код сканується, кількість унікальних відвідувачів, кількість загальних сканувань, середню швидкість сканування в день, першу та останню дати сканування, а також дізнатись, які пристрої найчастіше використовувались користувачами для сканування QR-кодів.

За умови налаштування зв'язку з Google Analytics за допомогою QR-кодів можна отримати демографічні дані користувачів, які сканують QR-коди, такі як вік чи стать, та їх інтереси. Така інформація дає змогу точніше визначити адресну аудиторію, порівняти ефективність різних локацій розташування кодів та методів, уточнити комунікаційні шляхи звернення до користувачів, оперативно внести коригування у кампанію тощо.

### **ВИСНОВКИ.**

Отже, у зв'язку зі стрімким розвитком та входженням у суспільне життя мобільних технологій QR-код перетворився на ефективний маркетинговий інструмент, який доцільно використовувати бібліотеками в реалізації комунікаційної політики просування та популяризації як бібліотек загалом, так і їх окремих ресурсів та послуг. На сьогодні QR-коди в бібліотеці можна розглядати як один із компонентів мобільного сервісу, який дає змогу підвищити рівень бібліотечного обслуговування, як ефективний спосіб надання додаткової інформації для читача, сприяння популяризації книг, авторів і самої бібліотеки. QR-кодування має можливість виступати з'єднувальною ланкою між паперовими книгами і онлайн-світом та дозволяє користувачам швидко і без додаткових зусиль у вигляді введення довгих URL-адрес отримувати доступ до потрібної інформації.

Понад це використання QR-кодів дає змогу не лише просувати певні продукти і послуги, але й отримувати дані стосовно їх використання завдяки наявності функції збору інформації у генераторів QR-кодів. Останнє робить QR-технологію ефективним інструментом маркетингових досліджень. Візуалізована статистика і облік таких даних зчитувань QR-кодів, як кількість, місце та час, тип операційної системи та ін. є потужним маркетинговим інструментом у роботі з цільовою аудиторією, який дає змогу зібрати докладні дані про користувачів та їх інтереси, які в подальшому можна використовувати для моделювання стратегії та підвищення ефективності бібліотечного обслуговування.

### **СПИСОК ПОСИЛАНЬ**

---

- Балик У. О., Колісник М. В. Можливості використання QR-кодів у контексті досягнення цілей маркетингових комунікацій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : зб. наук. пр. 2015. № 819. С. 113–119.
- Белікова М. В. Запровадження інноваційних технологій в музеях України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 43. С. 302–306.

- Бондаренко В. Мобільні технології у бібліотеці: QR-код. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 28–32.
- Бондаренко Т. В. Технологія створення та розпізнавання QR-кодів як ефективний інструмент підвищення навчальних досягнень студентської молоді. *Інформаційні технології в освіті*. 2019. № 39. С. 30–40.
- Бугайчук К. Л. Використання QR кодів у навчальному процесі вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я (MicroCAD-2012)* : матеріали XX Міжнар. наук.-практ. конф. (15–17 трав. 2012 р., м. Харків). Харків, 2012. С. 42.
- Віртуальний квест бібліотекою. *Бібліотека Сумського державного університету* : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/wysJvU4> (дата звернення: 06.02.2020).
- Воронкін О. С. Можливості використання системи QR-кодів у вищій школі. *FOSS Lviv 2014* : зб. наук. пр. четвертої міжнар. наук.-практ. конф. (24–27 квіт. 2014 р., м. Львів). Львів, 2014. С. 145–149. URL: <https://cutt.ly/qysJT62> (дата звернення: 08.02.2020).
- Гранчак Т., Скітер Т. Інтернет-маркетинг в діяльності бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2019. Вип. 4. С. 36–55.
- Дубовик Т. В. QR-технології в маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств торгівлі. *Бізнес Інформ*. 2013. № 10. С. 363–366. URL: <https://cutt.ly/cysJpNj> (дата звернення: 02.02.2020).
- Запорожець Т. М. Використання QR-кодів у освітній практиці закладу вищої медичної освіти. *Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні* : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 21 берез. 2019 р. Полтава, 2019. С. 82–83.
- Засадна Х. О. QR-кодування та альтернативні технології *Фінансовий простір*. 2014. № 3. С. 103–110. URL: <https://cutt.ly/5ysJK7Z> (дата звернення: 12.02.2020 р.).
- Коваль Т. Маркетингові дослідження – головний чинник оптимізації бібліотечно-інформаційного обслуговування. *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2012. Вип. 7. С. 182–188.
- Как QR-код может помочь офлайн-продвижению в 2019 году. *VC.ru*: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/1ysJC6P> (дата обращения: 12.02.2020).
- Лесюк О. В., Дворецька А. О. Мобільні технології і сучасні інформаційні послуги у бібліотеках ВНЗ України. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 12. С. 43–48.
- Мальцева О. А., Ковалець Ю. С., Сошинська В. Є. Застосування радіоміток та ідентифікаторів в організації книжкового простору. *Бібліотека і книга у цифровому медіа-світі* : матеріали II Всеукр. студент. наук.-практ. конф., 23 верес. 2016 р., м. Київ. URL: <https://cutt.ly/xysKRXN> (дата звернення: 10.02.2020).
- Скрипка А. QR-Коди в освіті. *Кафедра теорії і методики середньої освіти КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського»* : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/1ysKnnZ> (дата звернення: 08.02.2020).
- Ткаченко Г. М. QR-код як інноваційний метод надання інформації. *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі* : матеріали III наук.-практ. Інтернет-конференції, Харків, 22–29 жовт. 2018 р. Харків, 2018. С. 106–109. URL: <https://cutt.ly/fygi3DU> (дата звернення: 08.02.2020).
- Шаповал С., Романенко Р., Форостяна Н. Перспективи використання матричних кодів в освітньому процесі. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 5. С. 98–106.
- Що таке QR-код? *QR9.me*: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/pysKlMn> (дата звернення: 10.02.2020).
- Эволюция QR-кода. *VC.ru*: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/FysJD6g> (дата обращения: 22.02.2020).
- Ashford R. QR codes and academic libraries: Reaching mobile users. *College and Research Libraries news*. 2010. Vol 71, No 10. URL: <https://cutt.ly/yysJ4aX> (accessed: 06.02.2020).
- Bibliotheek laat niet-leden kennismaken met e-books. *Enschede Jornaal*. 22.06.2012. URL: <https://cutt.ly/9ysKhLD> (accessed: 06.02.2020).

- Bottomley J. Using QR codes in the library at Leeds Metropolitan University. URL: <https://cutt.ly/2ysKdjE> (accessed: 06.02.2020).
- Campbell J. QR codes provide kids with a way to recommend library books. URL: <https://cutt.ly/WysKajN> (accessed: 26.02.2020).
- Pal S. K., Jha K. K. Personal Marketing Framework based on QR Code. *SCHOLEDGE International Journal of Multidisciplinary & Allied Studies*. 2017. Vol 4, No 8. URL: <https://cutt.ly/8ygfzfn> (accessed: 26.02.2020).
- Pathak S. K. Application of QR Code Technology in providing Library and Information Services in Academic Libraries: A Case Study. URL: <https://cutt.ly/qysKi0n> (accessed: 06.02.2020).
- Porter M., King D. L. QR Codes in Libraries: Some Examples. *Public Libraries online*. 2013. URL: <https://cutt.ly/iysKeu7> (accessed: 06.02.2020).
- Santoni M. The QR code: a misunderstood marketing tool. *Good Barber*. 2015. URL: <https://cutt.ly/JysJ6e1/> (accessed: 16.02.2020).
- Smart QR code functionality. URL: <https://cutt.ly/AysKylv> (last accessed: 26.02.2020).

## REFERENCES

---

- Balyk, U. O., & Kolisnyk, M. V. (2015). Mozhlyvosti vykorystannia QR-kodiv u konteksti dosiahnennia tsilei marketynhovyykh komunikatsii [Ability to use QR codes in the context of achieving marketing communication goals]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 819, 113–119 [in Ukrainian].
- Bielikova, M. V. (2015). Zprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii v muzeiakh Ukrainy [Introduction of innovative technologies in museums of Ukraine]. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 43, 302–306 [in Ukrainian].
- Bondarenko, V. (2014). Mobilni tekhnolohii u bibliotetsi: QR-kod [Mobile technologies in the library: QR code]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 28–32 [in Ukrainian].
- Bondarenko, T. V. (2019). Tekhnolohiia stvorennia ta rozpiznavannia QR-kodiv yak efektyvnyi instrument pidvyshchennia navchalnykh dosiahnen studentskoi molodi [Technology creating and recognizing QR codes as an effective tool for enhancing the educational achievement of student youth]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti*, 39, 30–40. <https://doi.org/10.14308/ite000694> [in Ukrainian].
- Buhaichuk, K. L. (2012). Vykorystannia QR kodiv u navchalnomu protsesi vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Use of QR codes in the educational process of higher education institutions]. In *Informatsiini tekhnolohii: nauka, tekhnika, tekhnolohiia, osvita, zdorovia (MicroCAD-2012) [Information Technology: Science, Technology, Technology, Education, Health (MicroCAD-2012)]*, Proceedings of the XX International Scientific and Practical Conference (p. 42). Natsionalnyi tekhnichnyi universytet "Kharkivskiy politekhnichnyi instytut" [in Ukrainian].
- Biblioteka Sums'koho derzhavnogo universytetu. (n. d.). *Virtualnyi kvest bibliotekoiu [A virtual library quest]*. Retrieved Februar 6, 2020, from <https://cutt.ly/wysJvU4> [in Ukrainian].
- Voronkin, O. S. (2014). Mozhlyvosti vykorystannia systemy QR-kodiv u vyshchii shkoli [Possibilities of using the QR-code system in high school]. In *FOSS Lviv 2014*, Proceedings of the 4<sup>th</sup> International Scientific and Practical Conference (pp. 145–149). The Ivan Franko National University of Lviv. <https://cutt.ly/qysJT62> [in Ukrainian].
- Hranchak, T., & Skiter, T. (2019). Internet-marketynh v diialnosti bibliotek Ukrainy [Internet marketing in the activity of libraries of Ukraine]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 4, 36–55. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.4.2019.187817> [in Ukrainian].

- Dubovyk, T. V. (2013). QR-tehnolohii v marketynhovii komunikatsiinii diialnosti pidpriemstv torhivli [QR-technologies in marketing communication activity of trade enterprises]. *Business Inform*, 10, 363–366. <https://cutt.ly/cysJPn> [in Ukrainian].
- Zaporozhets, T. M. (2019). Vykorystannia QR-kodiv u osvitnii praktytsi zakladu vyshchoi medychnoi osvity [Use of QR codes in the educational practice of a higher education institution]. In *Aktualni problemy suchasnoi vyshchoi medychnoi osvity v Ukraini [Actual problems of modern higher medical education in Ukraine]*, Educational and Scientific Conference with International Participation (pp. 82–83). Ukrainska medychna stomatolohichna akademiia [in Ukrainian].
- Zasadna, Kh. O. (2014). QR-koduvannia ta alternatyvni tehnolohii [QR-coding and alternative technologies]. *Finansovy prostir*, 3, 103–110 [in Ukrainian].
- Koval, T. (2012). Marketynhovi doslidzhennia – holovnyi chynnyk optymizatsii bibliotechno-informatsiinoho obsluhovuvannia [Marketing research is a major factor in optimizing library and information services]. *Visnyk of the Lviv University. Series Bibliology, library studies and informtions tehnologies*, 7, 182–188 [in Ukrainian].
- VC.ru. (2019, April 22). *Kak QR-kod mozhет pomoch oflajn-prodvizheniyu v 2019 godu [How a QR code can help offline promotion in 2019]*. <https://cutt.ly/1ysJC6P> [in Russian].
- Lesiuk, O. V., & Dvoretzka, A. O. (2017). Mobilni tehnolohii i suchasni informatsiini posluhy u bibliotekakh VNZ Ukrainy [Mobile technologies and modern information services in libraries of Ukrainian universities]. *Bulletin of the Book Chamber*, 12, 43–48 [in Ukrainian].
- Maltseva, O. A., Kovalets, Yu. S., & Soshynska, V. Ye. (2016). Zastosuvannia radiomitok ta identyfikatoriv v orhanizatsii knyzhkovoho prostoru [Use of radio tags and IDs in organizing book space]. In *Biblioteka i knyha u tsyfrovomu mediasviti [Library and book in digital media education]*, Proceedings of the 2<sup>nd</sup> All-Urainian Student Scientific and Practical Conference. Borys Grinchenko Kyiv University. <https://cutt.ly/xysKRXN> [in Ukrainian].
- Skrypka, A. (2015, August 27). *QR-kody v osviti [QR codes in Education]*. <https://cutt.ly/1ysKnnZ> [in Ukrainian].
- Tkachenko, H. M. (2018). QR-kod yak innovatsiinyi metod nadannia informatsii [QR code as an innovative method of providing information]. In *Biblioteki i suspilstvo: rukh u chasi ta prostori [Libraries and society: movement in time and space]*, Proceedings of the 3<sup>rd</sup> International Scientific and Practical Internet Conference (pp. 106–109). Kharkiv National Medical University. <https://cutt.ly/fygj3DU> [in Ukrainian].
- Shapoval, S., Romanenko, R., & Forostiana, N. (2011). Perspektyvy vykorystannia matrychnykh kodiv v osvitnomu protsesi [Prospects for the use of matrix codes in the educational process]. *Visnyk KNTEU*, 5, 98–106 [in Ukrainian].
- QR9.me. (n. d.). *Shcho take QR-kod? [What is a QR code?]*. Retrieved February 10, 2020, from <https://cutt.ly/pysKlmn> [in Ukrainian].
- VC.ru. (2019, December, 20). *Evoliutciia QR-koda. Chto khranitsia v chernykh kvadratakh i kak ikh ispolzuiut brendy [QR code evolution. What is stored in black squares and how brands use them]*. <https://cutt.ly/FysJD6g> [in Russian].
- Ashford, R. (2010). QR codes and academic libraries: Reaching mobile users. *College and Research Libraries news*, 71 (10). <https://cutt.ly/yysJ4aX> [in English].
- Enschede Jornaal. (2012, Juni 22). *Bibliotheek laat niet-leden kennismaken met e-books*. <https://cutt.ly/9ysKhLD> [in English].
- Bottomley, J. (2011). *Using QR codes in the library at Leeds Metropolitan University*. <https://cutt.ly/2ysKdjE> [in English].
- Campbell, J. (2014, Oktober 13). *QR codes provide kids with a way to recommend library books*. <https://cutt.ly/WysKajN> [in English].



- Pal, S. K., & Jha, K. K. (2017). Personal Marketing Framework based on QR Code. *SCHOLEDGE International Journal of Multidisciplinary & Allied Studies*, 4 (8). <http://dx.doi.org/10.19085/journal.sijmas040801> [in English].
- Pathak, S. K. (2017). *Application of QR Code Technology in providing Library and Information Services in Academic Libraries: A Case Study*. <https://cutt.ly/qysKi0n> [in English].
- Porter, M., & King, D. L. (2013, April 29). *QR Codes in Libraries: Some Examples*. Public Libraries online. <https://cutt.ly/iysKeu7> [in English].
- Santoni, M. (2015, September 7). *The QR code: a misunderstood marketing tool*. <https://cutt.ly/JysJ6e1/> [in English].
- Smart QR code. (n.d.). *Smart QR code functionality*. Retrieved February 26, 2020, from <https://cutt.ly/AysKyIv> [in English].

UDC 025.5:339.138]:004.087

**Viktoriya Bondarenko**,  
Senior Research Fellows of the National Law Library  
at the National Library of Ukraine  
named after V. I. Vernadsky,  
Ph.D. in Social Communications  
(Kyiv, Ukraine)  
e-mail: [vikanbuv@ukr.net](mailto:vikanbuv@ukr.net)  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>

## QR CODE AS A TOOL OF THE MARKETING LIBRARY ACTIVITY

The article analyzes the scientific comprehension state of QR-coding technology in the domestic and foreign scientific literature. It has been revealed in which industries the QR-technology is most widely used. Two basic types of QR-codes are explored – dynamic and static, and the differences between them are identified. The possibilities of providing information services using QR-codes are outlined. The types of information and data that can be encoded (text and multimedia) are analyzed. Mobile applications of the new format (“smart” QR-code generators) have been considered to provide additional connectivity between smartphones, QR-codes, and content. The dynamics of the use of QR-codes and their popularity in foreign countries have been revealed.

The advantages of QR-coding technology, which are easy to use and financially affordable due to the availability of free online services, are verified. Such advantages of QR-codes as versatility, flexibility, economy, environmental friendliness, tracking and analytics, user involvement are emphasized. It has been found that in order to get effective marketing results using QR-coding technology, certain recommendations are required, such as pre-testing QR-code readings, checking of the expediency of selecting their location, the relevance and importance of encoded content.

On the basis of the experience of using QR-codes in library work, the prospect of QR-coding technology as a type of mobile service in library institutions from the point of view of modern marketing means of communication is substantiated. It has been established that today QR-codes in the library can be considered as a component of a mobile service, which makes it possible to increase the level of library service, as an effective way to provide additional information for the reader, to promote the books, authors and the library itself.

**Keywords:** two-dimensional bar code, QR-code, QR-code generators, library mobile services, information resources, innovative mobile technologies, Internet, communication, library, marketing.





**ПРОФЕСІЙНІ  
АКЦЕНТИ**

**PROFESSIONAL  
ACCENTS**

DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205736

## **СОВРЕМЕННЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ КАДРОВ НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕК В СПРАВОЧНО- БИБЛИОГРАФИЧЕСКОМ ОБСЛУЖИВАНИИ**

*Елена Бондаренко,  
заведующая научно-библиографическим отделом  
Центральной научной библиотеки  
Национальной академии наук Беларуси  
(Минск, Беларусь)  
e-mail: bondarenko@kolas.basnet.by*

Справочно-библиографическое обслуживание – одно из основных направлений работы Центральной научной библиотеки НАН Беларуси. Успех его зависит от уровня подготовки специалистов библиотеки в этой области и их профессиональных знаний. Правила СБО вырабатывались десятилетиями, оттачиваются и шлифуются в процессе каждодневной практики. Справочно-библиографическая работа, как и любая другая профессиональная деятельность, имеет свои профессиональные правила и секреты.

Целью справочно-библиографического обслуживания является не только удовлетворение запросов пользователей, развитие у них умения ориентироваться в источниках библиографической информации, а также их библиографическое обучение. Поэтому сотрудники справочно-информационных служб должны уметь привлечь пользователей к непосредственному участию в библиографическом поиске, повышая их библиотечно-библиографическую грамотность. Библиографы обязаны научить пользователя ориентироваться в изобилии материала, в овладении навыками выявления информации по теме исследования, прежде чем вести серьезную научную деятельность. Показать, как прибегая к библиографическим источникам, быстро разыскать необходимую литературу, уточнить библиографические данные. Нужно организовать работу так, чтобы пользователи получали как можно больше положительных ответов на свои запросы.

Уметь сочетать в своей работе традиционные и электронные виды библиографического разыскания – одна из задач современных библиографов. Сегодня электронные издания конкурируют с печатным, и являются объектом научного интереса нынешних ученых. Рост количества научных документов, рассеяние этих материалов в различных источниках привели к тому, что приходится много времени затрачивать на поиск необходимой информации. Правильно сориентировать исследователя в огромном потоке материала является необходимым качеством библиографа-профессионала, который продолжает оставаться необходимостью в библиотечном и информационном деле в современных условиях. В этой связи, основной задачей библиотечных специалистов является: оказание помощи пользователям, быстрый поиск и анализ актуальной и достоверной информации в любом из источников, сочетая традиционные и электронные виды библиографического разыскания.

Подбору и выявлению литературы по теме научного исследования, составлению и правильному оформлению списков литературы к научным работам уде-

ляется серьезное внимание в библиотеке. Кажущаяся простой на первый взгляд, эта работа требует высочайшей квалификации даже от опытного библиографа.

Студенты пишут курсовые и дипломы, магистранты, аспиранты и докторанты – диссертации, научные сотрудники – статьи, отчеты и многое другое, любая из этих работ должна иметь библиографический аппарат, включающий список использованной литературы, т.е. библиографические ссылки на документы, на которые опирался автор в своем труде, чтобы составить представление о его научных позициях. Статьи со списком литературы демонстрируют профессиональный кругозор и уровень исследований авторов. непрофессионально составленный библиографический список, некорректное библиографическое описание, не приведенное в соответствии с требованиями ГОСТов, бросает тень на работу. В силу востребованности услуги по доработке библиографических материалов к научным работам ЦНБ НАН Беларуси совершенствуется ее выполнение. Услуга оказывается на профессиональном уровне опытными специалистами. Поиск осуществляется по библиографическим источникам, обладающим двумя основными качественными признаками: достоверностью и информационной полнотой, т.к. результаты библиографических разысканий должны быть документально подтверждены, как реально существующие «в природе» или документально опровергнуты.

Достаточно сложно без соответствующей подготовки по действующим стандартам оформить правильно библиографический аппарат научной работы. Иной раз даже конкретные примеры описания различных видов документов, вызывают затруднения в оформлении списка источников к научным исследованиям. Необходимо отметить важность соблюдения необходимых правил и выполнения определенных требований при составлении списка использованных источников: придерживаться норм современной орфографии, правильно использовать знаки пунктуации, сокращать слова и словосочетания в определенных областях библиографической записи, применяемые в библиотечном деле, с учетом последних изменений в требованиях по описанию документов.

Знание государственных стандартов – у библиографа-профессионала должно быть «в крови», и он не должен допускать погрешностей в составлении библиографической записи. В качестве аргумента можно привести высказывание писателя с мировой славой Умберто Эко (2003): «... нормы библиографического описания составляют собой, так сказать, красу научного этикета. Их соблюдение указывает на привычку к науке, а их нарушение нередко бросает тень на работу, казалось бы, приличную на первый взгляд. Ритуал. Можно сказать – церемония. Но вовсе не бессмысленная, не пустое начетничество. Так же устроен мир спорта, мир коллекционеров марок, преферансистов, политиков: кто путается в профессиональных жестах или терминах, вызывает настороженность. Он – «не свой», посторонний. Старайтесь соблюдать устав научного монастыря» (с. 77–78).

Потребности современного общества в информации, как показывает практика, не всегда удовлетворяются с помощью виртуального пространства, да и современная поговорка гласит: «Чем больше учишься, тем меньше помогает Google». Несмотря на то, что машинам нет равных по скорости предоставления доступа к информации, в отдельных случаях, библиографы способны лучше удовлетворять информационные запросы пользователей. Библиограф-профессионал гаранти-

рует полноту и достоверность информации, подтверждая свои гарантии перечнем существующих библиографических материалов.

У справочно-библиографической деятельности расширены границы в сфере информационных услуг. На сегодняшний день актуальна услуга «составление тематических библиографических списков». Пользователь, не сумев найти документы по определенной теме, обращается за помощью к библиографу. Подборки литературы на определенную тему по запросам требуют от библиографов умения анализировать и на основании деталей синтезировать материал. В каждом конкретном случае библиографом движет логика и интуиция, а профессионализм и знания обеспечивают отличные результаты. Эти качества являются очень важными чертами специалистов библиотек. Полнота тематического списка достигается в результате широты использования каталогов, картотек, отраслевых библиографических изданий, а также различных научных ресурсов, находящиеся в свободном доступе в сети Интернет (электронных версий журналов, материалов конференций и др.). Включаемые в список документы достоверны и реально существуют «в природе». Для поиска по запросам необходима высокая квалификация специалистов, работающих в библиотеке, широкий кругозор, умение управлять информацией, в том числе документами. Задача библиографов заключается в предоставлении пользователю пертинентной информации, т. е. соответствующей его информационной потребности. В дальнейшем это будет самым мощным стимулом для обращения пользователя при необходимости снова в библиотеку.

Иностранным языком библиографам сегодня необходимо владеть обязательно. Работать в рамках русскоязычного сегмента Интернета, но не уметь войти в иностранные базы данных или зарубежные каталоги сегодня уже нелегко.

Каким должен быть сегодня современный библиограф в научной библиотеке? Для успешного функционирования учреждения важным является соответствие профессионального уровня библиотечных специалистов требованиям эпохи цифровых коммуникаций, для этого необходима налаженная система непрерывного библиотечного образования. Огромные объемы информации требуют посредников-специалистов, опытных в деле поиска информации, и, самое главное, умеющих анализировать и оценивать как ресурсы, так и потребности пользователей. В процессе обучения будущих специалистов в профильных учебных заведениях для закрепления знаний и оттачивания практических навыков, ЦНБ НАН Беларуси предоставляет возможность работы студентам для самосовершенствования, повышения их профессиональной компетентности и мастерства непосредственно в библиотечной среде с помощью использования профессиональных знаний специалистов. На практике студенты осуществляют поиск информации по актуальной для пользователя тематике и закрепляют навыки библиографического описания документов. Будущие специалисты знакомятся требованиями современных пользователей, с системой обслуживания и видами помощи, рациональном использовании справочного аппарата и фонда библиотеки. Профессионалом-библиографом молодой специалист становится только тогда, когда в совершенстве овладеет методикой и секретами справочно-библиографической работы.

Понимание целей и задач библиотечно-информационной деятельности, выполнение своих профессиональных обязанностей, ориентированных на каче-

ственные результаты работы и повышающих имидж библиотечного специалиста, ответственность за свой труд, соблюдение принципов библиотечной этики должны стать маяком на пути к профессионализму.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

---

- Елепов Б. С., Крючкова Е. М. Компетентность и компетенции библиотечного специалиста: как и зачем их оценивать. *Библиотековедение*. 2009. № 3. С. 117–124.
- Зимняя И. А. Социально-профессиональная компетентность как целостный результат профессионального образования. *Высшая школа: проблемы и перспективы* : материалы 7-й Междунар. науч.-метод. конф., Минск, 1–2 нояб. 2005 г. Минск, 2005. С. 283–286.
- Калицкий Э. М., Гончарик Н. Г. Современная концепция профессионализма. *Адукацыя і выхаванне*. 2002. № 10. С. 19–26.
- Мейжис И. А. Социально-психологические основы библиотечного обслуживания : учеб. пособие. Николаев : [б. и.], 1994. 191 с.
- Эко У. Как написать дипломную работу. Гуманитарные науки : учеб.-метод. пособие / пер. с ит. Е. Костюкович. 2-е изд. Москва : Книжный дом «Университет», 2003. 240 с.

## REFERENCES

---

- Elepov, B. S., & Kriuchkova, E. M. (2009). Kompetentnost i kompetencii bibliotechnogo spetsialista: kak i zachem ikh otcenivat [Competence and competencies of a library specialist: how and why to evaluate them]. *Bibliotekovedenie. Russian Journal of Library Science*, 3, 117–124 [in Russian].
- Zimniaia, I. A. (2005). Sotcialno-professionalnaia kompetentnost kak tcelostnyi rezultat professionalnogo obrazovaniia [Social and professional competence as a holistic result of vocational education]. In *Vyshshaia shkola: problemy i perspektivy [High school: problems and prospects]*, Proceedings of the 7th International Scientific and Methodological Conference (pp. 283–286). National Institute For Higher Education [in Russian].
- Kalitckii, E. M., & Goncharik, N. G. (2002). Sovremennaia kontseptciia professionalizma [The modern concept of professionalism]. *Adukatcyia i vykhavanne*, 10, 19–26 [in Russian].
- Meizhis, I. A. (1994). *Sotcialno-psikhologicheskie osnovy bibliotechnogo obsluzhivaniia [Socio-Psychological Fundamentals of Library Services]*. Nikolaev [in Russian].
- Eco, U. (2003). *Kak napisat diplomnuiu rabotu. Gumanitarnye nauki [How to write a thesis. Humanitarian sciences]* (E. Kostiukovich, Trans.; 2nd ed.). Knizhnyi dom "Universitet" [in Russian].







# **РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ**

**REVIEWS**

DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205737

**ЕВОЛЮЦІЯ  
БІБЛІОТЕЧНОГО  
ПРОСТОРУ ТА  
ІНФОРМАЦІЙНО-  
КОМУНІКАТИВНОЇ  
ІНФРАСТРУКТУРИ  
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ  
КНУКІМ**

*Тетяна Новальська,  
завідувачка кафедри  
інформаційних технологій  
Київського національного університету  
культури і мистецтв, доктор історичних наук,  
професор (Київ, Україна)  
e-mail: novalska@meta.ua*

Рецензія на видання: Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв: часи змін та доповненої реальності : до 55-річчя від дня заснування / Ю. І. Горбань, О. О. Скаченко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 264 с.

2018 рік був ювілейним для Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ). Науково-педагогічний колектив, співробітники, студенти, випускники, які нині працюють як в Україні, так і за її межами відзначили 50-ти річчя заснування Університету та 55-річчя – наукової бібліотеки КНУКіМ.

Ювілей Бібліотеки спонукав авторів підготувати та видати унікальне видання, в якому висвітлено історію та сьогодення наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв, що нині є соціокультурним центром закладу вищої освіти, сучасною інформаційною, духовно-просвітньою, науково-дослідною установою, важливим осередком освітньої інфраструктури.

Досить вдало вибудована структура видання, яке складається із вступних статей, 5 розділів, низки підрозділів, бібліографічних покажчиків та світлин, на яких зафіксовано події, що відбувалися в Бібліотеці за період з 1963 по 2018 роки. Оригінальність та родзинку виданню додає сучасна інфографіка, QR-коди швидкого відгуку, поетичні твори, цитати, вітальні листи відомих діячів освіти, культури, мистецтва, студентів та друзів наукової і бібліотеки КНУКіМ.

Наукове видання розпочинається із вступних статей ректора КНУКіМ М. М. Поплавського, першого проректора І. С. Бондаря та проректора з науково-методичної роботи Т. К. Гуменюк, в яких вони привітали працівників бібліотеки з ювілеєм, зазначили їх багатогранну, плідну діяльність, розкрили внесок у розвиток освіти, науки, культури, патріотичне виховання студентської молоді, підкреслили зростаючу роль бібліотеки у зв'язку з модернізацією вищої освіти, запровадженням нових освітніх стандартів та її вплив на діяльність усіх підсистем Університету.

Безумовним здобутком першого розділу «Короткий нарис історії Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв» є детальний аналіз узагальнення зовнішніх і внутрішніх чинників, які вплинули на модернізацію та розвиток бібліотеки, окреслення основних етапів історичного поступу від бібліотечного кабінету при Інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів

МК УРСР (1963 р.) до потужного інформаційного центру, яким є сьогодні бібліотека. Варто підкреслити цінність уведення в науковий обіг джерельного матеріалу – документів про діяльність та внесок директорів і співробітників у розбудову бібліотеки в різні роки. Зібрана та проаналізована біографічна інформація засвідчує розвиток в КНУКіМ нового наукового напрямку досліджень бібліотечної біографіки.

Інформаційно насиченим є другий розділ видання «Бібліотека сьогодні», в якому автори розкрили та проаналізували сучасну ресурсну базу бібліотеки, цифрові технології, які впроваджені в практику її діяльності, наукову роботу, видавничу, культурно-просвітницьку та досвід реалізації різних проектів.

3-поміж інших видів діяльності видання акцентує увагу на потужній науковій та науково-організаційній роботі колективу бібліотеки, яку спрямовує та всіляко підтримує її директор – кандидат культурології, доцент Ю. І. Горбань. Ідеться про надання інформаційної підтримки здобувачам, які готуються до захисту докторських та кандидатських дисертацій у вчених радах КНУКіМ, науково-педагогічним працівникам, які потребують допомоги в оволодінні інструментарієм наукометрії і створенні та забезпеченні підтримки профілів науковців. Організуючи інформаційний супровід науково-дослідницької діяльності кафедр, працівники бібліотеки активно долучаються до організації та проведення науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, зібрань фахівців. Так, лише у 2018 р. колектив установи взяв участь у роботі восьми всеукраїнських і міжнародних заходів (Міжнародний науково-практичний семінар «Міжнародні бібліотечні стандарти», Науково-практичний семінар «Книжкова спадщина України, як складник європейського культурного надбання», дводенний форум «Креативна Україна» та ін.). Бібліотека традиційно виступає співорганізатором Міжнародної конференції «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі», Міжнародної науково-практичної конференції-фестивалю «Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації», наукового семінару «Бібліотека. Книга. Наука», круглого столу «Бібліотека: місце традицій, простір інновацій», які проводяться за підтримки КНУКіМ.

У 2016 р. бібліотека започаткувала серію «Наукові школи» КНУКіМ, яка по чергово репрезентуватиме основні напрями книгознавчих, культурологічних та мистецтвознавчих досліджень і пошуків науковців університету. Першим виданням стала антологія «Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв», упорядником якої є професор кафедри інформаційних технологій В. М. Медведєва. В антології представлено портрети, наукові праці, бібліографії вчених, що ілюструють об'єктивно, через особистості, факти, документи, події, живі сторінки становлення та розвитку університету.

Співробітники бібліотеки працюють над такими комплексними науковими темами, як «Історія Київського національного університету культури і мистецтв», «Вчені та видатні постаті КНУКіМ у культурно-мистецькому розвитку країни», «Оцифрування рідкісних та цінних видань як складова збереження та використання фондів наукової бібліотеки КНУКіМ». За результатом дослідження останньої директором наукової бібліотеки Ю. І. Горбанем у 2013 р. було захищено дисертацію на тему «Зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей в бібліотеках України» на здобуття наукового ступеня кандидат культурології.

Результати проведених наукових досліджень співробітники бібліотеки публікують на сторінках профільних видань, зокрема, в 2018 р. ними було підготовлено 92 публікації (з них 7 – у фахових виданнях; 67 – матеріали конференцій та семінарів; 1 – у всеукраїнських ЗМІ; 17 – електронні публікації).

Бібліотека, також, бере активну участь у підготовці до друку 13 наукових часописів, які зареєстровані у Міністерстві юстиції України.

Важливим напрямом роботи бібліотеки є її видавнича діяльність. Так, протягом 2013–2018 рр. було підготовлено та видано 60 видань, серед яких бібліографічні покажчики «Київський національний університет культури і мистецтв на сторінках періодичних видань 1976–2016 рр.», «Дисертації, захищені в Київському національному університеті культури і мистецтв 1993–2018 рр.», «Видатні постаті КНУКіМ», «Вчені КНУКіМ», «Знаменні дати КНУКіМ» тощо.

Не оминули автори видання розгляду проектної діяльності, що була започаткована у 2013 р. проектом «Сходинки до успіху», в межах якого висвітлювалася педагогічна, художньо-творча діяльність видатних постатей українських культури і мистецтва, які працюють у КНУКіМ, є фундаторами наукових шкіл, керівниками студентських творчих колективів. З 2014 р. підтримується культурно-просвітницький проект «Скарби нації», що знайомить з конвенціями ЮНЕСКО у сфері культури, напрямами міжнародного культурного співробітництва України та ЮНЕСКО, популяризує українські елементи світової нематеріальної культурної спадщини. Також успішно розвиваються та реалізуються Культурологічна студія Автентика та інформаційний проект «12+ книг року». Такі проекти, спрямовані на розвиток навчання та неформальної освіти, значно посилюють авторитет та роль бібліотеки в закладі вищої освіти.

У третьому розділі видання доволі детально автори подають інформацію про діяльність структурних підрозділів наукової бібліотеки, серед яких нині налічується 6 відділів та 4 сектори: відділ комплектування та наукового опрацювання документів; відділ книгозберігання; відділ обслуговування користувачів; інформаційно-бібліографічний відділ; науково-методичний відділ; відділ інформаційних технологій; сектор наукового опрацювання документів; сектор рідкісних і цінних документів; сектор методичної роботи; сектор культурно-просвітницької роботи. Тобто, сьогодні установа є складною соціокультурною системою, що використовує сучасні інформаційно-комунікативні технології в організації інформаційного простору навчального закладу. Саме бібліотека в сучасних умовах є не лише інформаційним центром, навігатором в інформаційному просторі, а й гарантом надання наукової інформації. Накопичений роками досвід показує, що сучасна бібліотека має бути оснащена новою технічною базою, орієнтуватися на обслуговування інформаційно-пізнавальних потреб користувачів. Сьогодні основним електронним інформаційним продуктом та найбільш популярним бібліографічним ресурсом бібліотеки є електронний каталог, розвиток якого триває від 2012 р. на базі програмної системи комплексної автоматизації «УФД/Бібліотека», що нараховує понад 330 тис. записів.

Найбільш цінною складовою бібліотечного закладу є його співробітники. Про кадровий склад бібліотеки йдеться в четвертому розділі монографії, який має символічну назву «Наша сила у колективі». Тут подано біографічні дані про кожного співробітника, щаблі професійного зростання коло наукових інтересів. Хочу

з гордістю наголосити, що всі співробітники є випускниками кафедри інформаційних технологій ( бібліотекознавства), які в різні роки здобули фахову освіту в КНУКіМ (КДІК).

Заслуговує на високу оцінку та схвалення п'ятий розділ видання «Історія бібліотеки в документах», в якому подано інформацію про бібліографічні покажчики: «Друковані видання бібліотеки», «Електронні ресурси та мультимедійні продукти», «Публікації про бібліотеку», «Публікації співробітників бібліотеки». Саме вони значною мірою поглиблюють розкриття теми, наочно доповнюють зміст рецензованої праці та більш глибоко розкривають діяльність наукової бібліотеки КНУКіМ.

Позитивно оцінюючи рецензоване видання, варто звернути увагу на те, що в монографії не знайшли висвітлення питання, пов'язані з характеристикою читацького контингенту бібліотеки, їх інформаційними потребами та запитам. Варто було б більше уваги приділити діяльності бібліотеки як потужної бази практики для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», адже бібліотека бере найактивнішу участь у навчальному процесі, надає своє приміщення, обладнання, досвід її працівників сприяє забезпеченню високого рівня проведення практичних занять, майстер-класів, семінарів, ділових ігор. У цьому контексті варто зазначити такі практичні заняття студентів кафедри інформаційних технологій, які організовувались і проводились за участі і підтримки бібліотеки, як «Інноваційні технології зберігання документів у бібліотеках України», «Хмарні технології у бібліотеці: трансформація бібліографічної діяльності», «Сучасні технології зберігання документів у бібліотеках», «Пошук інформації в електронному каталозі бібліотек». Наукова бібліотека є базою проведення навчальної, виробничої та переддипломної практики, де студенти мають змогу вивчити напрями діяльності та організацію роботи установи, поглибити й розширити знання теоретичних дисциплін та їх застосування до розв'язання актуальних проблем, одержати навички виконання конкретних завдань, поглибити вміння та навички за спеціальністю.

Проте, висловлені рекомендації не заважають зробити висновок, що представлені в монографії матеріали, теоретичні положення, обґрунтовані у виданні, розкритий у ньому практичний досвід установи, зроблені висновки, окреслені пропозиції на перспективу є суттєвим внеском у розробку теорії, історії, практики бібліотечної справи.

Монографія «Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв: часи змін та доповненої реальності» – це вагомий здобуток наполегливої роботи колективу бібліотеки протягом 2013–2018 рр., що дає можливість простежити історичний поступ бібліотеки, зміну функцій, визначає основні напрями її діяльності та стратегії розвитку.

Видання призначено студентам, науковцям, широкому колу працівників бібліотек закладів вищої освіти, усім, кого цікавить історія наукової бібліотеки та бібліотечної справи.

*Наукове видання / Scientific publication*

**Український журнал з бібліотекознавства  
та інформаційних наук**  
**Ukrainian Journal on Library  
and Information Science**

Науковий журнал / Scientific Journal

**Випуск 5 / ISSUE 5**

Відповідальний редактор / Responsible editor

*Т. Гранчак*, доктор наук із соціальних комунікацій /  
*T. Hrachak*, Dr. Hab. in Social Communications

Літературний редактор / Literary editor

*К. Спрогіс* / *K. Sprogis*

Редактор-перекладач англійського тексту / English text editor

*В. Діброва* / *V. Dibrova*

Дизайн обкладинки / Cover design

*Є. Дорошенко* / *Ye. Doroshenko*

Технічне редагування / Technical editing

*В. Лук'яненко* / *V. Lukianenko*

Комп'ютерна верстка / Computer layout

*О. Щербина* / *O. Shcherbyna*

---

Підписано до друку: 19.06.2020. Формат 70x100 <sup>1</sup>/<sub>16</sub>.

Ум. др. арк. 12,51. Обл. др. арк. 11,56.

Наклад 100 примірників

Замовлення № 4443

Видавничий центр КНУКіМ

Видавець Київський національний університет культури і мистецтв

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до Державного реєстру видавців,  
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції  
серія ДК №4776 від 09.10.2014